

**KIILI RIKKUS
JA ELOJÕUD**

**KEELTE PALJUSUS
JA ELUJÕUD**

VÕRO INSTITUUDI TOIMÕNDUSÕQ **27**
PUBLICATIONS OF VÕRO INSTITUTE

**KIILI RIKKUS
JA ELOJÕUD**

**KEELTE PALJUSUS
JA ELUJÕUD**

**DIVERSITY AND VITALITY
OF LANGUAGES**

Toimõndanuq Jüvä Sullõv

Võro 2013

Võro Instituudi toimõndusõq 27

Publications of Võro Institute 27

Toimõndaja / Editor: Jüvä Sullõv

Kaasõpilt / Cover design: Peeter Leinbocki
skulptuuri "Elujõud" motiiv

Inglüse kiil / English: Mari Mets

Nõvvoandja / Advisor: Triin Iva

Toimõndusnõvvokogo / Advisory board:

Renāte Blumberga (Lāti Aoluu Instituut, Lāti Üli-
kuul), Martin Ehala (Talliina Ülikuul), Riho Grünthal
(Helsingi Ülikuul), Hasso Krull (Eesti Humanitaar-
instituut, Talliina Ülikuul), Karl Pajusalu (Tarto Üli-
kuul), Péter Pomozi (Eötvös Lorāndi Ülikuul), Tiit
Rosenberg (Tarto Ülikuul), Janne Saarikivi (Helsingi
Ülikuul), Anneli Saro (Tarto Ülikuul), Helena Sulkala
(Oulu Ülikuul), Taive Särg (Eesti Kirändüsmuusõ-
um), Heiki Valk (Tarto Ülikuul), Eberhard Winkler
(Göttingeni Ülikuul)

Võro Instituudi toimõnduisi indeksiirvāq:

Publications of Võro Institute is indexed in:

MLA Directory of Periodicals

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalne arhiiv (DIGAR)

Toimõndusõ aadrõs / Editorial address:

Võro Instituut, Tarto huulits 48, 65609 Võro, Estonia

tel +372 78 28750, faks: +372 78 28757

kodoleht: <http://www.wi.ee/index.php/toimondusõq>

e-post: juvasul@ut.ee, wi@wi.werro.ee

Trükjä: Bookmill

ISBN 978-9949-9329-7-9

ISSN 1406-2534

ALOSTUSÕS

Võro Instituudi toimõnduisi sari ilmus 1997. aastagast pääle. Aastagast 2007 om välläännõq saanuq alalidsõ toimõndaja ni toimõndamisõ mano haarõt riikevaihõlinõ nõvvokogo. Sarja om naat inne välläandmist retsenssiirmä ja taa pandas kirjä riikevaihõliidsihe raamadunimis-tüihe.

Välläandmissagõhus. Edespitengi om plaanit vällä andaq egä aastaga üts toimõnduisi põhinumõr, miä tulõ vällä rehekuun. Ku kirotuisi kogonõs inämb, võidas mano tetäq eräle numbriid.

Oodami välläandmisõs kirotuisi, mil om kõrralik ja kimmäs nii oppusõ ku uurmisõ puul. Tuujaos, et umma kirätüüd saataq, piä-i olõma üles astnuq Võro Instituudi konvõrendsel. Oodõduq ommaq kõik keele ja kultuuri uurmisõga kõüdedüq tüüq ni uurmisallo vaihõlidsõq ja võrdõlõjaq teemaq.

Põhinumbridõ põhijaon andas vällä õdagumeresoomõ ni tõisi Õuruupa väikeisi kiili ja kultuurõ uurjidõ – keele-, kirändüs- ja rahvaluulõtiidläisi, muistitsidõ välläkaibjidõ, rahva-, aoluu- ni ütiskunnatiidläisi – kirotuisi.

Esseistiga jaon annami vällä populaartiidüslikke kirotuisi, arvostuisi ja ülekaehuisi. Erälde numbriin ilmusõq teemakogomiguq, suurõmbaq umaette uurmistüüq jms.

Toimõnduisi kiil. Võro Instituudi toimõndusõq om algusõt pääle olnuq mitmõkeeline välläännõq. Lisas võro ja eesti keelele oodami kirotuisi kõigin õdagumeresoomõ keelin, erändkõrran ka muin keelin. Egä toimõnduisi põhinumõr om vähämbält kolmkeeline – kirotusõ originaalkiil üten võro- ja inglüskeelidse kokkovõttõga.

Artikliq retsenseeritäsõq. Egä kirotusõ kotsilõ and uma vařadu nimega arvamisõ kats, suurõmbidõ lahkomekide kõrral kolm arvamisandjat. Toimõndaja saat arvamisõq artikli kirotajalõ edesi.

Kirotuisi saatmisõ tähtaig om egä aastaga 15. radokuu päiv. Kirotusõq ilmutõdasõq välläandõ sama aastaga numbrin, miä tulõ vällä rehekuun.

Nõudmisõq artikli moodulõ lõvvüseq Võro Instituudi toimõnduisi kodolehe pääl (www.wi.ee/index.php/toimondusõq).

Toimõndaja

ALUSTUSEKS

Võru Instituudi toimetiste sari ilmub 1997. aastast alates. Aastast 2007 on väljaanne saanud alalise vastutava toimetaja, toimetamisse on kaasatud rahvusvaheline kolleegium ja sari on muudetud eelretsenseeritavaks. Väljaanne registreeritakse rahvusvahelistes bibliograafilistes andmebaasides.

Perioodilisus. Edaspidigi on kavas avaldada üks toimetiste põhinumber aastas, ilmumiseks oktoobris, ning vastavalt kogunevale materjalile erinumbreid.

Ootame avaldamiseks artikleid, mis on teoreetiliselt ja empiiriliselt hästi põhjendatud. Toimetised on avatud kõigile kaastöödele keele ja kultuuri uurimisega seotud aladelt ega ole piiratud Võru Instituudi konverentsidel esinejatega. Teretulnud on interdistsiplinaarne ja võrdlev vaatenurk.

Põhinumbrite põhirubriigis avaldatakse läänemeresoome ning teiste Euroopa väikeste keelte ja kultuuride uurijate – keele- ja kirjandusteadlaste, folkloristide, arheoloogide, etnoloogide ja ajaloolaste ning sotsiaalteadlaste – artikleid.

Esseistika rubriigis avaldame populaarteaduslikke artikleid, arvustusi ja ülevaateid. Erinumbritena ilmuvad teemakogumikud, monograafiad, konkreetsed uurimused jms.

Toimetiste keel. Võru Instituudi toimetised on algusest peale olnud mitmekeelne väljaanne. Lisaks võru ja eesti keelele ootame artikleid kõikides läänemeresoome keeltes, erandjuhtudel ka muudes keeltes. Iga toimetiste põhinumber on vähemalt kolmkeelne – artikli originaalkeelele lisatakse alati võru- ja ingliskeelne kokkuvõte.

Artiklid retsenseeritakse. Iga artiklit hindab anonüümselt kaks, eriarvamuste korral kolm retsenti. Toimetaja saadab retsensioonid edasi artikli autorile.

Artiklite saatmise tähtaeg on iga aasta 15. veebruar. Artiklid avaldatakse väljaande sama aasta numbris, mis ilmub oktoobris.

Kaastöö vormistusjuhendi ja nõuded leiab Võru Instituudi toimetiste kodulehelt (www.wi.ee/index.php/toimetised).

Toimetaja

ALKUSANAT

Vörun instituutin toimituksia -julkaisusarja on ilmestynyt vuodesta 1997 alkaen. Vuodesta 2007 julkaisulla on ollut vakituinen päätoimittaja ja toimitustyössä on ollut mukana kansainvälinen työryhmä. Sarjaa on alettu esitarkastaa. Julkaisut rekisteröidään kansainvälisiin bibliografisiin tietokantoihin.

Vörun instituutin toimituksia on **aikakausijulkaisu**. Sarjan päänumero ilmestyy joka vuosi lokakuussa. Lisäksi julkaistaan erikoisnumeroita kulloinkin saatavilla olevasta materiaalista.

Julkaisemme artikkelia, jotka ovat teoreettisesti ja empiirisesti hyvin perusteltuja. Otamme vastaan artikkelia kielen ja kulttuurin tutkimukseen liittyviltä aloilta, eikä kirjoittajan tarvitse olla osallistunut Vörun instituutin konferensseihin. Toivomme artikkeleilta tieteidenvälistä ja vertailevaa näkökulmaa.

Päänumeroiden perussisältö muodostuu itämerensuomalaisten ja muiden Euroopan pienten kielten ja kulttuurien tutkijoiden – kieli- ja kirjallisuustieteilijöiden, folkloristien, arkeologien, kansatieteilijöiden, historioitsijoiden ja yhteiskuntatieteilijöiden – artikkeleista.

Esseistiikan osiossa julkaistaan populaaritieteellisiä artikkeleita, arvosteluja ja katsauksia. Erikoisnumeroina ilmestyvät teemakokoukset, monografiat, tutkimukset yms.

Julkaisujen kieli. Vörun instituutin toimituksia on alusta asti ollut monikielinen sarja. Vöron- ja vironkielisten artikkelien lisäksi otamme vastaan artikkeleita kaikilla itämerensuomalaisilla kielillä, poikkeustapauksissa myös muilla kielillä. Jokainen päänumero on vähintään kolmikielinen – alkuperäiskielisen artikkelin lopussa on aina vöron- ja englanninkielinen tiivistelmä.

Artikkelit tarkastetaan. Jokaisen artikkelin arvioi anonymisti kaksi, erimielisyyksien sattuessa kolme tarkastajaa. Sen jälkeen arvostelu lähetetään artikkelin kirjoittajalle.

Määräaika. Artikkeleita otetaan vastaan joka vuosi 15. helmikuuta saakka. Artikkelit julkaistaan saman vuoden julkaisussa.

Artikkelin muotoiluohjeet löytyvät Vörun instituutin toimituksia -julkaisun kotisivulta (www.wi.ee/index.php/toimondusoq).

Toimittaja

PREFACE

Publications of Võro Institute have been published since 1997. Since 2007 the procedure of publication has been changed. There is a standing editor in charge, an international advisory board is involved and the series will be peer-reviewed. The publication will be registered in international indexing/abstracting services/databases.

Periodicity. Henseforward we aim to publish a main issue a year, in October, and according to material and will special editions will be published.

Theoretically and empirically well-grounded **papers are expected.** Publications are not limited to the presentations of the annual conferences of Võro Institute. We look forward to all contributions from the different fields of the study of language and culture. The interdisciplinary and comparative angle is welcome.

In the main section the contributions of researchers of Finnic and other European small languages and cultures – linguists, scholars of literature, folklorists, archaeologists, ethnologists, historians, and social scientists – are published.

In the section of essays the papers of popular interest, reviews and summaries are published. Thematic numbers, monographies, and ad hoc studies are published as special editions.

Language. Publications of Võro Institute have been since the very beginning a multilingual publication. In addition to the Võro and Estonian languages articles in all Finnic languages, and as an exception in other languages, are welcome. Each main edition is at least trilingual – the summary in Võro and in English will be always added to the original.

The papers are peer-reviewed. Each article is anonymously reviewed by two, in case of disagreement by three reviewers. The editor forwards the reviews to the author.

The deadline for papers is every year February 15. The papers are published in the issue of the year, in October.

Submission guidelines are available on the homepage of the Publications of Võro Institute (<http://www.wi.ee/index.php/publications/introduction>).

Editor

SISUKÕRD

CONTENTS

<i>Anna Verchik. Mitmekeelsus kui ideaal ja loovuse allikas</i>	11
Mitmõkeelisus ku ideaal ja luumisõ läteq	29
Multilingualism as an ideal and the source of creativity	30
<i>Kadri Koreinik. Võro keelest meedias</i>	31
Võro keelest meediän	53
The Võro language in Media	54
<i>Marje Joalaid. Eesti kohanimed läänemeresoome ruumis</i>	55
Eesti kotusõnimeq õdagumeresoomõ ruumin	82
Estonian Toponyms in the Balto-Finnic Space	83
<i>Helka Riionheimo. Colliding passives. A morphosyntactic perspective on Finnic language contacts</i>	85
Passiivõ kokkopõrkaminõ. Morfosüntaktilinõ kaehus õdagumeresoomõ keelekontaktõhe	99
<i>Milla Uusitupa. Avoimet persoonaviittaukset raja- karjalaismurteissa</i>	102
Vallalidsõq eränäütämiseq piirikafala murdin	115
The open use of the second- and the third-person singular in Border Karelian dialects	116
<i>Natalia Gilojeva. Karjalan kielen interrogatiivi- pohjaisten kvanttoripronominien luokittelu</i>	118
Kafala keele küsiasõsõnno-põhitsidõ hulgaasõsõnno jaotus ja ehitüs	129
The Classification and Structure of the Karelian Interrogative-based Quantifier Pronouns	130
<i>Elena Vedernikova. Ethnolinguistic vitality of Mari: Institutional support factor</i>	132
Mari keele etnolingvistilinõ elojoud: ammõtligu tugõmisõ mõjo	144

MITMEKEELSUS KUI IDEAAL JA LOOVUSE ALLIKAS

ANNA VERCHIK

1. Mitmekeelsuse patoloogiseerimisest propageerimiseni

Kuigi just viimaste kümnendite jooksul on järsult kasvanud huvi mitmekeelsuse vastu nii keeleteadlaste kui hariduskorraldajate, poliitikute ja tavainimeste hulgas, tuleb siiski arvesse võtta, et mitmekeelsus kui selline pole ainuüksi meie aja nähtus. Tõsi küll, suurrahvaste ja -riikide elanike hulgas võib tekkida ekslik ettekujutus, et mitmekeelsusest on hakatud rääkima seoses kõrgeenenud mobiilsuse ja migratsiooniga ning infotehnoloogia arenguga jms. Aronin ja Singleton (2012) räägivad põhjalikult mitmekeelsuse levikust kaasajal, kuid see ei tähenda, et varem oleks maailma rahvastik valdavalt ükskeelne olnud. Tegelikult on enamik maailma elanikest mitmekeelsed (selle tõestuseks on väga lihtne võrdlus riikide/ametlike keelte arvu ja maailma keelte arvu vahel). Tihtilugu on mitmekeelsust aga ignoreeritud, oletades, et mitmekeelsed on sisserändajad ja/või vähemused, kes justkui ei loe.

20. sajandi alguses oli moodne keeleteadus valdavalt “ükskeelne”. Keelte vastastikkust mõju uuriti pigem ajaloolises perspektiivis; mitmekeelsusest tingitud sünkroonsed muutused, varieerumine jne ei mahtunud tollal valitsevasse strukturalistlikku käsitlusse. Keelt vaadeldi suletud süsteemina. Tõsi küll, ajalooline keeleteadus ja dialektoloogia tegelesid ka keelekontaktidega (kuigi tollal ei olnud sellenimelist keeleteaduse haru), kuid need distsipliinid eksisteerisid strukturalismist eraldi. Veel 1954. aastal kirjutas Uriel Weinreich artikli pealkirjaga “Is a structural dialectology possible?”, püüdes nimetatud distsipliine nii-öelda lepitada.

Muuhulgas tähendas keele käsitlemine suletud süsteemina ka seda, et vaikimisi peeti ükskeelsust iseenesestmõistetavaks ja seetõttu markeerimata juhtumiks. Lisaks sellele konstrueerisid vanad rahvusriigid ja isegi immigrantide riik USA ennast mingis

mõttes homogeenena (sulatusahju metafoor). Mitmekeelsuse sünkrooniliseks uurimiseks puudus empiiriline baas (hulk põhjalikult kirjeldatud juhtumeid, mitmekeelse keelekasutuse andmeid jms). Väited mitmekeelsete arengupeatusest, hilisemast kõnearengust jms ei toetunud uurimustele, vaid olid pigem spekulatiivsed.

Jens Norman Jørgensen (2008: 119 jj) annab ülevaate seisukohtade muut(u)misest. Alguses kujutati inimaju piltlikult öeldes piiratud mahuga anumana, kuhu mahub sisse vaid üks keel – kui püüda sinna “sisse suruda” mitut keelt, siis need paratamatult deformeeruvad. See näide ilmestab, kui kaugale ühe metafooriga minna annab. Ideaaliks oli n-ö puhas keel, mida ei saa aga puhtana hoida, kui mängus on veel mitmed keeled. Selline vaade on muidugi silmakirjalik, sest võõrkeelte oskuse kasu vastu ei vaielnud keegi. Jutt oli varajasest kaks- ja mitmekeelsusest, enamasti immigrantide või põlisvähemuste puhul. Kuigi keeleteadus on sellise ebaõnnestunud metafooriga ammu hüvasti jätnud, on selline vaade tavainimeste hulgas siiaaani populaarne. Eestis õnneks ei arvata, et emakeele kasutamine mõjub halvasti riigikeele omandamisele, kuid vanas Euroopas ja USA-s võib kooliõpetajate ja lasteaiakasvatavate suust kuulda üleskutseid kodus päritolukeelt mitte kasutada, sest see avaldavat negatiivset mõju asukohamaa keele omandamisele.

Veel räägiti skisofreeniast (“ei tea ise ka, kumb ta on”), jagatud lojaalsusest (“mis juhtub, kui on sõda, mis riigile inimene tegelikult lojaalne on?”) jne. Tõsi küll, mitmekeelne inimene võib, kuigi ei pruugi tajuda end erinevalt, olenevalt parajasti kasutatavast keelest (Grosjean 1982, Pavlenko 2004), kuid isegi siis, kui ta tunneb end leebe ja leplikuna rääkides X keelt ning asjaliku ja rangena rääkides Y keelt, ei tähenda see tingimata sisemist konflikti. Pigem võib öelda, et niisugust konflikti konstrueerib ja sugereerib ühiskond/kogukond.

1930-ndatel ja ka pärast teist maailmasõda valitses tükk aega nn integreerimata vaade kaks- ja mitmekeelsusele. Mitmekeelne olgu võrreldav iga keele ükskeelse emakeelse kõnelejaga (“ideaalne kakskeelne”). Vastasel juhul kiputi ütlema, et inimene ei oska ühtegi keelt korralikult. Siit tekkis pseudoteaduslik “poolkeelsuse” silt. Uriel Weinreich (1953) räägib samuti ideaalsest kaks-

keelsest, kuigi mitte väga jäigas vormis. Seda, mida tänapäeval nimetatakse neutraalselt “keelekontaktidest johtuv keelemuutus” (*contact-induced language change*), defineeris ta omal ajal interferencesina (ehk rohkem kui ühe keele oskusest põhjustatud kõrvalekaldena normist). Iseenesest ei ole vale võrrelda üks- ja mitmekeelset keelekasutust, kuid probleem tekib siis, kui ükskeelset emakeelset kõnelejat seatakse universaalseks mõõdupuuks (selle kohta teise keele omandamise uurimises vt Cook 1997).

Tavainimeste hulgas on “poolkeelsuse” (või “segakeelsuse”) silt kahetsusväärset populaarne. Samas unustatakse, et ei ole teada, mis on täiuslik ja täielik ükskeelsus. Mida tähendab täielik keele valdamine? Kas see on üldse võimalik? On selge, et iga inimene kasutab keeleressursse aktiivselt vähem, kui ta neid tegelikult passiivselt valdab. Kes oskab oma esimest (ükskeelse puhul ka ainsat) keelt täielikult? Kas täielik keeleoskus on keskmise kodaniku või hoopis kirjaniku või tõlkija keeleoskus? Nendest küsimustest lähtudes on “poolkeelsust” kui ebateaduslikku silti kritiseerinud nt Marilyn Martin-Jones ja Suzanne Romaine (1986). Ei ole teada, mis on “poolkeelsus”, kuna on võimatu öelda, mis on “täiskeelsus”. Igal juhul see, kes oskab teist keelt kasvõi väga vähesel määral, oskab siiski rohkem, kui ükskeelne.

Pealegi unustatakse tihti, et paljude Lääne-Euroopa immigrantide puhul on tegemist teatud oluliste sotsiaalsete seikadega: nt keelepoliitika, mis ei tunnusta teisi keeli peale riigikeele; konkreetse pere olukord (vanemad ei tegele lapse keelise arenguga, jättes kõik kooli ja ühiskonna hoolde), hoiakud (juba nimetatud seisukoht, et emakeel kahjustab asukohamaa keele omandamist). Siiski on pärast teist maailmasõda tekkinud mitmekeelsuse uurimiseks soliidne empiiriline baas. Kontaktlingvistika alus tekkis 1950-ndatel (Weinreich 1953), 1960-ndatel tekkis sotsiolingvistika kõige laiemas mõttes. Hakati uurima mitmekeelset kõnet: üksikute leksikaalsete laenude asemel sai uurimisobjektiks tegelik mitmekeelne keelekasutus ja mitte ideaalne kirjakeel; tehti esimesi samme koodivahetuse uurimises (rohkem kui ühe keele kasutamine ühe lausungi või vestluse piires). Siis hakkas selguma, et koodivahetuse grammatika ei ole pelk kahe või enama ükskeelse grammatika summa (piirangutel

põhinevatest koodivahetuse mudelitest ja nende probleemidest vt nt Verschik 2004, Zabrodskaja 2009). Koodivahetuse põhjuseks ei ole enamasti puudulik keeleoskus, vaid koodivahetus mängib selliseid pragmaatilisi rolle, nagu ükskeelses kõnes mängivad erinevad stiilid jms.

Hiljem vahetus “ideaalse kakskeelse” ehk integreerimata mitmekeelsuse käsitlus integreeritud mitmekeelsuse käsitlusega. Nüüd ei nähta mitmekeelset inimest enam kui mitme ükskeelse ideaalset summat. Mitmekeelsust (kakskeelsust) defineeritakse funktsionaalselt. See ei tähenda mitme keele “võrdset” oskust, samuti mitte tingimata samaaegset omandamist (ehk simultaanset mitmekeelsust) ega enda samastamist antud keelte, kultuuride ja kogukondadega. Kakskeelseks peetakse seda, kes suudab produtseerida grammatilisi lauseid mitmes keeles ja kasutab neid keeli (vt definitsioonide kohta Rannut, Rannut ja Verschik 2003: 130).

Nagu selgub, ei allu kõneleja keelevelik igas olukorras ja alati kindlatele reeglitele, kuigi mõningaid üldistusi võib teha. Näiteks üldine sotsiolingvistiline olukord, vestlussituatsioon, kaasvestlejate taust, teema jne mängivad kindlasti keele valikul rolli. François Grosjean (1998) räägib erinevatest režiimidest (*language mode*), milles mitmekeelne inimene võib funktsioneerida. Vastavas olukorras ja ükskeelse kaasvestlejaga on ootuspärane ükskeelne režiim, mitmekeelse kaasvestlejaga ja sobivas olukorras aga mitmekeelne režiim.

Mida kujutab endast mitmekeelne režiim? Mitmekeelses režiimis suheldes võidakse eirata ükskeelseid norme, võivad tekkida omad kirjutamata normid. Igat keelendit ja konstruktsiooni ei saa alati selgelt klassifitseerida keelilise kuuluvuse järgi – see on eriti ilmne lähedaste sugulaskeelte kontaktide puhul (paljusid eesti-soome kakskeelse suhtluse juhtumeid kirjeldab Kristiina Praakli (2009)).

Ka mittelähedaste sugulaskeelte puhul võivad välja kujuneda põhimõtteliselt uudsed keelendid. Siia kuuluvad uudsed morfosüntaktilised ehk kakskeelsed konstruktsioonid, nagu näiteks sõnajärg vene nimisõnafraasis, kus genitiiv eelneb nominatiivile eesti keele eeskujul (Zabrodskaja 2012: 92–95). Näites (1a) on

eesti sõna *haldussuutmatus* “tõmmanud kaasa” eesti sõnajärje GEN + NOM:

(1a)			
<i>Такого-то</i>	<i>государства</i>	<i>haldussuutmatus</i>	
GEN	GEN	NOM	
selle ja selle	riigi	haldussuutmatus	

Võrdluseks eestikeelne (1b) ja ükskeelne venekeelne (1c) näide:

(1b)			
<i>Selle ja selle</i>	<i>riigi</i>	<i>haldussuutmatus</i>	
GEN	GEN	NOM	

(1c)				
<i>Административная неспособность такого-то</i>	<i>государства</i>			
NOM	NOM	GEN	GEN	
administratiivne	suutmatus	sellise ja sellise	riigi	

Näide on pärit blogist, mis tähendab, et kirjutajal oli teoreetiliselt võimalus parandada, redigeerida jne (vt lähemalt Verschik 2010). Kuna aga näeme seda kujul (1a), siis võib arvata, et kirjutajat ei tundu seesugune sõnajärg häirivat.

Mitmekeelsetel esineb ka nn segakooptiaid (Johanson 1993), kus kollokatsioon ja selle tähendus on kopeeritud ühest keelest, elemendid aga mõlemast keelest: *йыгузал* < *jõusaal*, vrd vene *зал* ‘saal’; *оставилу läbivaatamata* ‘jäeti / on jäetud läbi vaatamata’, vrd vene *оставилу* ‘jäeti / on jäetud’. Selliseid juhtumeid ei saa analüüsida komponentide kaupa, sest semantiliselt moodustavad nad terviku, tegemist on konstruktsiooniga. Jørgensen (2008) räägib hoopis mitmekeelsest normist (*polylingual norm*) ning toonitab normide tinglikkust ja keelepiiride hägusust. Meil on illusioon, et teatud sõnad, väljendid ja konstruktsioonid n-ö kuuluvad kokku – selliseid kogumeid sildistame “eesti keel”, “läti keel”, “X keel”.

Vertovec (2007) räägib aga ülimitmekesisusest (*superdiversity*), mis on iseloomulik just viimastele kümnenditele. Ta seostab seda kahe seigaga. Esiteks on kogu maailmas sagenenud ja hõlpsamaks muutunud migratsioon ning migreeruvate inimeste

vusriiki, mis on seadnud ükskeelsuse ideaaliks ja seetõttu välis-
tab muid, kirjakeel(t)e normi(de)st kõrvalekalduvaid keelekujusid).

Minu arvates on rahvusriigi kui tingimata ükskeelse konstruktsiooni nägemine liiga üldistav. Kõik rahvusriigid ei ole siiski ühesugused. Võib tinglikult rääkida kahest mõtteviisist. Üks on Prantsuse revolutsiooni vaimsete järglaste mõtteviis (riiklik nationalism ehk *state nationalism*) kus “rahvus” ei ole “etniline kuuluvus”, vaid kodakondsus. See on midagi stiilis “Prantsuse kodanikud on kõik prantslased, prantslased räägivad prantsuse keelt”. Teine on paljurahvuseliste impeeriumite (Vene, Austria-Ungari) järglaste mõtteviis, kus etniline kuuluvus ja kodakondsus ei ole üks ja sama asi ei enamuste ega vähemuste seisukohalt. Vähemalt Balti riikides toimus ühel või teisel kombel kultuurautonoomia, *de facto* või *de jure*: keegi ei eitanud vähemusrahvuste ja nende keelte olemasolu. See ei tähenda, et koosseksisteerimine eri etniliste rühmade vahel kulges alati konfliktitult ja antagonism puudus täielikult, kuid kindlasti polnud ka suhtumist, kus võrdsust aeti (kogemata?) segi ühetaolisusega. Mõiste “kolm kohalikku keelt” tekkis Eestis 19.-20.sajandi vahetusel ja hõlmas funktsionaalset kolmkeelsust (oskust olmes toime tulla eesti, saksa ja vene keeles). Kõigis Balti riikides oli kuni nõukogude okupatsioonini kohustuslik vähemalt kahe võõrkeele õppimine koolis, seda kõike ammu enne praegust euroopalikku keelpoliitilist ideaali “emakeel pluss kaks keelt”.

Seega toimusid puhtpraktilised ülesanded nagu keelte õpetamine, õpetamismetoodikate väljatöötamine jms Baltikumis juba 1920-1930ndatel hoopis teistsuguses sotsiolingvistikliimas kui vanades ja/või suurriikides. Toome väikese võrdluse. Analiisides inglise keele õpetamist muukeelsetele (selliste distsipliinide raames nagu *English as a foreign language* (EFL), *Teaching English to speakers of other languages* (TESOL)), arutleb Aneta Pavlenko (2003) emakeelse ükskeelse õpetaja ideaali üle. Selline ideaal on valitsenud kaua ja pole veel täiesti kadunud. Ühiskond näeb mitte-emakeelseid õpetajaid vähem heade ja pädevatena kui ükskeelseid emakeelseid õpetajaid. Olgu öeldud, et sama ühiskond defineerib sageli kakskeelsust kui “võrdkeelsust” ning mitte-emakeelsed inglise keele õpetajad ei

aima tihti, et nad on kakskeelsed (artiklil on kõnekas pealkiri “I never knew I was a bilingual”). Pavlenko artiklis kirjeldatud olukord on täiesti kaasaegne, jutt ei ole vanemast ajastust. Nõukogude ajal ei olnud emakeelseid inglise või prantsuse keele õpetajaid kusagilt võtta nõukogude ühiskonna suletuse ja ideoloogilise piiratuse tõttu, seega ei tulnud kellelegi pähe propageerida ükskeelseid emakeelseid õpetajaid kui ainuvõimalust. Aga ka varasematel aegadel, enne nõukogude okupatsiooni toimus näiteks Leedus poleemika teemal emakeelsed (ükskeelsed?) vs. mitte-emakeelsed leedu keele õpetajad. Tuntud leedu leksikograaf Chackelis Lemchenas (1904–1991), kes toona töötas leedu keele õpetajana Kaunase jidiši gümnaasiumis, kirjutas juba 1930ndatel mitmekeelse (ja tihti mitte-emakeelse) õpetaja eelhistatusest. Aastakümneid enne kontrastiivse keelteaduse kui dissipliini teket seletas ta keeltevahelise võrdluse olulisust ja kasulikkust ning väitis, et mitte-emakeelne õpetaja võib olla selles suhtes palju osavam: esiteks oskab ta mõlemat keelt, teiseks teab ta, mida tähendab keele õppimine (vt pikemalt Verschik 2005).

Kõik rahvusriigid ei ole niisiis tingimata samasuguse ideoloogilise konstrueeritusega. Kindlasti mängib rolli riigi ja riigikeele kõnelejaskonna suurus. Kuigi meie oludes on kindlasti veel ruumi tavainimeste harimiseks keelekõnemustes, on vist enamik nõus sellega, et mitmekeelsus on oluline kapital. Üks ametlik keel ei tähenda, et teised keeled oleksid keelatud, tõrjutud, nähtamatuks tehtud.

Seega ei ole ehk niivõrd oluline riigi tüüp (rahvusriik või mitte), vaid pigem see, kuidas üht või teist n-ö kohta konstrueeritakse (Johnstone 2010 räägib koha (*place*) diskursiivsest konstruksioonist). Kas mitme keele kasutamist ja oskust väärtustatakse või mitte, kas teised keeled on nähtavad (sildid, reklaamid, raamatud ja ajalehed jms) ja kuuldavad või tehakse nägu, et peale ametliku keele muid keeli ei olegi. Näiteks võime näha, kuidas teatud osa Eestis ja Läti venekeelsetest konstrueerib oma maailma nii, et eesti/läti keelt justkui ei ole olemas ja seda mitte ainult inforuumi (ajalehed, ajakirjad jms) mõttes, vaid igapäevaste otsuste, valikute, sotsiaalsete võrgustike mõttes.

3. Ükskeelne maailmapilt ja ükskeelne paanika

Juba hulk aega tagasi märkis Suzanne Romaine (1995: 1), et ükskeelsust peetakse loomulikuks nähtuseks, mitmekeelsust aga millekski niisuguseks, millest peab eraldi rääkima. Raamatuid, mille pealkirjas figureerib sõna “kakskeelsus” või “mitmekeelsus”, on palju, kuid oleks veider, kui ilmuks raamat pealkirjaga “Ükskeelsus”. Huvitaval kombel ilmus aga 2008. aastal ajakirja *Sociolinguistics Studies* erinumber pealkirjaga “Monolingualism” (ükskeelsus) (Ellis 2008). Ma ei läheks nii kaugele, et käsitleda ükskeelsust patoloogiana, kuid olen veendunud, et n-ö agressiivne ükskeelsus tekitab probleeme.

Vivian Cook (1997) juhib tähelepanu sellele, et see, kuidas kakskeelne inimene oskab oma esimest/tugevamat keelt, erineb ükskeelse inimese keeleoskusest. Kakskeelsus ei ole lihtsalt K1 + K2, see on alati midagi rohkemat kui kahe keelesüsteemi mehhaaniline summa. Me ei pruugi endale sellest aru anda, aga meie teadvus hakkab meist sõltumatult keelesüsteeme võrdlema ja nende vahele paralleele tõmbama. Isegi kui meie hüpotees selle kohta, kuidas mõni konstruktsioon teises keeles “töötab”, osutub ekslikuks, on iga selline mõtteharjutus samm metalingvistilise teadlikkuse kõrgema arengu suunas: me hakkame paremini aru saama, kuidas toimib konkreetne keel ja kuidas toimib keel kui selline üldiselt.

Ükskeelsel inimesel aga ei ole sellist võimalust võrrelda. Sellisel inimesel on kergem uskuma jääda, et mitmekeelsus põhjustab õpiraskusi, igat sorti häireid, kogelemist, identiteedikriisi (justkui seda kõike ei saaks esineda ükskeelsetel inimestel), et on olemas puhas keel ja “halb” keel, et mõni keel on loogilisem, rikkam, paindlikum ja väljendusrikkam kui teine. Tulemuseks on see, mida tinglikult võib nimetada ükskeelseks maailmapildiks. Jutt pole teiste kultuuride tundmisest või aktsepteerimisest, vaid metalingvistilisest teadlikkusest.

Toome mõne näite. See, kes on varakult õppinud keeli, on harjunud, et üht ja sama tähendust võib erinevates keeltes väljendada erinevalt. Seda, mille eest eesti keeles “vastutab” kääne, väljendab analüütilisemates keeltes prepositsioon. Kumbki pole loomulikum ega loogilisem, need on just nimelt erinevad võima-

lused. Sama puudutab rektsiooni erinevusi. Kes hakkab õppima mõnd keelt alles küpsemas eas, võib siiralt imestada, miks eesti keeles nõuab verb *jätma* alale- või sisseütlevas (*jätsin võtmed koju lauale*) ja mitte alal- või seestütlevas käändes rektsiooni, sest tema arust pole see kuigi loogiline (emakeeles on teisiti). Selliseid õpilasi õpetades tuleb kogu aeg seletada, et tegemist ei ole loogika, vaid erineva konventsiooniga ja n-ö terve mõistusega ei saa siin midagi tuletada. Veel suurem probleem tekkitab keeltega, kus on grammatiline sugu, sest usutakse, et grammatiline sugu on kuidagi seotud tegeliku maailmaga. See, kelle n-ö keeleline kogemus on rikkalikum, tajub, et sugu on üks noomeni klassifitseerimise viis (kuigi ta ei pruugi seda niisuguses terminoloogias endale sõnastada).

Teine probleem on maailma dualistlik nägemine: keeled ja-gunevad emakeeleks ja võõrkeelteks. See tundub esialgu loogiline, eriti kui inimesel on ainult üks emakeel. Samas muutub võõrkeele mõiste meie ajal üha ebamäärasemaks, teatud asjaoludel võib vahe võõr- ja teise keele vahel kaduda. Võõrkeele all mõistetakse keelt, mida antud keskkonnas ei esine, teine (kolmas jne) keel tähendas esialgu keskkonnas esinevat keelt, kuid nüüd tähendab see üha sagedamini kõiki keeli peale emakeele. Samas võib tuua hulgaliselt näiteid, kus inimesel on keeli nende omandamise järgi raske kronoloogilisse järjestusse seada. Nagu Skutnabb-Kangas (1984) on näidanud, sõltub emakeele definitsioon paljudest asjaoludest (oskus, kasutamissagedus, eneseidentifikatsioon, väline identifitseerimine, päritolu jne). Kronoloogiliselt esimesena omandatud keel pole sugugi alati kõige tugevam keel ega keel, mille kõnelejatega isik end samastab (vaadake keelevahetust USA ja Austraalia immigrantkogukondades).

Virtuaalsuhtluse võimalused on muutnud ettekujutust ka keelekeskkonnast. Keelekasutaja loob endale virtuaalse keelekeskkonna foorumite, blogide, jututubade kaudu, otsides omasuguseid (nt teatud keelest huvitujaid, päritolukeele õppijaid jne). Eestis on vähe inglise keelt emakeelena kõnelejaid, kuid paljud noored puutuvad inglise keelega kokku kas popkultuuri kaudu või internetis.

Lisaks sellele ei ole kõik keeled peale emakeele ühtemoodi võõrad. Näiteks on selge, et inglise keel pole siinkirjutajale mitte

mingis mõttes emakeel (päritolu, oskus, eneseidentifitseerimine jms) ega emotsioonide keel, samas on see palju vähem võõras kui näiteks prantsuse keel, mille mõningane oskus on olemas, kuid mille kasutamiseks pole praktilist vajadust ega võimalusi. Huvitatud lugeja leiab kasulikke arutlusi ja näiteid Jan Blommaerti ja Ad Backuse (2011) artiklist keelerepertuaari (*language repertoire*) kohta: autorid seletavad, et mõistlik on individuaalne lähenemine, sest keelerepertuaar on elulooga vastavuses olev korrastatud keeleressursside kogum.

Ükskeelsus on tihti seotud nähtusega, mida nimetan tinglikult ükskeelseks paanikaks. Inimene on abitu, kui näeb võõrkeelset teksti. Venekeelses keskkonnas võib vahel kuulda midagi niisugust: *Я иностранного не знаю* 'ma ei oska võõrkeelt', *это на иностранном* 'see on võõrkeeles'. Pandagu tähele, et sõna tähendusega 'võõr-', 'võõras' on ainsuses, justkui kõik muud keeled olekski üks ebamäärane mass. Värske näide ühest venekeelsest käsitööfoorumist: üks kasutaja küsib kudumiskeemi tingmärkide tähendust, teine kirjutab, et see on pärit teatud raamatust ja et tal on kogu raamat olemas, aga see on võõrkeelne: *у меня есть [...] вся книга. Но она на иностранном языке* 'mul on ... kogu raamat. Aga see on võõrkeeles' (<http://club.osinka.ru/topic-136206?&start=150>, 31.01.2013). Seega on niisugustel puhkudel kõik muud keeled peale vene keele justkui ühtemoodi võõrad, kättesaamatud ja liigipääsmatud. Mõni sõna või lõik teises keeles võib esile kutsuda meeleheite: mida teha, ma ei saa ju sellest aru! Selles olukorras püüaks mitmekeelne inimene appi võtta konteksti või otsustada, kas antud sõna või lause on kriitiline terviku mõistmiseks. Ta ei karda, et tema hüpotees võib osutuda valeks. Muidugi ei ole mõtet keeleliselt abitud inimesi milleski süüdistada, kuid tuleb möönda, et selline abitus tekitab probleeme eelkõige neile endile. Olen näinud ja õpetanud ükskeelseid ingliskeelseid täiskasvanuid, kes hakkavad mõnda keelt alles küpsemas eas õppima. Sageli vaatavad nad eelkõige sõnu ja kui mõni sõna on tundmatu, siis ei suuda nad edasi liikuda ja sattuvad paanikasse.

Rõhutan, et küsimus ei ole keeleoskustasemes, vaid harjumuses ja maailmapildis. Müüjad Tallinna Balti jaama turul või Rothermanni Keskuses ei pruugi turistide keelt osata kuigi arvesta-

taval tasemel, kuid nad valdavad tehnikaid, kuidas luua kompromissi, et kommunikatiivsed eesmärgid oleksid saavutatud. Kas laita nende keelekasutus maha kui “vigane” või vaadata lähemalt, kuidas kompromissimehhanismid toimivad ja mida sellest õppida võib, on maailmavaateline küsimus.

4. Mitmekeelsuse võimalused: loovus, mitmekihilisus ja rõõm keelekasutusest

Selles alapeatükis ei hakka ma kordama triviaalsusi maailmapildi ja silmaringi avardamisest ja sotsiokultuurilistest võimalustest, mida annab mitme keele oskus. Mitmekeelsus suurendab meie käsutuses olevaid ressursse otseses mõttes, sest ühe keelesüsteemi asemel on kättesaadav palju rohkem, rohkem, kui mitme keelesüsteemi pelk aritmeetiline liitmine.

Keeleline loovus ei ole võimalik, kui ei mõisteta, kuidas keel kui selline toimib. Julie Belz (2002) on uurinud ingliskeelseid üliõpilasi, kes õppisid saksa keelt ühes USA ülikoolis. Lisaks muudele materjali kogumise meetoditele palus ta neil kirjutada lühike mitmekeelne tekst, täpsustamata, kas tohib kasutada ainult kahe keele sõnu või grammatilisi malle ka. Kindlasti tuli selliseid tekste, kus põhiline võte oli koodivahetus. Üks kirjutaja aga kasutas järjekindlalt saksa kõrvallause sõnajärge ingliskeelsetes kõrvallausetes:

(2a)

*Als die Uhr viertel nach sieben zeigt, **must I a shower take.***

Sõna-sõnalt:

kui kell veerand üle seitsme näitab, pean mina dušši võtma
'kui kell näitab veerand kaheksa, pean duši alla minema'

Võrdleme seda lauset saksa (2b) ja inglise (2c) ükskeelsete näidetega, kus tähendus on sama:

(2b)

*Als die Uhr viertel nach sieben zeigt, **muss ich eine Dusche nehmen.***

kui kell veerand üle seitsme näitab, pean mina dušši võtma

(2c)

When it is quarter past seven, I must take a shower.

kui kell on veerand pärast seitset, mina pean võtma dušši

Saksa kõrvallause sõnajärje reeglid on üks raskemini omandatavaid reegeleid selles keeles. Ka edasijõudnud keeleteadajad ei pruugi sellega alati toime tulla. Sellest tekstist järeldub aga, et vastavad reeglid on omandatud. Veel huvitavam on see, et antud keeleteadaja jaoks on sõnajärg markantne ja ta rakendab erinevusi teadlikult.

Mitmekeelsus annab ruumi ka peenemaks keelemänguks, mida nimetan tinglikult mitmekihilisuseks. Pean siin silmas üt-lusi, mida on võimalik mõista ka ainult ühe keele põhjalt, kuid mille mõnedki tähenduse kihistused ja allusioonid võivad sel juhul jääda kättesaamatuks. Näiteks kirjutas Tallinna venekeelne ajaleht *Столица* (Pealinn) 2008. aasta kevadel muuhulgas ka sellest, et järjekordselt jõudis põder linna tänavale; vastava artikli mille pealkiri oli selline:

(3)

Спасение рядового пыдера

(*Столица* 28.04.2008, <http://stolitsa.tallinn.ee/?pid=85&nid=2300&lang=7>, 31.01.2013)

Nüüd on küsimus, kuidas seda pealkirja tõlkida ja tõlgenda-da. Sõnaga *спасение* 'päästmine' on kõik selge. Sõna *пыдер*, kuigi kirillitsas, on selgelt eesti koodivahetus, see ei ole üldlevi-nud laen kohalikus vene keele variandis. Et pealkirjast aru saada, peaks teadma vähemalt selle sõna tähendust. Vene keeles on sõ-na *рядовой* kahetähenduslik: adjektiivina tähendab see 'harilik, tavapärane', substantiveerunud adjektiivina aga 'reamees'. Kui võtta viimane tähendus, siis tekib seos filmi pealkirjaga *Saving private Ryan* – ilmselt teadis pealkirja autor, et loomade ja lin-dude nimetused võivad eesti keeles olla ka perekonnanimed (Põder, Jänes, Kotkas, Pääsuke jms). Kuigi antud juhul on *пыдер* kirjutatud väikese algustähega, on seos võimaliku pere-konnanimega täiesti olemas selle jaoks, kes tunneb eesti kultuu-rikonteksti. Seega võib pealkirja mõista nii 'hariliku põdra pääst-mine' kui ka 'reamees Põderi/ Põdra päästmine', sest pealkirja

sõnastus meenutab vägagi eelmainitud filmi pealkirja. Kui küsida ükskeelselt venekeelselt, mida artikli pealkiri tähendab, vastaks ta arvatavasti, et tegemist on reamehe päästmisega, ainult et millegipärast on nimi väikese tähega. Üks tähenduste kiht jääks talle kättesaamatuks.

Järgnev näide on teadlikust morfosüntaksiga manipuleerimisest. Näide on pärit erimikrobioloogia konspektist, mille üks tubli üliõpilane on valmis kirjutanud ja internetti paigutanud teiste arstiteaduskonna üliõpilaste jaoks (originaalis on eesti-keelne osa tavalises kirjas ja inglise prepositsioon kursiivis):

(4a)

*Magedate piimaproduktide (toorpiim **from** talumehed!) tuleks vältida*

Esmapilgul ei toimu näites (4a) midagi erilist, kuid koodivahetuse grammatika uurija pöörab kohe tähelepanu nn Maatrikskeele Raamistiku Mudeli (*Matrix Language Frame Model*) piirangutele ja nende rikkumisele (Myers-Scotton 1997, mudeli kriitikast vt Verschik 2004 ja eriti Zabrodskaja 2009). Mudeli järgi on kahe keele vahel selge tööjaotus: maatrikskeel (*matrix language*) on põhikeel, mis määrab grammatilise raamistiku, ja teine keel, kust on pärit koodivahetatud elemendid, on nn sisestuste keel (*embedded language*). Sisestuste keele element peaks alluma maatrikskeele grammatikale. Sisestuste keeles on võimalikud ka pikemad lõigud (fraasid, osalused jms), neid nimetatakse sisestuste keele saarekesteks (*embedded language islands*). Viimased alluvad (mudeli kohaselt) sisestuste keele grammatikale.

Antud juhul näeme, et sisestuste keel on inglise keel ja inglise prepositsioon *from* 'juurest, käest' ei tohiks mõjutada eesti grammatikat. Mudeli kohaselt oleksid võimalikud järgmised variandid:

(4b)

*Toorpiim **from** farmers*

(4c)

*Raw **milk** talumeestelt / talumeeste käest*

Ilmselt haruldased, aga siiski mitte päris võimatud oleksid variandid (4d) ja (4f). Näites (4d) on nn kahekordne markeerimine (separatiivne tähendus on väljendatud nii inglise prepositsiooni kui eesti käändelõpuga):

(4d)

Toorpiim from talumeestelt

Seda tüüpi kahekordset markeerimist esineb ka vene-eesti koodivahetuses eriti kohakäänete puhul (vene prepositsioon + eesti nimisõna eesti käändelõpuga).

(4f)

Raw milk from talumeestelt

Näites (4f) on hoopis eesti keel sisestuste keel, mudelit pole riikutud, kuna sisestuste keele element võib käituda selle keele grammatika kohaselt.

Näide (4a) oleks mudeli järgi võimatu kahel põhjusel. Esiteks ei ole prepositsioon siiski puhas leksikaalne morfeem. Mudel postuleerib, et grammatilised morfeemid ja grammatilised sõnad (pre- ja postpositsioonid, konjunktsioonid) võivad pärineda ainult maatrikskeelest; sisestuste keelest võivad nad tulla üksnes sisestuste keele saarekete sees. Teiseks ei tohiks sisestuste keel mõjutada maatrikskeele grammatikat, ometi näeme, et luuakse kompromiss: inglise keeles, kus käändeid pole, järgneks prepositsioonile nimisõna mitmuses – nõnda on sõna *talumehed* mitmuse nimetavas. Teisisõnu, eesti mitmuse nimetava vormi valitakse inglise malli järgi. Seega mõjutab sisestuste keel küll maatrikskeele grammatikat.

See pole konspektis ainuke taoline näide. Üpris mitmes kohas esinevad inglise prepositsioonid, millele järgnevad eesti nimetava vormid, kusjuures prepositsioonid on kursiivis. Järelikult on kirjutaja vägagi teadlik sellest, mida ta teeb. Ei ole liialdus väita, et ta tunneb sellest grammatikamängust rõõmu. Kahe keele ressursside uuenduslik kasutamine tekitab temas ilmselgelt positiivseid emotsioone. Metodoloogiliselt on niisuguste näidete analüüs üpris informatiivne: esiteks selgub, et üsna mõjukas mudel ei ole deskriptiivsel tasemel päris täpne, teiseks tuleb esi-

le mitmekeelse keelekasutaja metalingvistiline teadlikkus. Ükskeelsele inimesele ei oleks selline mäng jõukohane.

5. Kokkuvõte

Mitmekeelsusest räägivad meie ajal paljud: õpetajad, poliitikud, ametnikud, lastevanemad, teadlased jne. Keeleteadlaste roll siinkohal on otsustav, aga kahjuks ka tänamatu, sest tuleb populaarsetele, aga võhiklikele tõekspidamistele vastu rääkida. Väike-rahvastel on olukord parem, sest neile on mitmekeelsus praktiline vajadus, kuigi ka Eestis räägitakse mõnikord mitmekeelsuse “karidest”. Ei ole päris selge, mida “karide” all mõeldakse, ilmselt ebaõnnestunud keeleõppimise näiteid. Niisugustes näidetes on aga tihti segamini keeleomandamise kontekst, sotsiaalsed olud, perekonnataust ja puhtkeeleline külg (aktiivsed oskused). Ei ole ka selge, kas oodatakse võrreldavust ükskeelsete emakeelsete kõnelejatega, normingulist keelekasutust iga hinna eest või mõlemat korraga.

Peale puhtpraktiliste (mugavus, paindlikkus) ja pedagoogiliste (keel kui vahend teiste rahvuste ja kultuuride tundmaõppimiseks) kaalutluste on ka kognitiivseid ja emotsionaalseid kaalutlusi, miks mitmekeelsus on kasulik ja miks seda tuleb arendada varasemas eas. Esiteks tekib võime analüüsida keelt kui sellist, luua paralleele, otsida analoogiaid. Teiseks avanevad keelelise loovuse võimalused, mis lubavad ilmekamat eneseväljendust ja valmistavad rõõmu.

Mitmekeelsus iseenesest ei ole ravim kõigi haiguste vastu. Ta ei tee kedagi paremaks ja õnnelikuks iseenesest. Kuid siiski avardab mitme keele valdamine isiku väljendumisvõimalusi (meenutagem, et keelel ei ole ainult kommunikatiivne, vaid ka faatiline funktsioon!) ja näitab maailma liigendamise võimaluste mitmekesisust.

Anna Verschik
Tallinna Ülikool
Eesti Keele ja Kultuuri Instituut
Narva mnt 29, 10120 Tallinn
anna.verschik@tlu.ee

Bibliograafia

- Androutsopoulos, Jannis 2006:** Mehrsprachigkeit im deutschen Internet: Sprachwahl und Sprachwechsel in Ethno-Portalen. In Schlobinski, P. (Hg.), *Von *hdl* bis *cul8r**. *Sprache und Kommunikation in den Neuen Medien*, Mannheim: Dudenverlag (=Thema Deutsch, Band 7), 172–196.
- Aronin, Larisa & Singleton, David 2012:** *Multilingualism*. Amsterdam: John Benjamins.
- Belz, Julie 2002:** Second language play as a representation of the multicompetent self in foreign language study. – *Journal for Language, Identity, and Education* 1(1), 13–39.
- Blommaert, Jan & Backus, Ad 2011:** Repertoires revisited: ‘Knowing language’ in superdiversity. – *Working Papers in Urban Language and Literacy* 67: <http://www.kcl.ac.uk/innovation/groups/ldc/publications/workingpapers/download.aspx> (27.12.2012).
- Braunmüller, Kurt 2007:** Receptive multilingualism in Northern Europe in the Middle Ages: A description of a scenario. In: Thijs, Jan D. ten & Zeevaert, Ludger (eds.), *Receptive multilingualism*. Amsterdam: John Benjamins, 25–47.
- Cook, Vivian 1997:** Monolingual bias in second language acquisition research. *Revista Canaria de Estudios Ingleses* 34, 35–50.
- Ellis, Elizabeth M. (guest-ed.) 2008:** Monolingualism. *Sociolinguistic Studies* (special issue) 2 (3).
- Grosjean, François 1998:** Transfer and language mode. – *Bilingualism: Language and Cognition* 1 (3), 175–176.
- Johanson, Lars 1993:** Code-copying in immigrant Turkish. In: G. Extra and L. Verhoeven (eds). *Immigrant Languages in Europe*. Clevedon/Philadelphia/Adelaide: Multilingual Matters, 197–221.
- Johnstone, Barbara 2010:** Language and place. *Cambridge Handbook of Sociolinguistics*. Ed. Rajend Mesthrie: http://works.bepress.com/cgi/viewcontent.cgi?article=1004&context=barbara_johnstone (31.01.2013).
- Jørgensen, Jens Norman 2008:** *Languaging. Nine Years of Poly-Lingual Development of Young Turkish-Danish Grade*

- School Students*. Vol. 1. Copenhagen Studies in Bilingualism, The Køge Series (K15). Copenhagen: University of Copenhagen, Faculty of Humanities.
- Martin-Jones, Marilyn & Romaine, Suzanne 1986:** Semi-lingualism: A half-baked theory of communicative competence. *Applied Linguistics* 7(1), 26–38.
- Myers-Scotton, Carol 1997:** *Duelling Languages*. Oxford: Clarendon Press (2. trükk).
- Pavlenko, Aneta 2003:** “I never knew I was a bilingual”: re-imagining teacher identities in TESOL. *Journal of Language, Identity, and Education* (2) 4, 251–268.
- Pavlenko, Aneta 2004:** “Stop Doing That, Ia Komu Skazala!”: Language Choice and Emotions in Parent-Child Communication. *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 25 (2), 179–203.
- Praakli, Kristiina 2009:** *Esimese põlvkonna soome eestlaste kakskeelne keelekasutus ja koodikopeerimine*. Doktoriväitekiiri. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Rannut, Mart; Rannut, Ülle & Verschik, Anna 2003:** *Keel. Võim. Ühiskond*. Tallinn: TPÜ Kirjastus.
- Rampton, Ben 1995:** *Crossing: Language and Ethnicity among Adolescents*. London: Longman.
- Romaine, Suzanne 1995:** *Bilingualism*. Oxford: Oxford University Press.
- Skutnabb-Kangas, Tove 1984:** *Bilingualism or Not?* Clevedon: Multilingual Matters.
- Verschik, Anna 2004:** Koodivahetus meil ja mujal. *Keel ja Kirjandus* 1, 25–45.
- Verschik, Anna 2005:** The first textbook of Lithuanian for Yiddish-speakers. *Archivum Lithuanicum* 7, 139–154.
- Verschik, Anna 2010:** Estonian-Russian code-copying in blogs: a preliminary overview. *Slavica Helsingiensia* 40, 355–365.
- Vertovec, Steven 2007:** Super-diversity and its implications. *Ethnic and Racial Studies* 30 (6), 1024–1054.
- Weinreich, Uriel 1953:** *Languages in Contact*. The Hague: Mouton de Gruyter.
- Weinreich, Uriel 1954:** Is a structural dialectology possible? *Word* 10, 388–400.

Zabrodskaja, Anastassia 2009: Evaluating the Matrix Language Frame model on the basis of a Russian-Estonian code-switching corpus. *International Journal of Bilingualism* 13 (3) (special issue: Verschik, Anna (guest editor), *Language contacts in the post-Soviet space*), 357–377.

Zabrodskaja, Anastassia 2012: Morphosyntactic contact-induced language change among young speakers of Estonian Russian. In: Léglise, Isabelle & Chamoreau, Claudine (eds.). *The Interplay of Variation and Change in Contact Settings*. Amsterdam: Benjamins, 77–106.

Anna Verchik: Mitmõkeelisus ku ideaal ja luumisõ läteq

Ku ollaq esiq mitmõkeeline inemine ja mitmõkeelisuse uurja, om rassõ hinnäst hoitaq olõmaldaq subjektiivnõ ja kallutõt. Samal aol olõki-i humanitaartiidüisin objõktiivnõ pilt sagõhõhe võimalik, selle et luubi all olõ-õi luudusnättüseq ja -sädüseq, a inemise mõttõilm, keelepruukminõ, luumisvägi, kultuur laemban mõttõn. Artiklin silmätäs, kuis läbi ao om mitmõkeelisusest arvo saad. Saias tutvas mõistidõga nigu ülikirivüs (*superdiversity*), üts- vai mitmõkeelidse kotusõ (liina, riigi jms) diskursiivnõ konstruktsiun, ütskeeline paaniga.

Mitmõkeelitsel inemisel om inämb keelerikkust, tä saa män-giq keerolist keelemängo keele- ja moodu-lausõoppusõga. Mitmõkeeline keeletarvitus näütäs, et keeleq olõ-õi selgide piirega eräle aśaq. Piiriq eräle keelekujjõ vaihõl ommaq sagõhõhe kokkolepüdüq ja hämodsõq. Artiklin olõ-õi päämäne rasõhus mitte niivõrd mitmõkeelsuse ku mitmõkultuurilisuusõ tugõja pääl (mitmõkultuurilisuus olõ-õi tegeligult selgehe ärq seletet ja tuuperäst tege meil ja muial pallo segähüst). Inämb silmätäs tan metalingvistilidsõ tiidmise arõgut ja taa vajalikkust.

Tähüssõnaq: mitmõkeelisus, keelekontaktiq, metalingvistilinõ tiidmine

Märksõnad: mitmekeelsus, keelekontaktid, metalingvistiline teadlikkus

Anna Verchik: Multilingualism as an ideal and the source of creativity

As I am myself a multilingual person and a researcher on multilingualism, it is difficult to avoid some subjectivity and inducement. Though, in humanities it is not often possible to provide an objective picture, because here natural phenomena and laws are not under microscope, but human ways of thinking, language use, creativity, culture in general, etc. The article gives a short overview of the changes in the discussion on multilingualism through the ages, and introduces some notions, e.g. superdiversity, discursive construction of a place (city, state, etc.) while being mono- or multilingual, monolingual panic.

A multilingual person owns more linguistic resources, a complex language game on grammatical and morphosyntactic level is feasible for him or her. Multilingual language use shows that languages do not have clear boundaries, and are not discrete units. The boundaries between different varieties are often conventional and fuzzy. In the article, the main focus is not so much on multilingualism as a supporter of multiculturalism (the latter has no clear definition and thus causes much confusion in our country and elsewhere), but rather on the development of metalinguistic awareness and its necessity.

Keywords: multilingualism, language contacts, metalinguistic awareness

VÕRU KEELEST MEEDIAS

KADRI KOREINIK

Artikkel tutvustab projekti European Language Diversity for All (ELDIA) tulemusi võrokeste¹ mitmekeelsest meediakasutusest ja võru-teemalisest meediadiskursusest. ELDIA on erinevate erialade- (õigus-, sotsiaal-, keeleteadus) ja rahvusvaheline (Austria, Eesti, Rootsi, Saksamaa, Soome, Sloveenia) projekt, mis otsib mudelit, et kirjeldada keelekogukondade elujõudu. Uuritavad keelekogukonnad valiti nõnda, et oleks haaratud erineva mineviku ja taustaga kogukonnad: nii põlismehemused (nt saami, karjala, setu) ja uusmigrantide rühmad (nt eestlased Soomes ja Saksamaal) kui nende kahe tüübi vahepealsed (ungarlased Austrias). ELDIA puhul ei rõhutata soome-ugri vaatenurka mitte üksnes keelte (kohati kaugevõitu) suguluse pärast, vaid ka seetõttu, et soome-ugri keeled pole saanud rahvusvahelistes mitmekeelsuse käsitlustes küllaldaselt tähelepanu. Soome-ugri keelte kõnelejate mitmekeelsus on seni huvitanud ennekõike soome-ugri keelte uurijate ringi. Eestis uuriti küsitluse ja intervjuude abil Setu ja Võru keeleala täiskasvanud elanikke ning üle-eestilise postiküsitluse raames ka teisi Eesti püselanikke. Kõik valikküsitlused olid soo ja vanuse lõikes esinduslikud. Individuaal- ja fookusrühmaintervjuudega koguti ka korralik keeleainestik, mis võimaldab keelemuutusi lähemalt hinnata. Artikli peaesmärk on analüüsida, kuidas meedia (taas)toodab eesti ja võru-eesti keelekogukondade vahelisi võimusuhteid ning kuidas meedia hoogustab või takistab keelehoidu. Teiseks analüüsin võrokeste mitmekeelset meediakasutust. Selleks vahendan ja interpreteerin kahe suguseid ELDIA tulemusi: küsitluse põhjal saadud hinnanguid võru-, eesti- ja ingliskeelsete keeletoodete või meedia kasutamise kohta ja meedia kvalitatiivset diskursusanalüüsi (KDA) kolme kolmekuulise perioodi kohta: veebruar–aprill 1998, märts–mai 2004 ja november 2010 – jaanuar 2011.

¹ Kasutan võrukeelse elanikkonna kohta suupärasemat “võrokesed”, kuigi üksihetst kattuvust nendel mõistetel ei ole.

Vähemusest, vähemuskeelest ja -meediast

Kuna vähemuse ja enamuse kontseptsioonid on heal juhul sajan-di või paari vanused ning olemuslikult seotud rahvusluse, rahvastiku, esindatuse ja (rahva)loenduse ideedega (Appadurai 2006), siis on ootuspärane, et kõik vähemuse positsioonis olevad rühmad ei identifitseeri end vähemusena. Nii ka võrokeled, kes naljalt ei nõustu nimetama ennast vähemuseks, vaid peavad ennast eestlasteks, kes küll tüüpilisest eestlasest keelelise koodivahelduse või ka -vahetuse² (*code alternation* vs *code-switching*, vrd Thomason 2001) poolest erinevad. Võrokeste kohta on kasutatud koguni mõistet *reluctant minority* (Brown 2004), mis kirjeldab nende vastumeelsust vähemuseks olemisele. Trükimeediadiskursuses representeeritakse võrokesti pigem väljakujunenud või koguni ennast kehtestanud enamuse (*established majority*, vrd Kalmus 2003) osana (Koreinik 2011). Nii Eesti murdeteadus kui ilmselt ka avalik arvamus on traditsiooniliselt pidanud võru keelevarianti murdeks. Alles Võro liikumine on tõstatanud eraldiseisva keele (*linguageness*) ja keelestaatuse küsimuse (Kansui 1999, Ehala 2007). Võru keelest on valdavalt räägitud kui pärandist (*language as heritage*; vrd Blackledge, Creese jt 2008) või eesti keele või üldise kultuurilise rikastamise raamistikus (Brown 2006, Koreinik ja Praakli 2013). Projektis ELDIA on pruugitud vähemus- ja enamuskeele mõisteid, mis kätkevad korruga suurus- ja domineerimisvahekorda. Eesti ühiskeele ja ühtlasi ka riigikeelega võrreldes on selge, et võru keelt võib pidada vähemuskeeleks ja võrokeste puhul on tegemist kakskeelse kogukonnaga. Nagu ikka asümmeetrilise kakskeelsuse puhul, kui võrokeled jälgivad nii võrukeelset n-õ alternatiivmeediat kui kohalikku eestikeelset trükimeediat ja üle-eestilisi eestikeelseid meediakanaleid, siis eesti ühiskeelsel enamusel puudub enamasti, keelevõimekust silmas pidades (Ehala 2007), juurdepääs võrukeelsele meediale (vt ka McGonagle 2006). Ses-tap on diskursusanalüüsi haaratud kolme tüüpi meediat: vähe-

² Koodivahetus toimub ühe vestluse piires, koodivahelduvus tähendab eri keelte kasutamist eri olukordades või erinevate inimestega suhtlemisel (vt nt Praakli 2009).

muskeelne vähemusmeedia, enamuskeelne vähemusmeedia ja enamuskeelne enamusmeedia.

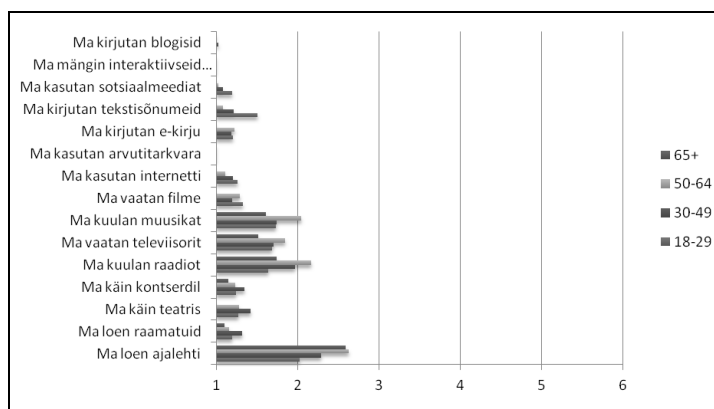
Eesti riigi kultuuripoliitikast lähtuvalt on võru keele toetamiseks võrukeelset meediat rahastatud riiklikest programmidest “Lõunaeesti keel ja kultuur 2000–2004” ja “Lõunaeesti keel ja kultuur 2005–2009” ning “Vana-Võrumaa kultuuriprogramm 2010–2013” (edaspidi Programm). Lisaks trükimeediale vahendab Eesti Rahvusringhääling (ERR) Programmi toel võrukeelseid raadiolühiuudiseid ja telesaateid (draamasari “Tagamõtsa”, portreesaatesari “Mõtõlus”, dokumentaalsari “Kihõq” jt). Programm on rahastanud aastatel 2005–2013 ka üheteistkümne võrukeelse “Täheke” ilmumist. “Täheke” on Eesti vanim (asutatud 1960) laste kuukiri. Võru keelt kasutatakse vähesel määral ajaveebis ja mujal sotsiaalmeedias. Sporaadiliselt on võrukeelseid tekste ilmunud ka üle-eestilistes väljaannetes, niisama on võrukeelset juttu aeg-ajalt aetud ka teistes raadio- ja telesaadetes. Võru keel on kõlanud ka ERRi Raadioteatri kuuldemängudes (nt Mads Kõiv ja Taago Tubin “Ennola” 2004, Jussi Kylätasku “Ahi” 2006). Viimasena meenub Tarmo Tiisleri juhitud Vikerraadio jutusaade Contraga. Kohalikus meedias on arvatavasti Programmi mõjul toimunud teatud spetsialiseerumine. Kuni 1990. aastate keskpaigani kasutati võru keelt kõigis ajakirjanduslikes žanrides (Saar 2005), kuid koos võrukeelse “Uma Lehe” (UL) sünniga 2000. aastal kadus võru keel kõigist teistest kohalikest trükiväljaannetest peaaegu täielikult.

Meediakasutus

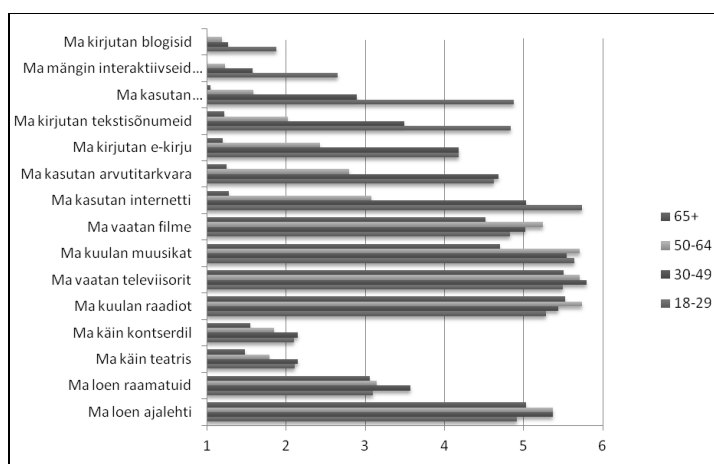
Kuna artikli fookuses on peamiselt trükimeedia, siis iseloomustan põgusalt just ajalehtede lugemist. Eesti kontekstis on enamuse-vähemuse dihhotoomiat kasutatud peamiselt eestlaste ja eestivenelaste (ka muulaste) või eesti emakeelega ja venekeelsete püsielanike meediapraktikate iseloomustamiseks. Nende meediakasutust on seiratud juba aastakümneid (Vihalemm 2001, 2008). Trükimeedia tarbimise üldtrendiks võib pidada lugejaskonna vananemist ja nooremate põlvkondade juhuslikumat laadi ajalehe lugemist (Vihalemm 2006). Kvaliteetväljaandeid loevad eliitaarsemate huvidega lugejad (Vihalemm, Kõuts 2004). Lõu-

naestikeelsete kogukondade meediakasutuse ja –sisu analüüsid võib kahe käe sõrmedel üles lugeda (nt Saar 1996, Harju 1999, Harju 2000, Afanasjev 2004, Saar 2005, Faster 2005, Koreinik 2005, Vokksepp 2008, Toe 2011, Koreinik 2011). Üldiselt arvatakse, et (eestikeelsed) maakonnalehed on minetanud oma tähtsuse nooremate ja haritumate elanike seas, neid jälgitakse ebaregulaarselt (Vihalemm 2011). Näiteks leiab Vokksepp (2008), et Põlva maakonnalehe “Koit” tellijate seas on 72% üle 65-aastased elanikud, kelle teine meediaeelistus on “Postimees”. Samasugune tulemus on mõeldav ka “Võrumaa Teataja” lugejaskonna puhul.

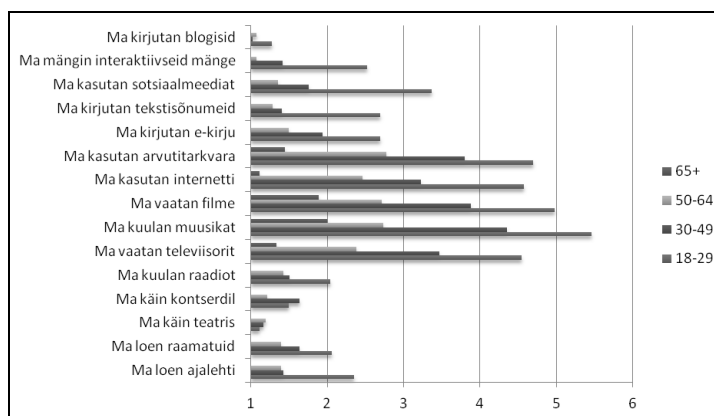
ELDIA küsitluse raames uuriti samuti põgusalt võru-, eesti- ja ingliskeelse meedia tarbimist, võrokeste meediakasutust (N=296). ELDIA mõistekasutust arvestades uuriti niimoodi nn keeletoodete (nt ilukirjandus, meediasisu, õppematerjal, kontserdid, etendused; vrd Strubell 1996, 2001) tarbimist. Võrukeelsete keeletoodete tarbimine on võrreldes eestikeelsetega (ja noorte puhul võrreldes ingliskeelsetega) harv, mõne toote või kanali puhul olematu (blogid, interaktiivsed mängud, tarkvara) (vt joonis 1). See on osalt seletatav võrukeelsete meediaplatformide ja keeletoodete vähesusega, võrokeste võru keele kehva lugemisoskusega (Koreinik ja Praakli 2013) ning mõneti ka sellega, et puudub (füüsiline) juurdepääs võrukeelsele meediale või ka huvi võrukeelse meedia sisu vastu. Huvipuudus võib olla omakorda seotud sellega, et üle kahe nädala ilmuval ULil on uudisväärtslikkuse osas raske enamuskeelse meediaga sammu pidada. Näiteks on kõige kõrgema keskmise hinde saanud võrukeelse ajalehe lugemine, samas tuleb tõdeda, et keskmiselt loetakse ULi harvem kui iga kuu. Eestikeelseid lehti loetakse keskmiselt mitu korda nädalas (vt joonis 2). Eestikeelsete meedia- ja keeletoodete puhul torkab silma, et noorim vanuserühm kasutab internetti märgatavalt sagedamini kui teised vanuserühmad. Ingliskeelseid meedia- ja keeletoodeteid kasutab vaid 40% 18-aastastest ja vanematest võrokestest. Nendest noorimad eristuvad ka ingliskeelse meedia- ja keeletoodete, elektroonilise meedia ja interneti tarbijatena. Keeletoodete kasutamist mõõdeti skaalal: iga päev (6) – mitu korda nädalas (5) – iga nädal (4) – iga kuu (3) – harvem (2) – mitte kunagi (1).

Joonis 1. Võrukeelsete keeleteodete tarbimine, aritm. keskmised.

Joonis 2. Eestikeelsete keeleteodete tarbimine, aritm. keskmised.

Joonis 3. Ingliseelsete keeletoodete tarbimine, aritm. keskmised.

Meedia pigem segab kui toetab vähemuskeelte põlvkondlikku keeleülekannet (Fishman 2001; Cormack 2007; Moring, Dunbar 2008). Ka vähemuskeelne meedia ei suuda enam kui n-ö kahju leevendada, sel on peamiselt restitueeriv funktsioon (Moring, Dunbar 2008). Uue, suures osas ingliskeelse või üksnes suurtes keeltes toimiva meedia puhul on tasakaalustamine eriti oluline. Võrukeelsetel keeletoodetel pole kaugeltki õnnestunud leevendada eesti- ja ingliskeelse meedia domineerimisest vähemuskeelele sündinud kahju. Samas on ilmne, et kui juba eesti keeles on raske saavutada meedia funktsionaalset täielikkust (*functional completeness*, vrd Moring 2007), siis võru keeles on see kordades raskem ülesanne.

Analüüsitava meedia kirjeldus

Alates 2000. aastast ilmub kaks korda kuus ligikaudu 10 000-lise tiraažiga ja neljal küljel võrukeelne “Uma Leht” (UL) koos veebiversiooniga. Sotsiaal- ja turu-uuringute firma Saar Poll telefoniküsitluse (2005) andmetel loeb seda kas pidevalt või vahetevahel umbes kolm neljandikku keeleala täiskasvanud elanikkonnast. ULi lood kajastavad kohalikke uudiseid, inimesi ja aja-

lugu; lehe üks eesmärke on ka võru keeles lugemise ja kirjutamise ärgitamine (Faster 2005). UL on alternatiivmeedia, mis ei õhuta antagonismi, vaid kajastab elu peavoolu meediast erinevast vaatenurgast (Koreinik 2005, vrd Carpentier et al. 2003).

Meediavalikus olid veel kaks kohalikku eestikeelset nn maakonnalehte – “Võrumaa Teataja” (VT) ja “Koit” (K) – ning kaks peamist üle-eestilist päevalehte “Eesti Päevaleht” (EPL) ja “Postimees” (PM). Kahe viimase lehe valimine pole sugugi juhuslik. PM on “Perno Postimehe” (1857) ja “Postimehe”, 1891. aastast esimese eesti päevalehe, järglane. Nõukogude ajal oli ajalehe nimeks “Edasi”. PM kuulub Schibstedi gruppi. PMil on 24 lehekülge ja tiraaž ulatub 54700ni³. Hoolimata ümbernimetamisest ja ühinemistest, on EPL Päevalehe (1905) järglane. EPL omanik on Ekspress Grupp Ltd. EPLil on 20–28 lehekülge ja tiraaž 22600. Mõlemat lehte võib pidada päevalehtedeks, mis esindavad ühiskondlikku peavoolu (vrd Mautner 2008) ja mis kujutavad endast foorumeid, kus esitatakse ja arutatakse olulisemaid poliitilisi ja muid nõudmisi. Mõlemad lehed ilmuvad kuus korda nädalas, kuid veebiversioone uuendatakse pidevalt. VT (tiraaž 3700) ja “Koit” (3500)⁴ ilmuvad kolm korda nädalas paberil ja ka veebis ning neil on Võru ja Põlva maakonnas märkimisväärne lugejaskond. Mõlemad lehed keskenduvad kohapealsetele sündmustele ja avaldavad ka arvamused artikleid üle-eestilistel teemadel (nt riigikogulaste veerud, riigiettevõtete avalikkussuhted). Mõlemal on 8 külge (laupäeviti 16). Korpusest on välja jäetud Võru maakonda (1783–1920) kuulunud kahe ülejäänud kaasaegse maakonna – Tartu ja Valga – lehed, populaarne tabloid “Õhtuleht”, mille uudisvääratus on rohkem meelelahutuses ja teistel sarnastel teemadel (*topics of human interest*, vrd Harcup & O’Neill 2001), Kagu-Eesti nädalaleht “Lõunaleht”, teised nädalalehed ning trükimeedia näited, millel võib piirkonnas ja väljaspool olla arvukas lugejaskond. Kuigi kõik võrukeelsed meedia-

³ Kõik andmed (va K) tiraažide kohta pärinevad Eesti Ajalehtede Liidu (EALL) kodulehelt <http://www.eall.ee/tiraazhid/index.html> (vaadatud 13.02.2013).

⁴ “Koidu” tiraaž on Vokksepa (2008) andmetel 3500 ja EALLi andmetel 2011. aasta jaanuaris 2900. <http://www.eall.ee/tiraazhid/2011.html> (vaadatud 04.03.2013).

platvormid on valdavalt riikliku rahastamise tulemus, ei ole analüüsi kaasatud ei tele- ega raadiosaated. Võrukeelsed raadiosaated kujutavad endast meedia hübriidsatsiooni näidet, sest sama sisu ilmub ka ULis. Telesaadete analüüsiks puudub autoril vastav multimodaalse meediakommunikatsiooni ja -sisu analüüsi pädevus.

Kriitilise diskursusanalüüsi tulemused

KDA teoreetiline raamistik (nt Fairclough 1989; van Dijk 2005 [1998]; van Leeuwen, Wodak 1999) keskendub võimusuhte manifesteerumisele keeles. KDA võimaldab tekstide kaudu ilmutada ebavõrdseid võimusuhteid ja nende legitimeerimise katseid ning on ELDIA ja ka artikli peaesmärgi, nt enamus- ja vähemusmeedia vahelise interdiskursiivsuse või selle puudumise seisukohast, sobiv meetod. Valdavalt on analüüsitud makroteemade – seadusandlus, haridus, meedia, keelekasutus ja interaktsioon – sees olevaid allteemasid ja põhiargumente, lisaks ka polariseerumist (nt negatiivne teiseesitus).

Esimesel vaatlusperioodil (veebruari–aprill 1998) puudub võrukeelne meediasisu, sest UL ei olnud veel ilmuma hakanud. VTs ilmus paar artiklit võrukeelsest kirjandusest ja lasteloomingust, võrukeelsetest kohanimedest ja Võro Instituudist, kes püüab taastada kohanimed endonüümideks. Üle-eestilistes päevalehtedes ei ole sel perioodil võrokestest sõnagi (erandina on viidatud poliitik Kaido Kamale, kes oli tollal Võro Instituudi direktor). Võiks öelda, et võru keele teematika oli sel perioodil marginaalne.

Märts–mai 2004 on täiesti teistsugune periood. Kaks põhilist teemat, mis käsitlemist leiavad, on lõunaeesti keel(t)e ametlik tunnustamine ja võrukeelse laulu valimine Eurovisiooni eelvooru. Nende teemadega seoses tulevad esile ka kaks peamist allteemat: (1) kuidas võru keelt saaks rakendada identiteediloomes ja ülejäänud muusikud, kes on võrukeelset loomingut esitanud, ning (2) lõunaeesti keele(standardi) kultiveerimisest, standardiseerimise võimatusest ja Programmist. Võrukeelse mitmekesise meediasisu detailsem analüüs nõuaks kvantitatiivset sisuanalüüsi.

si. Toon siiski ära mõned märksõnad: maaelu ja kohalikud elanikud, pärand, kohalikud meistrimehed/käsitöölised, vana ja uus elukorraldus ning -viis, erinevad kultuuripraktikad.

Kolmandal perioodil on võrokeste ja nende keele representatsioon enamusemeedias taas napp. Teemadeks on noored, kohalikud poliitikud, välis-võrokesed, kelle võru keele kasutust peetakse üldjuhul positiivseks.

Järgnevalt keskendun sellele, kuidas võru keelt on meedias defineeritud. Küsimusele, kas meedia teavitab avalikkust enamuse-vähemuse suhetest, polegi nii lihtne vastata. Alljärgnevalt (tsitaat 1) on toodud keeleaktivisti, enamuse (!) positsioonilt artikuleeritud manitsused ja üleskutsed sallivusele vähemuste suhtes. Ühtlasi defineeritakse võrdluse abil vähemusi. Vastaste argumendid jäid kahjuks uuritavast tekstikorpusest välja.

(1) Kui *meil ei jätku sallivust* endast *väiksemate ja nõrgemate*⁵ suhtes, siis pole *meil* moraalselt õigust oodata mõistvat suhtumist ka endast *suuremate ja tugevamate* poolt. Eesti ei saa 21. sajandil lõputult käituda 19. sajandi arusaamade järgi. (--) Seda sallivust ja tolerantsi riigirahvast ja riigikeelest erineva suhtes tuleb *meil* veel õppida. Ei ole kaugel need ajad, kus ingerlane oli Eestis peaaegu et söimuseõna, setuks söimati kõiki, kes lõuna poolt Emajõe pärit ja koolides karistati lapsi võru keele kõnelemise eest. Tuleb õppida sallivust ka juutide ja mustlaste ja lõppude lõpuks ka Eestis elavate venelaste suhtes. See viimane on nüüd selline teema, mida keegi õieti puutuda ei julge. Küll aga jätkub julgust viibutada näppu võrokeste ja setude suunas, et vaadake kui teie oma keelele ametlikku staatust nõudma hakkate, siis hakkavad venelased ka. (Lõunaeesti keelest ja sallivusest, EPL 21.5.2004, Kaido Kama)

Sama hääl tõdeb siiski ka suhtumise muudatust paremuse poole. Alljärgnev tsitaat (2) on ka näide ühest võimalikust võru keele definitsioonist.

⁵ Siin ja edaspidi minu kaldkiri.

(2) “Mentaliteet, mis oli veel hiljaaegu valdav, et võrukesed on lihtsalt *need, kes ei oska korralikult eesti keelt* ja mida rutem nad selle unustavad, seda parem, *on üsna oluliselt muutunud.*” selgitas Kama. (Lõunaeesti programm rõhub lastele, PM 14.5.2004, Ülo Mattheus)

Järgmine tekstinäide (3) võtab kokku nii domineeriva kui ka pakub välja võrokeste-keeleaktivistide seisukoha:

(3) Samas olen aeg-ajalt kokku puutunud teatud kitsarinnalisusega murdeasjas, stiilis: teie, põhjaeestlased, olete meid alla surunud ja meilt keele võtnud, muidu oleksime meiegi suur ja uhke rahvas. (DEBATT: Keel püsib koos, kui kõik seda õpivad, EPL 20.3.2004, Krista Kerge & Mari Tarand)

See, kuidas vähemusi ja enamusi defineeritakse ja iseloomustatakse, on enamusi- ja vähemusi-meedias pisut erinev, kuid tüüpilisi definitsioone on tekstikorpuse väiksuse ja artiklite sporaadilise ilmumise tõttu raske välja tuua. Üle-eestiline ajaleht on lugjakirja avaldades võrokeste vähemuspositiooni eksplitsiitselt eitanud (4), näidanud neid eksootilisena ja võrrelnud võrokeste Euroopa etniliste vähemustega (5). Viimases tsitaadis on rahvusriikide nõrgemisega seotud keelelise/etnilise emantsipeerumise ja regionalismi näited.

(4) Kas võrokesed on vähemusrahvus Eestis? Ei ole, nad on põhirahvus, eestlased. (Kes kiusab võrokeste? EPL 26.5.2004, Helju Viires)

(5) Kui tahab riiklike tehisrahvuste kadumist, võib teda igati toetada. Kuid asemele ei teki universaaleurooplased, vaid pigem hoopis taasärkavad bretoonid, šotlased, katalaanid ja võrokesed. (Söötis maa ja keeletu rahvas, EPL 29.4.2004, Heiki Suurkask)

Eestikeelses maakonnalehes on võru keelt defineeritud dihhotoomiate (mõistus ja tunded, esma- ja teine keel) abil:

(6) Utreeritult võib öelda, et kirjakeel on eelkõige mõistuse, Võru murre südame ja mõistuse kooselu keel. (---) Võru murret saab omandada reeglina muidugi vaid esmakeelena. (Kas Eesti vajab teist kirjakeelt? VT 15.5.2004, Enn Haabsaar)

Ka vähemusmeedia on seotud koha- ja identiteediloomega, korduvalt rõhutatakse, et võru keel on meie oma keel, seda öeldakse ka laste puhul, kelle esimene keel on suure tõenäosusega eesti keel. Võru keelt defineeritakse tunnete kaudu, öeldes, et see annab hea tunde (7, vt ka 6).

(7) Mul om üks sõpru Põlva kandih, kes kõnõlõsõ võro kiilt, näidega om üks hää juttu aia. Ka hulk ammõtnikkõ mõistva võro kiilt kõnõlda. Paar lausõtki vaihta – üks om hää tunnõ! Tuu om umakandi, vana Võromaa kandi tunnõ. (Kuis nuuri kodo tagasi saia, UL. 16.11. 2010, Talis Tobreluts)

ELDIA meediaanalüüsis uuriti, millised allteemad domineerisid nelja eelpool nimetatud makroteema sees. **Seadusandluse** makroteema all käsitleti lõunaeesti keelte/murrete õigusliku, regionaalkeelena tunnustamise poolt ja vastuargumente. (De)legitimatsiooni diskursust (vt ka Koreinik 2011) iseloomustab parimal moel järgnev tsitaat.

(8) Keele ja Kirjanduse Instituudi direktor näeb sellisel regulatsioonil tõsiseid ohte, sest kui anda võru keelele regionaalkeele staatus, tuleks see tema hinnangul anda ka vene keelele. “Lätis on latgalitega samad protsessid käivitunud ja seal on selge, et selle taga seisavad Vene eriteenistused,” põhjendas Sutrop oma seisukohti. “Vene riik tahab latgali murdest teha eraldi keele, sest siis jääksid lätlased Läti riigis alla viiekümne protsendi ja vene keele võib kuulutada teiseks riigikeeleks.” (---) Mingit ühtset regionaalkeele definitsiooni Euroopa vähemus- või regionaalkeelte harta Nuti väitel ei sätesta. “Lõunaeesti regionaalkeel ei tekitaks Eestis uut rahvusühma,” arvas ta. “Üks rahvus võib ju rääkida mitmes keelevormis, nagu on Norras, kus ametlikus staatuses on kaks keelt [vanem taani keele mõjudega bokmål ja uuem murdeil põhinev nynorsk],” kirjeldas Nutt. “Õigupoolest

on tegemist üheainsa norra keelega.” “(---) Aga kunagi ei saa siiski välistada, et poliitilistel kaalutlustel üritatakse seda olukorda ära kasutada,” tunnistas Nutt. (---) “Formaalselt võiks keeleinspeksioon teha trahvi poepidajale, kes paneb oma poe aknale sildi “Puut’ om egä päiv valla” või midagi muud sellist,” põhjendas Kama. “Keeleseadus ütleb, et eesti keele kasutuse aluseks on eesti kirjakeele norm, ja näeb ette sanktsioonid selle normi rikkumise eest.” (Sutrop: lõunaeeesti keel pole keel, vaid murre. PM 15.3 2004)

Teine seadusandlusega seotud allteema puudutab kohanime-seadust ja selle rakendamist.

(9) Suuresti tänu võrulaste aktiivsusele ja järjekindlusele ongi kohanimeseaduses põhimõte, et kohanime kirjalpilt võib kajastada kohapealse (murdepäras) häälduskuju. Nüüd aga selgub, et osa Võrumaa valdasid ei tunnista võrukeelseid nimesid. (Külanimede ennistamisega tuleks kiirustada, VT. 05.3.1998, Mari-Anne Leht)

Keeleaktiviste positsioneeritakse oportunistliku “rehepapi” rollis. Tegemist on negatiivse teiseesitlemise (*negative other-presentation*, vrd van Dijk 2005) näidetega. Mitmel puhul öeldakse kas otsesõnu või kaude, et õigusliku staatuse taotlemise taga võivad olla materiaalsed kaalutlused. Peale selle nimetatakse vastuargumentidena keelehooldes kulukust ja riiklikku/rahvuslikku turvalisust (vt Koreinik 2011).

(10) Miks on vaja raisata nii palju aega ja tööjõudu, et eestikeelseid materjale murdekeelde panna? Euroopa Liidu rahalise toetuse pärast? (Keelte paabel on juba olnud, VT 15.5.2004, Ivi Kaarna)

Ka Vene teemat kasutatakse lõunaeeesti keele õigusliku tunnustamise debatis kui negatiivse teiseesitluse võtet, nt alljärgnevas näites (11) vastaspoole ignorantsuse demonstreerimiseks. Lõunaeeesti diskursusel on paralleelid eesti-vene enamuse-vähemuse diskursusega, milles kasutatakse null-summa-mängu ar-

gumenti, mille kohaselt keeled konkureerivad omavahel (12) ja eesti keel võib "kaotada" vene keelele lõunaeesti keele õigusliku tunnustamise tõttu (Koreinik 2011).

(11) Tegelikult on asi nii, et *vene keelel on Eesti riigis õiguslik staatus ammu olemas*. Meie kultuuriautonoomia seadus ütleb selge sõnaga, et *venelased on Eestis vähemusrahvus*. Veel enam, me oleme ühinenud Euroopa vähemusrahvuste kaitse raamkonventsiooniga ja võtnud endale *rahvusvahelised kohustused Eesti vähemusrahvuste keelte, sh vene keele kaitsmisel*. (Lõunaeesti keelest ja sallivusest, EPL 21.5.2004, Kaido Kama)

(12) Võru keel on Neiokestõga teel Türki eurovisioonile, võru keeles ilmub ajaleht Uma Leht, tehakse võrukeelseid telesaateid, trükitakse aabitsaid. *Kas see on võru keele võit kirjakeele üle?* (Võru kultuuri ja keele renessanss, EPL 13.3.2004, Piret Tali)

Nii järgmine tsitaat (13) kui ka seadusandluse makroteema tervikuna näitab, et vastutus ohustatud keele hoiu ja -kestikkuse eest pannakse peamiselt seadusandlusele.

(13) Paikliku, regionaalkeele saigusõ andminõ om selge märk tuust, et inämb olõ-i tsihis mi keele ärhääõtämine. Tuu and kim-müsetundõ, et umma kiilt peedäs väärtüses ja et tuud piät alalõ hoitma. Ku niimuudu om säädüisile kirjä pantu, sis võro keele hoitminõ ei sõltu inämb üttest vai tõsõst valitsusõst. Parhilla om riik andnu võro keele arõndamisõs rahha, a kiil esi om vällänpuul säädüst. Keelesäädüse kufa paragrahvi nägevä ette, kuis piät karistama kiräkeele normi rikmisõ iist. Önnõs olõ-i taad asja väega tihkõlt aetu. A noid poodipidäjit, kiä võro kiilt silte pääl ja reklaamin põra nigunii pruukva, saanu trahvi külh. (Kama Kaido: uma keele mõistmisõst nakkas kassu olõma. Intervjuu Kaido Kamaga, UL 13.4.2004, Ülle Harju)

Hariduse makroteema põhilised allteemad on põlvkondade keeleülekanne, selle katkestus, võrukeelsed lapsed positiivse keeleülekanne näitena, keeleõppe meetodid (nt keelekümbelus) ja valikud (kodus vs koolis, kohustuslik vs vabatahtlik). Viimane

dilemma tundub samuti olevat negatiivse teiseesitlemise, see-kord keeleaktivistide, näide, sest keeleaktivistid on mitmel pool korranud, et võru keele kohustuslikku kooliõpet ei taotleta. Konflikti enamuse ja vähemuse vahel eksplitsiitselt ei konstrueerita. Vastustus keele kestlikkuse eest pannakse lastevanematele, kes peaksid esimesena huvi avaldama, aga ka koolitegelastele, omavalitsustele jms. Võru keelt kujutatakse keelena, mida ei saa koolis õppida.

(13) Aga seda, et *võru keelt saab koolis õpetada, Endla ei usu*. “See tuleb ikka kodust, mina vahel tunnis ütlen ka midagi oma keeles, aga osa lapsi ei saa sellest aru,” nendib Rõuge vallas õpetav naine. “Ja mõned lapsed häbenevad seda, et nad eestlased või võrulased on, nad tahaks kohe ingliskeelses maailmas olla. Ma ei uskunud, et Neiokestõ laul omaks võetakse, mõtlesin, et naerdakse välja. Aga õnneks läks teisiti.” (Pulmavanem Endla Piirilähe Viitinalt, EPL 13.3.2004, Piret Tali)

(14) Kama nägemuse kohaselt peaks konkreetselt Võrumaal tekkima mõni üksik väike lasteaed või lasteaiarühm, kus lastele hakatakse keelt õpetama *keeleküümluse meetodil* ja kus kasvataja suhtleb lastega võru keeles. Õpetus oleks Kama kinnitusel *vabatahtlik, eeldades vanemate nõusolekut ning võrukeelsete kasvatajate ja õppevahendite olemasolu*. (--) “Lastel ei piisa keele omandamiseks sellest, et nad seda kodus räägivad,” selgitas Kauksi Ülle põhjuseid, miks asjast huvitatud vanemad peaksid oma lapsi *keelepesadesse* viima. “Selleks peab neil olema sobiv keskkond ja teisi omasuguseid, ja on loogiline, et need, kes soovivad, peaksid saama seda oma lastele võimaldada,” lausus kirjjanik. “Peamine, et keele õpet ei takistataks ja seda ei halvustataks ja see oleks nagu normaalne nähtus,” tõdes Kauksi Ülle. (Lõunaeesti programm rõhub lastele, PM 14.5.2004, Ülo Mattheus)

Meedia allteema on tekstikorpuses harv. Iga alljärgnev näide käsitab uut allteemat. Esimeses neist arutletakse ka korrektse ja autentse keele üle (15). Veel arutatakse, kellel on üldse õigus avaldada tekste või arendada keelt, kellele kuulub keel, kelle

oma on võru keel. Sellised küsimused on saatnud vähemuskeelset ajalehte selle algusest peale. Neid küsimusi on esinenud ka VT-s. Ka räägitakse võru keeles kirjutavate professionaalsete ajakirjanike puudusest (17). Otsest vähemuse-enamuse konflikti pole, pigem on vastuolu keele tavakasutajate ning keeleaktivistide-professionaalide vahel võru keele standardiseerimise teemal. (vrd Gal 2006, Koreinik 2011)

(15) Egä kõrd, ku vahtsõnõ Uma Leht trüküst vällä tulõ, om ütelt ja tõsõlt puult kuulda, ku võlssi mi iks tan lehen kirutami. Ei lähä müüidä üttegi kokkusaamist, ku kiäki ei nimmas, et ti leht ei kiruta jo õigõõt võru kiilt. Mi olõmi saanu mitmit telehvoni-kõnnit, kon inemise tiatasõ, et vot tuu inemine säääl ja säääl kõnõ-las õigõõt võru kiilt, minke timä manu õpma. Tõnõkõrd jäl sõima-tas, et ti leht kirutas setu keelen. (Kiil om võrukõisilõ tähtsä, UL 27.4. 2004, Mariko Faster)

(16) Tarand: Tasub tähele panna, et keelemurrete osas ei ole ju midagi keelatud. Palju on lihtsalt unustusse vajunud ning selle uuesti avastamine, üleval hoidmine on kirjanike, ajakirjanike asi. (DEBATT: Keel püsib koos, kui kõik seda õpivad, EPL 20.3.2004, Krista Kerge & Mari Tarand)

(17) Näütises otsva põra Eesti Raadio ja ETV nuuri aokiränikkõ takan, kiä võro kiilt mõistnu ja omma löüdmisega peris hädän. (Kama Kaido: uma keele mõistmisõst nakkas kassu olõma. Intervjuu Kaido Kamaga, UL 13.4.2004, Ülle Harju)

(18) “Kaastöolistest küll puudu ei ole”. (--) rääkis Ülle Harju. (Uma Leht pühitses 50. Numbrit ja jagas auhindu. Koit 13.5.2004, Maris S. Kaasik)

Keelekasutuse ja interaktsiooni teema puhul pole samuti eksplitsiitset konflikti märgata. Järgnev tsitaat (19) võtab kokku standardiseerimisvastaste mure autentse murde pärast ja iseloomustab hästi lähenemist keelele kui pärandile.

(19) Ärge tehke uutmoodi murdekeelt, säilitage seda, mida veel kuuleb, seda, mida nii ilusasti ja mõnusalt räägivad vanad mutikesed ja ätid. Ärge solvake nende igapäevast emakeelt uue segamurdega, vaid kirjutage üles nende öeldud sõnu, väljendeid, lausejuppe. (Mis na haussva ullimbile ette, VT 23.3.2004, Ivi Kaarna)

Millised on võru keele kohta käivad representatsioonid? Kuidas keelte üle meedias arutatakse? Kas keeli peetakse peamiselt keelesüsteemideks, stabiilseteks piiridega olemiteks (*entity*) või igapäevaseks keelekasutusprotsessiks? Kas erinevatele keeltele omistatakse erinevad funktsioonid? Alljärgnevad tsitaadid (20–22) demonstreerivad ka puristlikke vaateid. Tsitaat 23 toetab võru keele puhu konserveerivat mitte arendavat keelehoidu (*language preservation vs manitenance*, Maffi 2000).

(20) “(--) Küll on tore, et inimesed julgevad omas keeles kirjutada – mõni teeb seda väga hästi, *mõnel on tekstis kirjakeelseid sõnu* ja eksimisi käänamise-pööramise vastu; *küll me need vead ära parandame*. See põhimõte on küll, et jätame alles iga kandi keele eripära,” rääkis Ülle Harju. (Uma Leht pühitses 50. Numbrit ja jagas auhindu, Koit 13.5.2004, Maris S. Kaasik)

(21) “Võro keelest peeti väega luku ja eski tetti märkuisi, ku kiäki halva võro kiilt pruuksõ,” selet Ruusmaa Arthur. “Kuundistõ tulõmisõ puhul ollgi päält liikmõmassu tõnõ nõudminõ, et *inemine mõistassi kõrralikku võro kiilt*.” (Toronto võrolaisi perändüs Võrol, UL 16.11.2011, Ülle Harju)

(22) “Säänest laagrit om vaia, selle et tan saat teedä, *kuis õigõhe kirota ja kõnõlda*. Keskkund, kon kõnõldaski sukka võro keelen, tuu seo keele lähembäle,” tiidse Andra. (Rekordarv latsi võro keele talvõkoolin, UL 11.1.2011, Kaisa Peedosaar)

(23) Ehedad murdesõnad rikastavad kirjakeelt, neid tuleks kasutada. Tuleks julgustada iga kandi inimest rääkima oma kandi keelt, sest *see aitab murrakuid säilitada*. Veelgi enam, aitab eesti keelt kui tervikut säilitada. Me oleme ju murdekeele vaimustu-

ses unustanud hoopis eesti keele, mis Euroopa suurtel ristteedel võib lootusetult kaotsi minna. (Mis na haussva ullimbile ette, VT 23.3.2004, Ivi Kaarna)

Lisaks eesti keele rikastamise funktsioonile (vt ka Koreinik ja Praakli 2013) on võru keele kasutust seotud era- mitte avaliku sfääriga.

(24) Võrulaste puhul on armastatud rõhutada, et neil on kaks emakeelt – eesti ja võru. “Võru keel on pigem ema keel“, teeb elava loomuga Anu käega õhus liigutuse, mis märgib sõnade kirjutamist lahku. Ta tunnistab, et temaealistes tekitas see segadust: *kodus elati murdekeele keskel*, koolis aga murret ei lubatud. (Keelt ja leiba läheb vaja kogu elu jooksul, VT 13.3.2004, Liina Valper)

Kuidas seletatakse keelekadu või keele elavdamise ehk revitalisatsiooni katseid? Keelekadu seletatakse põlvkondadevahelise keeleülekande katkestusena (25-26). Võrukeelses ajalehes ollakse vastu seisukohale, mille järgi ei tohiks keeleellu sekkuda ja keelehooldega tegeleda, vaid keel peaks arenema omasoodu (27). Viimases tsitaadis (28) loodetakse võru keele kestlikkusele hilise kakskeelsuse (*late bilingualism*, Baker 2006) abil.

(25) “Ükski keel ei püsi, kui nooremad generatsioonid seda keelt enam ei kasuta, siis on keele hääbumine ainult aja ja generatsioonide vahetuse küsimus,” põhjendas programminõukogu esimees ja Võru Instituudi direktor Kama vajadust õpetada murret juba lasteaias. (Lõunaeesti programm rõhub lastele, PM 14.5.2004, Ülo Mattheus)

(26) Keelte ja kultuuride hävimise protsess on eri rahvaste juures enam-vähem ühesugune. Mingil hetkel leiavad lapsevanemad, et *oma lastega tuleb rääkida mitte emakeelt, vaid enamuskeelt*. Selleks, et neil elus kergem oleks. (Lõunaeesti keelest ja sallivusest, EPL 21.5.2004, Kaido Kama)

(27) Ku võro keele arõndamisõ vastassit kullõlda, sis om tunnõ, nigu võro kiil olõssi nii pühä asi, midä puttu ei toheq, tuud võit õnnõ kavvõmbast kariaq ja uuriq. *Võro keele arõnõminõ olõssi nigu jumala puult paika säet. Ku jummal' taht, et võro kiil är häös, ega sis tavalinõ inemine hinnäst sinnä protsessi sekäq ei toheq!* (Võromaalõ om nuuri vaia, UL 25.5.2004, Raivo Kelp)

(28) Ka Eesti keelest jää-i midägi perrä. Noorõ, ma esi kah, kõnõlõmi joba väega sakõst eesti keele man inglüsmanõ kiilt ja mis sis viil umast keelest kõnõlda. Ummi edevanõmbidõ võro keele peräst om mul parhilla õigõ suur murõ. Mu vanaimä viil kõnõlõs tuud, *imä mõist ja ku häste lätt, nakkas ka vast vanast pääst kõnõlõma.* (Kuis esihindäs jäiä?, UL 25.1.2011, Siim Mihailov)

Kokkuvõte

Võru keele ja võrokeste teema on Eesti peavoolumeedias üsnagi marginaalne. See on üsna hästi kooskõlas ajaloolise marginaliseerumisega, mis vähemprestiižsetele keelevariantidele on osaks langenud. Et seda ülekohut leevendada, on mitmel pool maailmas proovitud keelevahetust pidurdada aktiivse ja arendava keelehoiuga. Kindlalt võib väita, et võru keele olukord on muutunud võrreldes paari või kolme aastakümne taguse, keelevahetuse kõrghetke aegsega, kus võru keelt kasutati meedias (nt maakonnalehtedes) harva ja sedagi vaid naljaviskamiseks või naeruvääristamiseks. Täna on võru keelt näha ja kuulda mitmeski kanalis, küll aga mitte sellises mahus nagu keele eest hea seisjad lootsid või meediavõimaluste areng ennustaks. Pakub ju uus meedia lõputuid võimalusi ka võrukeelset meediasisu toota. Siiski tarvitatakse võrukeelseid keeletooteid eesti- ja ingliskeelsetega võrreldes kordades vähem/harvem. Kõige edukam võrukeelne keeletoode on ikka traditsiooniline, arvatavasti vananeva lugejaskonnaga, üle kahe nädala ilmuv ajaleht. Ajalehtede loetavus on üleüldiselt aga kahanev, meedia ise hübriidiseerub. Kuna noorte huvi on suunatud peamiselt ingliskeelsetele keeletoodetele ja

noored eristuvad kui agarad uue meedia tarbijad, tuleb keelevahetuse pööramiseks pakkuda keele- ja meediatooteid ka nendele.

Meediasisu osas võib kokkuvõtvalt öelda, et peavoolu meedia avaldab võru keele teemalisi tekste, kui keelega on seotud uudistekünnist ületav sündmus, näiteks võrukeelse laulu valimine Eurovisiooni eelvooru ning ettepanekud keeleseaduse muutmiseks, et saada lõunaeesti keelele ametlikum staatus. Muul ajal oli võru teema enamusmeedias üsna juhuslikult esitatud. Võrukeelne meediakanal, olles küll alternatiivmeedia, hoiab küllaltki apoliitilist joont. Kohaliku maakonnalehe võru keele representatsioon näib sõltuvat autoritest. Kuigi suuremat sorti vastandamist vähemus- ja enamusmeedias ei toimu, on Võru keeleaktivistide arvates keelevahetuse pööramiseks tõhus just aktiivsem ja keelemuutustega arvestavam keelehoid (*language maintenance*), ka keele seadusandlik kaitse – mõlemad on olulisemad makroteemad. Teised Võru keelekogukonna “hääled” näivat toetatavat hoopis keele dokumenteerimise ja museaalina säilitamise (*language preservation*) meetmeid. Ehkki vähemuse ja enamuse vahel eksplitsiitset konflikti pole, konstrueeritakse aeg-ajalt opositsioone näiteks eesti ja lõunaeesti keele kõnelejate ning võru keele laiema kõnelejaskonna ja aktivistide vahel (vt Koreinik 2011). Meedia makroteema on oluline niivõrd, kui võrd meedia vahendab keelestandardit ja -tava ning “õige keele” ja ka kirjaviiisi osas paistab olevat eriarvamusi. Analüüsides Eesti trüki-meedia korpus aastatest 1999–2008 olen leidnud (Koreinik 2011), et lõunaeesti avalik diskursus on samaaegselt (nii eesti kui ka lõunaeesti) keele ohustatuse diskursus (*the discourse of endangerment*; vrd Heller, Duchêne 2007), kus ohuretoorikat on lõunaeesti keele õigusliku tunnustamise teemal kasutanud nii poolt- kui vastuhääled.

Kadri Koreinik
Võro Instituut
Tarto huulits 48
65609 Võro
kadri.koreinik@wi.ee

Kasutatud kirjandus

- Afanasjev, Vahur 2004:** Võru eurovisioonidiskursuse analüüs. Tartu Ülikool. Sotsiaalteaduskond. Meedia ja kommunikatsiooni osakond. [avaldamata käsikiri]
- Appadurai, Arjun 2006:** *Fear of Small Numbers. An Essay on the Geography of Anger.* Durham, London: Duke University Press.
- Baker, Colin 2006:** *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism*, 4th edition. Multilingual Matters.
- Brown, Kara 2004:** A Reluctant Minority Group? Indiana University Association of Central Eurasian Students' Conference, Bloomington, Indiana, Ameerika Ühendriigid, [03.04.2004 peetud ettekanne].
- Carpentier, Nico, Lie, Rico & Servaes, Jan 2003:** Community Media: Muting the Democratic Media Discourse? *Journal of Media & Cultural Studies* 17 (1), 51–68.
- Gal, Susan 2006:** Migration, Minorities and Multilingualism: Language ideologies in Europe. – Clare Mar-Molinero & Patrick Stevenson (toim.). *Language ideologies, Policies and Practices: Language and the Future of Europe.* Basingstoke: Palgrave Macmillan, 13–27.
- Cormack, Mike 2007:** The media and language maintenance. – Mike Cormack, Niamh Hourigan. *Minority language media: Concepts, critiques and case studies.* Clevedon: Multilingual Matters, 52–69.
- Heller, Monica, Duchêne, Alexander 2007:** Discourses of endangerment: Sociolinguistics, globalization and social order. – Alexander Duchêne, Monica Heller (toim.) *Discourses of Endangerment.* London, New York: Continuum, 1–13.
- Fairclough, Norman 1989:** *Language and Power.* London: Longman.
- Faster, Mariko 2005:** Võromaan kansan omakielinen Uma Leht. – Olga Haurinen & Helena Sulkala (eds). *Tutkielmia vähemmistökielistä Jäämereltä Liivinrantaan. Vähemmistökielten tutkimus- ja koulutusverkoston raportti IV.* Acta Universitatis Ouluensis. Humaniora B 66, 103–08.

- Fishman, Joshua A. 2001:** From theory to practice (and vice versa): Review, reconsideration and reiteration. – Joshua A. Fishman. *Can threatened languages be saved? Reversing language shift, revisited A 21st century perspective*. Clevedon: Multilingual Matters, 451–483.
- Harcup, Tony, O’Neill, Deidre 2001:** *What Is News? Galtung and Ruge revisited*. Journalism Studies 2 (2), 261–280.
- Harju, Ülle 2000:** Kas võrokeseed ootavad võrukeelset ajakirjandust? – Kadri Koreinik ja Jan Rahman (toim.) *A kiilt rahvas kynõlõs... Võrokeste keelest, kommetest, identiteedist*. Võro Instituudi Toimetiseq 8, 105–121.
- Harju, Ülle 1999:** Meediakasutus Kagu-Eestis. Bakalaureuse-töö. Tartu: Tartu Ülikool. Sotsiaalteaduskond. Ajakirjandusosakond. [avaldamata käsikiri]
- Kalmus, Veronika 2003:** “Is Interethnic Integration Possible in Estonia?” Ethnopolitical Discourse of Two Ethnic Groups. *Discourse & Society* 14 (6), 667–697.
- Koreinik, Kadri 2011:** *Language ideologies in the contemporary Estonian public discourse: With a focus on South Estonian*. Dissertationes Sociologicae Universitatis Tartuensis 5. Tartu University Press.
- Koreinik, Kadri 2005:** The paper for a speech community – How it relates to the community media model. – Olga Haurinen ja Helena Sulkala (toim.). *Tutkielmia vähemmistökielistä Jäämereltä Liivinrantaan. Vähemmistökielten tutkimus- ja koulutusverkoston raportti IV*. Acta Universitatis Ouluensis. Humaniora B 66, 62–70.
- Koreinik, Kadri, Praakli, Kristiina 2013:** Keele kestlikkuse ja -kao konstrueerimine poolavalikes diskursustes. *Eesti Raken-duslingvistika Ühingu Aastaraamat* 9, 131–148.
- Maffi, Luisa 2000:** Language Preservation vs. Language Maintenance and Revitalization: Assessing Concepts, Approaches and Implications for Language Sciences. – *International Journal of Sociology of Language* 142, 175–190.
- McGonagle, Tarlach 2006:** Committee of Experts on Issues Relating to the Protection of National Minorities (DH-MIN), Comments on the draft report on ‘Access of National Minorities to the Media: New Challenges, DH-MIN(2006)016,

- Council of Europe, at [http://www.coe.int/t/e/human_rights/minorities/4_INTERGOVERNMENTAL_COOPERATION_\(DH-MIN\)/2_Documents/DH_MIN_WorkingDocuments_eng.asp#TopOfPage](http://www.coe.int/t/e/human_rights/minorities/4_INTERGOVERNMENTAL_COOPERATION_(DH-MIN)/2_Documents/DH_MIN_WorkingDocuments_eng.asp#TopOfPage) (20.06.2011).
- Moring, Tom 2007:** Functional Completeness in Minority Language Media. – Mike Cormack, Niamh Hourigan (toim.). *Minority Language Media: Concepts, Critiques and Case Studies*: Clevedon: Multilingual Matters Ltd., 17–33.
- Moring, Tom, Dunbar, Robert 2008:** *The European Charter for Regional or Minority Languages and the media*. Regional or Minority Languages 6. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Saar, Evar 2005:** Võron kielen käyttö vironkielisissä sanomalehdissä Etlä-Virossa. – Olga Haurinen ja Helena Sulkala (toim.). *Tutkielmia vähemmistökielistä Jäämereltä Liivirantaan. Vähemmistökielten tutkimus- ja koulutusverkoston raportti IV*. Acta Universitatis Ouluensis. Humaniora B 66, 98–102.
- Saar, Evar 1996:** Võru keele kasutamine kohalikes ajalehtedes (1986–1994). Lõputöö. Tartu ülikool. Ajakirjanduse õppetool.
- Strubell, Miquel 1996:** Language planning and classroom practice in Catalonia. *Journal of Multilingual & Multicultural Development* 17 (2–4), 262–275. <http://www.multilingual-matters.net/jmmd/017/0262/jmmd0170262.pdf> (14.02.2013).
- Strubell, Miquel 2001:** Minorities and European Language Policies. *Minorités et l'aménagement linguistique. Plurilingua XXII*, 45–58. http://www.geocities.com/m_strubell/viena.htm (14.02.2013).
- Thomason Grey, Sarah 2001:** *Language Contact. An Introduction*. Edinburgh University Press.
- van Dijk, Teun A. 2005 [1998]:** *Ideoloogia. Multidistsiplinaarne käsitus*. Tartu: Tartu ülikooli kirjastus.
- van Leeuwen, Theo J.; Wodak, Ruth 1999:** Legitimizing immigration control: a discourse-historical analysis. – *Discourse Studies* 1 (1), 83–119.
- Vihalemm, Peeter 2008:** The Infosphere and Media Use of Estonian Russians. – Mati Heidmets (toim.). *Estonian Human*

Development Report 2007. Tallinn: Eesti Koostöökogu, 77–81.

Vihalemm, Peeter 2006: Media Use in Estonia. Trends and Patterns. – *Nordicom Review* 27(1), 17–29.

Vihalemm, Peeter 2001: Development of Media Research in Estonia. – *Nordicom Review* 22(2), 79–92.

Vihalemm, Peeter, Kõuts, Ragne 2004: Trükisõna ja lugejaskond Eestis 1965–2004. – Peeter Vihalemm (toim.). *Meediasüsteem ja meediakasutus Eestis 1965–2004*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 61–90.

Vokksepp, Riina. (2008): Põlva ajalehe Koit loetavus ja lugejahuvivid. Bakalaureusetöö. TÜ Sotsiaalteaduskond. Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut. http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/15756/Vokksepp_Riina.pdf;jsessionid=6281E071031BF022C4F157FCEF39BBF6?sequence=1 (22.06.2011).

Kadri Koreinik: Võro keelest meediän

Artikli tutvustas projekti *European Language Diversity for All* (ELDIA) 'õuruupa keelekirivüs kõigilõ' ja tuu tulossit võrokõisi mitmõkeelitsest meediäpruukmisõst ja võro meediädiskursusõst.

ELDIA om tiidüsallo- ja riikevaihõlinõ projekt, miä uur inne kõgõ mitmõkeelisüst ja ots mudõlit, mink perrä kaaiaq ja seletäq keelekogokundõ elojoudu. Soomõ-ugri kiili kõnõlõjijidõ mitmõkeelisüse uurmistulossit om inne ELDIAt ilmunuq inämbüisi rahvuskeelin ja naaq ommaq huvitanuq inne kõgõ soomõ-ugri kiili uurjit. Eestin uuriti perräuurmiisi ja küsüteleemiisiga seto- ja võrokeelitsit eestläisi ni üle-eestilidse postiga saadõdu perräuurmisõga ka tõisi Eesti püsüelonikkõ. Erä- ja rühmäküsüteleemiisiga kofati kokko ka kõrralik keeleainõq, miä lupa lähkümbäst hinnadaq keelemuutuisi.

Artiklin näüdätäs katõsugumaisi ELDIA tulossit: küsüteleemiisiga saaduid arvamiisi võro-, eesti- ja inglüskeelidse meediä pruukmisõ kotsilõ ja meediä kvalitatiivsõ sisuanalüüsi kokkovõtõt kolmõ kolmõkuulidsõ aovaihõ kotsilõ – radokuu-mahla-

kuu 1998, urbõkuu-lehekuu 2004 ja märtekuu 2010 - vahtsõ-aastakuu 2011. aastagal.

Tähüssõnaq: võro kiil, eesti kiil, inglüse kiil, ELDIA, veidem-büsmeediä, inämbüsmeediä, keelen tettüq ásaq, meediäpruuk-minõ, diskursusanalüüs

Märksõnad: võru keel, eesti keel, inglise keel, ELDIA, vähe-musmeedia, enamusmeedia, keeletooted, meediakasutus, diskur-susanalüüs

Kadri Koreinik: The Võro language in Media

The paper introduces the project European Language Diversity for All (ELDIA) and its results concerning the Võro-speakers' multilingual media use (and the use of language products) and Võro topic in media discourse. ELDIA is an interdisciplinary and international research project which focusses primarily on multilingualism and searches a model for describing the vitality of speech communities. So far, the Finno-Ugric language family has been seriously under-represented in internationally accessible sociolinguistic literature on multilingualism. In Estonia, the speakers of Seto and Võro and other Estonian residents were questioned and interviewed. A sizeable corpus which allows studying language change was collected via individual and focus-group interviews. Two types of results are presented in this paper: self-reported media behaviour in Võro, Estonian and English, and the summary of qualitative content and discourse analysis during three three-month periods: February–April 1998, March–May 2004, and November 2010 – January 2011.

Keywords: Võro, Estonian, English, ELDIA, minority media, majority media, language products, media use, discourse analysis

EESTI KOHANIMED LÄÄNEMERESOOE RUUMIS¹

MARJE JOALAI

On kohanimesid, mille tähendus on kõigile arusaadav, nt järgmised külanimed: *Joa*, *Jõe*, *Järve*, *Pikajärve*, *Pühajõe*, *Suurekivi*, *Rannaküla* jne. Kuid on teisigi toponüüme, mille tähendus esimesel pilgul selge pole. Toponüümika on interdistsiplinaarne teadus. Tal on puutepunkte mitme teise teadusharuga, millest olulisemad on lingvistika, ajalugu ja geograafia. Neid kolme on nimetatud isegi toponüümika abiteadusteks. (Tort-Donada 2012: 254) Nii võime Eesti kohanimedele etümoloogiseerimisel abiks kasutada lingvistikat, appi võtta sugulaskeeled või ka oma murded.

Eesti murde- ja vananenud sõnad kohanimes

Salme

Saaremaalt tunneme kohanime *Salme*. Eesti põhjarannikul (Jõelähtme, Kuusalu, Haljala, Viru-Nigula) (VMS 1989: 382) on tuntud läänemeresoome põhjarühma keeltes tavaline sõna *salm* 'väin' (vrd. sm *salmi* : *salmen*), kuid murdekogud Saaremaalt seda sõna ei esita. Ometi on meil siin kindlasti tegemist väinaga, mis eraldanud Sõrvet, ilmselt tollal saart, ülejäänud Saaremaast. Praegu on sellest järele jäänud vaid Salme jõgi. Nagu paari viimase aasta arheoloogilised väljakaevamised näitavad, sõitsid Salmel isegi eelviikingiaegsed purjelaevad.

(Metsa)kasti

Oma keelest võib leida mõne teisegi vana sõna, olgu või laensõna, mis seletab kohanime. Praeguse Tallinna lähedal asuva Met-

¹ Tänan Alfred Kordelini Sihtasutuse Eesti Fondi finantsilise toe eest artikli valmimisel.

sakasti uusasumi alal oli 1689. aasta kaardil Saha mõisa alla kuulunud vabatalu *Castipere* (EAA 1.2.C-II-36). Saha mõisal oligi Viimsi poolsaarel maid. Esmakordselt on seda nime mainitud 1374 kujul *Kastis* (Viidas 1992: 60, 101). Edgar Valter Saks, kelle maine etümoloogina pole just kõige parem, on samas usin töomesilane, kes on igalt poolt huvitavaid andmeid kokku kogunud. Saks on nimelt leidnud Wiedemanni eesti-saksa sõnaraamatust, et sõna *kast* tähendab muuhulgas talupojavanglat. Tema püüab selle sõnaga küll seletada kohanime Kastre, mille eest ta poleemikas Felix Oinasega ajakirjas Tulimuld kõva kriitika osaliseks saab (Oinas 1980: 54). Kastre nime jaoks see etümoloogia muidugi ei sobi, aga nime *Kasti* jaoks küll. Wiedemannil on tõesti sõnal *kašt* tavatähenduse kõrval ka tähendus: *Bauergefängniss auf d. Gutshofe* (verhaltet) 'talupojavangla mõisa juures', *kašti panema* in's *Gefängniss setzen* 'vangi panema' ja ta esitab selle viitega Gösekeni sõnaraamatule (1660) (Wiedemann 1893: 218). Gustav Ränk, kes on põhjalikult uurinud vanu Baltimaade mõisaid ehituskultuurilisest seisukohast, kirjeldab sellist vanglat üsna põhjalikult. Igal suuremal mõisal on olnud oma parandusasutus, mis on inventari hulgas kirjas *Bauerngefängniss* kõrval ka nimetustega *Diebkasten* (sks *Dieb* 'varas') või lihtsalt *Kasten*, ja mida on mainitud juba 16. sajandi algul. (Ränk 1971: 160–162) Meil on revisjonides arvukalt Sepa, Kupja, Parve jne. nimelisi talupoegi. On võimalik, et kohanime *Kasti* puhul on algselt olnud tegemist mõne omamoodi vangivalvuri lisanimega.

Kaks meest nimega *Kasti* (ka *Kaste*, mis on murdeline kuju üsna tavalise *i ~ e* vaheldusega) on 18. sajandi alguse revisjonide järgi elanud lähestikku Viimsi poolsaarel Miidurannas, suhteliselt lähedal Metsakastile. Ka Saha külas on olnud *Kasti* lisanimega talupoeg, vrd 1693 *Kasti Jack*, samas kui vabatalus oli *Kastiperre Laur* (EAA.1.2.C-III-16). Sama mõisa all või lähestikku elavad sama lisanimega talupojad näivad kinnitavat sedagi, et tegemist on isiku-, mitte talunimega, arvatavasti on tegemist sugulastega. *Kasti* nimi esineb Eestis laiemaltki, Märjamaal on isegi *Kasti* küla ja mõis, Saaremaal Pühas *Kasti* küla, mõis ja

laht². Perekonnanime *Kast* esineb Eestis 63 korda, aga võib-olla veel olulisem on see, et 39 korda esineb nimi *Kaste*. See on *Kasti* murdeline kuju, kuid võib muidugi tähendada ka seda niiskust, mis hommikuti rohu peal maas on. Soome perekonnanime Kastinen (225 inimest), mis esineb üle kogu maa, peavad uurijad pärinevaks kristliku mehenime Kristianus Põhja-Saksa kujudest *Karsten*, *Kast*, *Kasten* jt. (Mikkonen-Paikkala 2000: 204–205). Urjala talunimi *Kasti* võib sellest isikunimest tõesti pärineda. Marja Kallasmaa (1996: 89) jääb *Kasti* nime etümologiseerides Paul Johansenile ja Per Wieselgrenile toetudes ka sama isikunime positsioonile. Eesti kohanimed on samas siiski liiga erandlikud, et neile sama etümoloogia anda.

Sugulaskeelte sõnad kohanimes

Saha

On tõenäoline, et *Saha* küla ja mõis ei ole oma nime saanud kün-niriista (*sahk* : *saha*) järgi, millise etümoloogia pakub *Sahavere* küla kohta ühe võimalusena välja Lauri Kettunen. Samas viitab ta ka perekonnanimele, mis võiks ju *vere*-lõpulises külanimes esinedagi. Praegu sellist küla Eestis ei tunta. Kettunen osutab Jungile (Kettunen 1955: 311), Jungi järgi on küla olnud Põltsamaa kihelkonnas (Jung 1898: 192). Siiski võiks nimega *Saha* pigem võrrelda kohanimesid Soomest: *Sahalahti*, *Sahakoski*, *Sahajärvi* jne. Soome kohanimeuurijate arvates liituvad nendega ka nimed nagu *Saalahti*, *Saakoski* jne, mis lähevad arvatavasti tagasi *Saha*-kujule, nagu ka mõned vanad kirjanekud näitavad. Vähemalt osa selliseid nimesid on küll seostatavad soome sõna-

² Kui pole öeldud teisiti, pärinevad artikli koha- ja isikunimenäited järgmistest veebiandmebaasidest: www.eki.ee/knab (07.08.2012, Eesti kohanimed); www.keelevaara.ee (07.08.2012, Eesti isikunimed); Onomastika Net (21.08.2012, Eesti perekonnanimed); <http://kansalainen.karttapaikka.fi/kartanhaku/paikannimihaku.html> (07.08.2012, Soome kohanimed); <http://verkkopalvelu.vrk.fi/Nimipalvelu> (20.08.2012, Soome isikunimed).

ga *saha* 'saeveski', kuid kindlasti mitte kõik. Mõned sellised nimed on vanemad kui saeveskid (SPK 2007: 393, 395), pealegi puudub eesti keeles selline sõna. Samuli Aikio pakub välja võimaluse, et *Saha*-nimi võib liituda sõnaga *sahi* 'väike kosk' jms. (SPK 2007: 395). Soome Kodumaiste Keelte Keskuse nimearhiivi andmed näitavad lisaks, et sõna tähendab ka kivist, madalamat kohta ojas, üleminekukohta. Eesti kohanime *Saha* on ühendatud ka kohanimedega *Saka* ja *Sakala* ning võrreldud eesti sõnaga *sakuraha* ~ *sakiraha* 'trahviraha', sm *sakko*, mis on vanaskandinaavia või algermaani laen (Reimaa 2007: 159–161), kuid see ei tundu häälikuliselt tõenäoline.

Pandivere

Vahel võib abi olla ka kaugematest sugulaskeeltest. *Pandivere* nimele on Paul Ariste leidnud apellatiivi mordva keeltest: ersa пандо, mokša панда tähendab 'mägi, kõrgustik' (Ariste 1957: 132). Sõnal on ka läänemeresoomeline taust, see esineb Helsingi nimearhiivi andmeil soome toponüümias (*Pantamäki*) ning Vladimir Mainovi järgi, kes on kirjutanud ka vepslastest, on Uurali mäestikku kutsutud Киви-панда (Майнов 1881: 494). Ka põhjavene murretes on Uuraleid kutsutud Камень 'kivi' (ka Пояс 'vöönd') (Даль 1882: 376), sõna levik viitab aga tõlkelaenule (substraadile) läänemeresoome poolelt. Mäestikku võiks kivi-mäeks kutsuda küll. Kõige idapoolsemad teadaolevad vepsa külad ei jäägi Uurali mägedest väga kaugemale ja kindlasti on vepsa asustus ulatunud kaugemale itta, üsna tõenäoliselt Uurali mägedeni välja. Hiljuti Ariste etümoloogia kahtluse alla seadnud geograafi Taavi Pae argumendid ei veena (Pae 2012: 450–453).

Läänemeresoome nimedele on otsitud ka lapi etümoloogiaid (kasutan sõna *lapi* põhimõtteliselt *saami* asemel, minu meelest ei peaks halvustavat suhtumist mingisse rahvasse muutma teise keele sõnu muutes, vaid sisulisemal moel. Pealegi polegi eestlased kunagi laplastesse halvustavalt suhtunud ja sõnal *lapi* puudub negatiivne varjund). Lapi päritolu kohanimedid Põhja-Venemaa toponüümias muidugi esineb, kuid alati ei pruugi väljapakutud etümoloogiaid siiski paika pidada. Näiteks leiame

soome-ugri substraatset toponüümiat Põhja-Venemaal, eelkõige Arhangelski ja Vologda oblastis põhjalikult uurinud Aleksandr Matvejevi teosest levikukaardi arvukate *Шуд*-alguseliste kohanimede kohta (Матвеев 2001: 344). Selliste kohanimede hulka kuulub ka Lõuna-Vepsa *Šidjärv* (järv ja külastu selle ääres), mida on etümologiseeritud Inari-lapi sõnast *sijda*- '(talve)asula' (Матвеев 2004: 107). Kuid vepsa nime vene vaste on tegelikult *Шудрозеро* ja kolmanda konsonandi ühendist väljalangemine vepsa keeles kujust **Šidjärv* on häälikuliselt täiesti loomulik. Sama nähtus on ilmselt olnud ka Põhja-Venemaa nimedes. Šidjärve lähedal metsas on *Südrümägi*, mille nimi on ilmselt sama päritolu. *Südrüjärv* või ka *Sidrijärv* on foneetiliselt juba päris vepsa keele pärane, aga tähenduslikult mitte. Ka on vepsa keeles *i* kõrvale *s* > *š*, tavaliselt küll *i* järel, kuid kohanimedes, eriti vanemates, ka sõna algul: *Šilta* (vn *Мостовая*), *Šigoil* (< **siga* + *oi* + *la*). Nime *Šidjärv* etümoloogia jääb siiski lahtiseks. Lisagem siia, et ka soome *Simojoki* ja vepsa *Šimğär* (järv ja külastu) võivad kuuluda etümoloogiliselt kokku. Samu ja teisi selliseid kohanimedid käsitlenud Jalo Kalima arvates (1944a: 152–154) pole see küll kindel.

Muistsed isikunimed kohanimedes

Kallavere

Taani Hindamisraamatuski mainitud *Kallavere* küla (1241 *Kallæværø*) on peetud üheks võimalikest kohtadest, mille nimekuju sobiks häälikuliselt araablase al-Idrisi 1154 mainitud kujuga *Qlwry* paremini kui Tallinn. Hüpotees on siiski esitatud markerimaks teistegi tõlgendusvõimaluste olemasolu (Leimus 1997: 26). Paul Johanseni poolt (1933: 397, 482) ära toodud varasemad nimemainingud näitavad, et 13. ja 14. sajandil on nimekujuks *Kallevere* (nt 1241 *Kallæværø*, 1341 *Kalleuere*, 1343, 1397 *Calleuere*, 1397 *Kalleuer*, veel ka 1569 *Rotzekallefer*), 15. sajandil tuleb selle kõrvale *i*-line variant (1424 *Calliver*, 1453 *Kalliuer*), 16. sajandil on nimi mõnikord isegi vokaalita (1522 *Calvers*, 1522 *Rotzekalver*, 1554 *Maakaluer*), *a*-line variant esi-

neb esimest korda alles 1549: *Kallaue[r]*, ja muutub üldiseks 17. sajandil. *i*-lise variandi paralleeliks on ka Eesti-Ingeri alal olev küla nimega *Kallivieri*, mis on võrreldav Hargla nimega *Kalliküla*. Jõgever seostab *Kalliküla* sõnaga *kalju* (Jõgewer 1913: 166). Soomekeelse nime *Kallivieri* vadjakeelne variant on Valdek Palli järgi (1969: 52) *Kallavēri*, seega meie *Kallavere* täpne vaste.

Paul Johansen on pidanud kohanime *Kallavere* esiosa isikunimeks, kuna *vere*-lõpulistest kohanimedes on sageli (muistne) isikunimi, ja võrrelnud seda nime soome nimega *Kalle* ning eesti nimega *Kallemele* (Johansen 1933: 286). Nõmmkülast (*Nummekvle*) pärit eestlast nimega *Kallemele* mainitakse 1378. aastal (Katkendid 1929: 21). Soome nimi esineb Forsmani järgi Tornio jõe orus ka kujul *Kalla*, kuid juba tema peab kohanime hiliseks kujuks isikunimest *Kaarle*, mis esineb siiski juba keskajal. (Forsman 1894: 74) Läänemeresoome isikunimedest põhjalikuma uurimuse kirjutanud Detlef-Eckhard Stoebe (1964: 89–90) väitel on nimi *Kalle* ~ *Kalli* ainus kindel läänemeresoomeline variant, kuid ta on ka ise nimetanud veel *Kalli* (e) nime (*Jacob Kalli* 1540) (Stoebe 1964: 35) ja selliseid isikunimesid on veelgi. Valdek Pall seob Palamuse *Kalliküla* nime täiendosa samuti isikunimega ja võrdleb seda *Kalli* küladega Valjalas, Mihklis ja Rõngus. Isikunime etümoloogiat kinnitavad ka Põhja-Tartumaa talunimed *Kalli*, *Kallu* ja *Kallipera*. Pall lisab siia ka juba LCDs 1241 mainitud Haljala külanime *Kalliküla* (Pall 1969: 51–52), kuid see on ilmselt *Kaliküla* nagu see on praegu ametlikult ja millele viitab ka osa varasemaid kirjanekuid.

Ka muistne isikunimi pärineb tõenäoliselt mingist apellatiivist. *Kallavere* nimi viib mõtted soome hüdronüümile *Kallavesi*. Savos on sellise nimega järvi koguni kaks. Soome apellatiiv *kalla* tähendab eelkõige kevadel rannikuvette või kaldale kogunenud jääkuhjatist, kuid ka üldisemalt kari, kindlat maad. Sõna on laen rootsi murretest ning esineb eelkõige eesti- ja soomerootsi murretes, aga ka Södermanlandis Rootsis. (SSA 1992: 287) Soome arvukad kohanimed *Kalla* ja *Kallo* on Alpo Räisäse järgi ilmselt eri päritolu, kuid vähemalt alal, kus esineb apellatiiv *kalla*, *kalle*, on nimi ilmselt rootsi laen. (SPK 2007: 127)

Lauri Kettunen on võrrelnud *Kallavere* nime esiosa soome sõnaga *kalla* ja liivi sõnaga *kõla* 'saar', kuid ta juhib ka tähele-

panu, et varasemates allikates esinevad nimekujud *Kalle-* ja *Kalli-*. (Kettunen 1955: 275) Ka Savo kaht järvenime *Kallavesj*, *Kallajärvi* on Kettunen võrrelnud sama liivi sõnaga *kōla*, *kāla* < **kalla* ‘saar; leetseljak, kuiv koht vees; metsasaar’ (Kettunen 1938: 149), kuid Soome etümoloogiasõnaraamat peab liivi sõna hoopis tõenäoliseks laenuks Liivi lahe saarte rootsi murrakutest. (SSA 1992: 287) Samas peab Lembit Vaba liivi sõna laenuks kurši (kurelaste) keelest (Vaba 2012: 196).

Soome nimele *Kallavesi* on Ante Aikio üritanud leida ka lapi etümoloogiat (põhjalapi *gállis*, gen. *gállá* tähendab ‘vanamees’), kuid kahtleb selles ka ise, sest sellisel juhul oleks sõna nimeandmise ajal pidanud viitama mingile müütilisele jumalusele, muidu on sõna esinemist suurte veekogude nimedes raske seletada. Kuna lapi sõna *gállis* võimalikest mütoloogilistest tähendustest pole teateid, jääb sõna ühendamine nimega *Kallavesi* hüpoteetiliseks. (SPK 2007: 127–128) Sama võib öelda ka eesti nime *Kallavere* kohta, kuigi lapi päritolu nimede esinemine Soome lahe lõunakaldal on põhimõtteliselt võimalik. Samuti on võimalik, aga antud juhul ebausutav ka laenulisus rootsi murretest, sest *Kallavere* nimi on ilmselt vanem kui rootsi asustus Eestis. Liivi sõnagi on ilmselt laen, aga mitte rootsi, vaid pigem balti poolelt.

Hiljem on Alpo Räisänen (2009: 43) võrrelnud Soome nime *Kallavesi* esiosa sõnaperega *kalta-*, *kallas* ‘kaldajärsak’. *Kallavere* nime lähteks on sõna *kallas* pidanud juba Jaan Jõgever (Jõgewer 1913: 166).

Siiski jääb Eesti *Kallavere* ning Soome ja Ingerimaa sarnaste kohanimedega päritolu ja nende (vähemalt osa) võimalik seos eba-kindlaks.

Rahkla

Muistsete isikunimedega osa kohanimeses ongi ilmselt olulisem, kui seni arvatud. Nende oluliseks allikaks tänapäeval võivadki olla just kohanimed. On üldteada tõsiasi, et ka *la-lõpulistest* kohanimeses on sufiksi ees enamasti isikunimi. Virumaal (Simuna ja Rakvere) on kaks küla nimega *Rahkla*. Nad on olnud ka mõisad, mille saksakeelsed nimed on olnud *Rachküll* ja *Rachkell*.

Esimene neist viitab küll liitnimele **Rahkküla*, kuid asja olemust see ei muuda, sest ka *-küla* täiendosa võib olla isikunimi. Isikunimi siin ilmselt ongi, sest vepslastel eksisteerib see venepärastatuna senini: Kesk-Vepsas on külastu Järved, mille elanik Tatjana Rahkoškina on Kristi Salvele rääkinud, et tema perekonnanimi tuleneb *Rahkoi*-nimelisest esivanemast (Salve 1995: 120). Ka on Vepsas külanimi *Rahkoil'* (вп Рахковичи) (Муллонен 1994: 80).

Äänisjärvest itta jääval alal on levinud muistendid, mille peakangelane on Rahkoi mugandatud kujud. Muistenditest Ragnozero Rahtast ja nende alusel loodud böliinast on kirjutanud tuntud vene folklorist Konstantin Tšistov, kes ütleb ka, et kangelase nime variandid on silmatorkavalt mittevenepärased, nt Рахой, Рахкое, Рахка jt. (Чистов 1958: 358–388). Irma Mullose arvates on antroponüüm varem olnud ka Äänisjärve põhjakaldal hästi tuntud, kuna esineb tänapäevalgi kohanimedes, nt mikrotoponüüm Рахкоева поляна (Муллонен 2008: 153–154), st 'Rahkoi välu'. Kohanime vene keelde mugandatud kuju Ракула ~ Ракола ajaloolisel vepsakeelsel alal on pannud levikukaardile Aleksandr Matvejev (Матвеев 2001: 343)

Ka on nimi läänemeresoome kohanimedes ja isikunimedes laialt levinud: Ingerimaal Gatšina linna lähedal on *Rahkola* küla (Randefelt 1992), enne 1640. aastat on Soome Karjalas Salmis olnud samuti *Rahkola* küla, siis liideti ta *Kirkkojoki* (krj *Kirikköjogi*) külaga (Siilin 1985: 63). Soome arvukate *Rahkola*-nimeliste talude kõrval on ka mõned külad (asukoht Ilmajoki, Ikaalinen, Kaukajoki, Sulkava). Isikunimena on *Rahko* (479 isikut), *Rahkonen* (1338), *Rahkola* (881) jt. Soomes väga levinud ja ka lisanimena vana (Mikkonen-Paikkala 2000: 516–517). Sellele nimele on pakutud ka apellatiivne vaste, *rahka* tähendab soome keeles teatud samblasood. Kohanimele see etümoloogia sobibki, kuid mitte sama hästi isikunimele. Soome keeles on sõnal ka teisi tähendusi, teisteski läänemeresoome keeltes üldise ahjupii-ma tähenduse (SSA 2000: 37) kõrval on *rahka* soome keeles tähendanud ka jalgvibu päästiku osa. (Vuorela 1979: 376), aga ka kärna, millele Kettuse järgi vastab eesti *rahk* (*haavad on rahhas*) (Kettunen 1922 II : 60). Kettunen on oma lause ilmselt võtnud Wiedemanni sõnaraamatust (1893: 918), kuid tal tähendab

see 'mäda' kõrval ka 'rähm' silmas ja see vist ongi esmatähendus (VMS 1989: 303). Viimati mainitud tähenduses on sõnakimpu *rVhk*- läänemeresoome keeltes on peetud ka deskriptiivseks sõnaks (Koponen 2000: 94–95).

Apellatiivile on antud ka germaani laenuetümoloogia, küll küsimärgiga (Kylstra jt 2012: 104). Laenulisus ei tähenda, et sõna ei võiks hiljem olla isikunime aluseks. Isikunime *Rahkoi* apellatiivseks vasteks sobib nii *rahka* kui ka *rahko*. Sõna *rahko* on soome, karjala ja vadja keeles tähendanud pilakut, sõnale on küsitav vaste ka mordva keeltes. Kari Liukkonen (1999: 114–115) peab sõna balti laenuks. Soome etümoloogid on siia küsimusmärgiga ühendanud ka vepsa sõna (*pätši*)*rahkoi* 'ahjuhaldjas', kuid lisanud, et vepsa sõna kuulub vist kokku mütoloogilise olendiga *Rahko*, suunates lugeja samas sõnaartiklisse *Rahka*, kus on omakorda ära toodud ka variant *rahko* tähenduses 'rõuged', millega ebalevalt seostatakse Agricolalegi tuttavat ja Põhja-Soome muistenditest tuntud mütoloogilist olendit *Rahko*, kes hävitab kuu. (SSA 2000: 37–38) Tundub, et siin on tegemist eri päritolu sõnadega.

Teade Lõuna-Vepsa ahjuhaldjast *päčirahkō*, keda pulmade ajal ahjule visatud kausiga sealt ära aeti (*goniba pätširahkon*), jõudis teaduslikku käibesse Lauri Kettuse kaudu (Kettunen 1925: 50–51). See tähendus on üldiselt omaks võetud, muuhulgas näiteks vepsa-vene sõnaraamatus, kus on ka *rihenrahkoi* rekehaldja tähenduses Kesk-Vepsa Järvede külastust ning ka *päčinrahkoi* samast ja mujaltki ümbruskonnast. (Зайцева-Муллерен 1972: 448, 471) Kuid lõunavepslased ise ei arva, et *päčirahkō* on haldjas ja ütlevad, et tegemist on lihtsalt niisama ütlusega. Olen seda korduvalt eri külades neilt küsinud ja saanud alati sama vastuse. Ka vepsa sõnaraamatu näitelause järgi kasutatakse sõnu võrdlevalt inimese kohta, kes on must ja räpane või siis laisk ja ainult magab ahjul. Pealegi on sõnaraamatu järgi *rihenrahkoi* sünonüümsete nimetusvariantide hulk kirju: Kesk-Vepsa idapoolsemal alal Šimjärves *riheuk*, Lõuna-Vepsas ka *rigibab*, *riga-ivan* (Зайцева-Муллерен 1972: 470) ja *rigibukō* (Kettunen 1922: 2). Variant *riga-ivan* osutab samuti sellele, et ka *rahkoi* puhul võib tegemist olla isikunimega., See, et pulmade ajal kauss ahju peale visatakse et *päčirahkō* minema ajada, ei

tähenda veel, et hirmutatakse haldjat, võib-olla on algselt lihtsalt laisk inimene ahjult maha aetud. Isegi kui tegemist oleks haldjaga, ei tähenda see, et *Rahkoi* pole isikunimi. Miks ei võiks ka Mikael Agricola Psaltri eessõnas 1551. aastast esineva hämelaste paganlike jumalate loetelu *Rachkoi* olla lihtsalt isikunimi? Praegu vaid Põhja-Soome muistendeis esinev *Rahkoi* oli ju tegelikult varas, kes läks Kuud tõrvama tõrvaämber ühes ja viht teises käes, sest kuu segas tema valgustkartvaid tegusid (Mikael Agricolan jumalaluettelo: 1, 3). Varem on need muistendid võinud esineda laiema ltki, kuid miks pidi kuuga pahuksisse läinud olendi (isiku?) jaoks leiutama uue sõna, kui võis kasutada ka isikunime. Peale selle tähendab *rahkonen* soome keeles ka suurt inimest või looma (Vuorela 1979:376), mis omakorda kinnitab muistse isikunime võimalust.

Põlula

Põlula on küla ja mõis Viru-Jaagupis. Mõisa saksakeene nimi on *Poll*, küla mainitakse juba Taani hindamisraamatus 1241 (*Pøllula*) (Johansen 1933: 552–553). Tollal kuulus ta Lemmundu (*Læmund*) muinaskihelkonna Võhu (*Vov*) poolde, mis on enam-vähem hilisem Viru-Jaagupi kihelkond. Mõisa omanikke (*de Polle ~ Polla ~ Poll*) on mainitud 1325. aastal 40 Eestimaa vasalli hulgas. On arvatud, et need olid eestlastest vasallid, kelle suguvõsa omas Põlulat 15. sajandini kuni üks nende esindaja mõisa müüs ja suundus Saaremaale, kellest pärineb Saaremaa von Poll. (Saks 1974: 199). Samas on paljud võõramaist päritolu vasallid omandanud perekonnanime oma valdustelt (ETA 1992: 200). Kuid isegi kui esimesed Põlula mõisaomanikud on saanud oma nime kohanimest, ei muuda see tõenäolist fakti, et kohanimesufiksi *-la* ees olev *Põlu* või sufiksita *Põla* on isikunimi. Eesti perekonnanimi *Põlla* (10 inimest) võib olla *Põla* vanas kirjaviisis. Just mõisa ja mõisaomanike varakult lühenenud nimekuju annab alust arvamuseks, et tegemist on antud puhul oma valdustesse jäänud eestlastest ülikutega.

Lõunavepsa kihelkonnakeskus *Релō* < **Релoil* asub järve kaldal, mille nimi on *Релажярв*. *Peloilat* on Põlulaga kõrvutanud juba Kettunen (1955: 81) Vepsa kohanimed on kahtlemata oma-

vahel seotud: järv ja asula on saanud nime elanike järgi, kelle nimi oli **Pela*, suffiksilisena **Peloi*. Soome perekonnanimed hulgast leiame *Piela*, mis muidugi läheb tagasi kujule **Peela* ja esineb praegu 118 korral. Nime kohta on Soome nimeuurijad arvanud, et see on pärit Koivistolt, nt. *Adam Pjela* 1817. Seal kandis on mitmeid *Piela*-alguselisi kohanimesid ja ka samanimeline talu Hyttölän külas, kust uurijad arvavad kahtlevalt perekonnanime pärinevatki. Ka Rautus oli *Pielaila*-nimeline järv ja Kuhmos *Pielajärvi*-nimeline järv *Särkijärvi* kõrval. Perekonnanime tausta jäätavad uurijad ebaselgeks, kuid võrdlevad Põhja-Savo kihelkonnanimemega *Pielavesi*, mida on ühendatud ms. sõnaga *pieli* ehk *piela* (Mikkonen-Paikkala 2000: 464). Soome kohanimisõnaraamat ütlebki, et Põhja-Savo nimes *Pielavesi* on oletatud sisalduvat sõna *pieli* varasem kuju *piela* vanas tähenduses 'kül, serv'. Nimega olevat võib-olla tahetud väljendada seda, et järv asub Pähkinasaare rahu piiri kõrval või et see on kogu vesikonna suhtes kõige kaugem järv nagu on ka Pielisjärvi. (SPK 2007: 333)

Irma Mullonen on kohanime *Pielavesi* võrrelnud Paša vesikonna vepsa nimedega *Päljäärv* ja *Päljäjogi* ja ühendanud neid lapi sõnaga *bielje* või *piell* 'kõrv'. (Mullonen 2002: 253–258; Mullonen 2005: 49) Nimedele *Päljäärv* ja *Päljäjogi* leidub siiski sobivam etümoloogia vepsa keelest, nimelt tähendab *pall* ~ *päll* üht lõhelist, hörnast. Sõna on laenatud ka põhjavene murdeisse kujul *палья*, *пальга* (Мызников 2003: 181–182).

Undla, Uniküla

Eestis on veel üks huvitav *la*-lõpuline mõisanimi: *Undla*, sks *Undel* Kadrinas, millest on teateid 1453. aastast (EAMN 1984: 122). Samanimelised on ka küla ja järv. Tegelikult esineb eesti nimevaras *Und*-tüvelisi nimesid mitmeid (tuntuimad külanimed *Undama* Hiiumaal Pühalepas ja *Undva* Saaremaal Kihelkonnal) ning neist on ka korduvalt kirjutatud. Viimati on neid vaadeldud Marja Kallasmaa (1996: 462–463; 2010: 265) tuues ära eri autorite seisukohad selletüveliste nimede kohta, mida siinkohal refererin. Hiiumaa külanimele *Untama* vastab häälikuliselt muinassoome isikunimi *Untama*, mida Soome uurija Arvo Meri on

1943. aastal võrrelnud soome *Untamala*-nimega, isikunimest lähtunud nimekujusid *Unta*, *Unti*, *Unto*, *Untu* on ta seostanud eesti kohanimedega *Undva*, *Undla* ja *Undu*. Paul Ariste on 1938. aastal kohanime seostanud soome nimega *Untamo* 'unine, uimane isik', 'unelev ja unistav isik'. Lauri Kettunen oma eesti kohanimede uurimuses on oletanud eeskätt samuti isikunime, kuid ta võrdleb külanime ka sõnaga *unduma* apellatiivist *uni* ja sõnaga *und* : *unna* 'kalapüügivahend' ning kohanimega *Undva*. Kadrina *Undla* puhul aga konstrueerib Kettunen isikunime **Untoi*, **Unta*. Soome arheoloog Unto Salo seevastu peab sm *Untamala* lähtekohaks muinasrootsi isikunime *Unde*, eitades seost apellatiiviga *uni*. Läänemeresoome isikunimesid uurinud Detlef-Eckhard Stoebke on aga viimasel seisukohal, et nimed *Unti*, *Unto*, *Un(n)e* jne. on seotud sõnadega *uni*, *unohtaa* 'unustada', *untelo* 'unine', (olla) *unnuksissa* 'schlaftrunken sein'. (Stoebke 1964: 140) Seda seisukohta kommenteerides ütleb Eero Kiviniemi (1982: 40), et kuna nimedel on täpsed vasted saksa ja skandinaavia nimevaras, siis on vähemalt osa neist võõrapärased.

Soome isikunimeuurijate teatel esineb perekonnanimi Untinen Soomes 141 korda. Nime mainitakse isiku- ja talunimena Kalajoel juba aastal 1547. *Untila* on küla Hämeenkyrös (1640) ja Hollolas (Magnus Undilan 1445), Kokemäel on olnud talupoeg Wnnj Pederson 1422, Tallinnas Thidericus de Unna 1325. *Untisperä* on külaosa Pihtiputaal, Karunkis esineb *Untialainen* isikunimena aastal 1590. Soome perekonnanimed on ka *Untala* (9; Lõuna-Häme), *Untamala* (21), *Untamo* (29), *Unto* (11; Satakunta, Pärís-Soome; Anders Undoi 1706 Huittinen) ja *Untola* (32). (USN 1988: 884) Eesnimed *Unto* ja sellest palju harvem esinev *Untamo* on aga rahvusromantilisest ajast pärit nimed. (USN 1988: 172)

Soome ja Eesti kohanimedes näib sisalduvat tõesti isikunimi **Unti*: **Unnen*, mida on kasutatud ka sufiksilisel kujul: *Unto*, *Untama* jt. ja mille lähtekohaks vaevalt on muinasrootsi isikunimi *Unde*, nagu väidab Unto Salo eitades seost apellatiiviga *uni*. Viimase väitega tuleb küll nõustuda. Kuid millisest apellatiivist sõna pärineb? Võõrast päritolu sellistes isikunimedes on eeldanud teisedki Soome uurijad peale Unto Salo, kuna need

nimed meenutavad ka saksa algupära olevat mehenime *Undi*, *Unda*, *Unti*, *Unto*. E. N. Setälä on oletanud, et isegi rahvalaulude *Untamo* sisaldab võõrast aineksest. (USN 1988: 884)

Paul Johansen on Eesti vastavate kohanimede puhul viidanud eesti isikunimedele *Unne*, *Unnepewe*, *Unde-lempe* (Johansen 1933: 286). 1330. aasta paiku mainitakse nime isanimena: *Melū Vnnensone* (Roos 1971: 94).

Soomes on Untola eelkõige talunimi. Soome ja võib-olla ka eesti kohanimedes võib vähemalt osades peituda tõesti saksa mehenimi. Kuid Saaremaa Undva täpseks vasteks on vadja külanimi *Untovē* (*Undova*), mille puhul saksa päritolu on kaheldavam. Samas on Saaremaa nime varasemad kirjapanekud (aastaist 1453–1798) *h*-alguselised (Kallasmaa 1996: 462–463), seega on see nimi tõenäoliselt hoopis teist päritolu.

Kuid uneteooria juures võiks rohkem peatuda. Nimelt on Lõuna-Tartumaal Võnnu ja Kambja kihelkondade piiril küla nimega *Uniküla*. Selle esmamaining on Jaak Simmu järgi (1973: 223) *Unnenkul* 1431. aastal. Hiljem esinevad kujud *Unni-* ja *Uni-* enam-vähem vaheldumisi, kusjuures *Unni-*, vähemalt hilisemal ajal, võib muidugi olla vana kirjaviisi kuju. Tundub, et Uniküla on siiski rahvaetümoloogiline tõlgendus.

Muistendi järgi on Uniküla oma nime saanud sellest, et siin olevat kunagi maganud Kalevipoeg (Kalevipoja künnivagu). Uniküla on põlise asustusega küla, mida tunnistavad mitmed kivilalmed. Uniküla Tullu talu maal, talust 0,2 km on aga u. 300 m pikkune ja metsaga kaetud seljandik Mõraoja (mis oli kahe kihelkonna piiriks) paremal kaldal nimega *Undemägi*. Nime kohta on rahvasuus muistendeid, mis viitavad “undamisele”. Lisaks on läheduses *Unnemägi* – Haaslava küla Viidiksaare talu lähedal soos u. 100 m läbimõõduga kungas, mis keskelt lohus ja nime saanud Kokke küla Miku talu peremehelt Unnelt, kelle maa peal mägi asunud. (Rootsmäe-Rootsmäe 1990: 37–38) Seega on teise mäe nimes kindlasti isikunimi, kuid võimalik on see ka *Undemägi* nime puhul, sest *mägi*-lõpulistes nimedes on täiendosa sageli isikunimi. Mäed aga asuvad Unikülas või selle läheduses, mis omakorda on tõestuseks, et külanimi on algselt olnud **Unnenküla* ehk kellegi Unne küla. Mikrotoponüüm on alse kuju paremini säilitanud kui läbi mitmete kirjalike allikate

ja saksa keele meieni jõudnud külanimi. Muuseas oli ka Lembitu venna nimi Unnepäivä (*Unnepewe*), mida Julius Mägiste (1964: 17) peab nimeks Önnepäev, aga küllap on tegemist siiski nimega Unnepäev. Mis peitub aga teiste Eesti külanimede *Uniküla* (Lüganuse, Sangaste, Rannu, Väike-Maarja) taga, jääb ebaselgeks. Sangaste ja Väike-Maarja *Uniküla* on ka mõis, sks *Unniküll*, Rannus oli karjamõis, saksa nimega *Unnenhof*. Peale selle on Kaarmal *Unimäe* ja Karksis *Univere* küla, Nõos *Unipiha* mõis, sks *Unnipicht* (EAMN 1984: 123) Võib olla kuulub siia ka Ambla *Uudeküla* (< ?**Undeküla*). On võimalik, et muistne isikunimi on segunenud võõrast päritolu sarnase nimega.

Und-tüveliste kohanimedele levik ei piirdu siiski Läänemere ümbrusega. Vepsa alalt on teada vähemalt kaks sellist nime, milles *und* on tõenäoliselt apellatiiv. Üks idapoolsemaid vepsa külastuid on olnud Undjärv (vps *Undgärv*) samanimelise järve kaldal. Ta on asunud Võtegra pagasta territooriumil, mida tavaliselt vepsa alaks enam ei peetagi. Lõuna-Vepsas on *Undoja*, sealsetest küladest lõuna pool voolab *Undrega*, praegune venekeelne nimi lähtub kahtlemata vepsakeelsest **Undjogi*.

Kuid nimi on levinud laiemaltki. Matvejev toob ära nimetüübi leviku: Karjalas, Süväri (vn Свирь) jõgikonnas, Arhangeliski oblastis, isegi Volga ja Okaa jõgede vahelisel alal. Nimi esineb koguni mikrotoponüümias: *Unduša* laht Karmozeros. Ta leiab, et nimi pole etümologiseeritav, kuid arvab selle leviku põhjal, et sõna on soome-ugriline ja tähendab midagi hüdronüümiliselt olulist (Matvejev 2004: 140)

Tundmatut päritolu kohanimed läänemeresoome aladel

Virumaal leidub veel kaks mõisanimet, mis otsekui eelneva nimeperega liituvad. Need on *Unnas*, hilisem Kavastu mõis Haljallas ja *Unukse*, sks *Unnuks* Viru-Nigulas (EAMN 1984: 123). Jättes lahtiseks, kas nimed on seotud teiste *Und*-nimedega, kuuluvad eelpool toodud mõisanimed kindlasti teise sufiksiliste nimede tüüpi, kus nimetüves esineb vaheldus *s* : *ks*, *s*-le eelnev vokaal on *-a*, *-o*, *-u*.

Tännassilma

Eestis on mitu küla, mille nimi on *Tännassilma* (häälikuliste variantidega) – Keilas *Tän(n)assilma*, Tüiril *Tän(n)asilma*, Viljandis *Tänas(s)ilma*, Puhjas *Tännässilmä*, Põlvas *Tännässilmä*, Ikka on nende läheduses ka jõgi või oja. Kesk-Vepsas on jõgi nimega *Āänuz*, allatiiv *Āänuksale*. Eesti nime vepsa jõenimega on võrrelnud juba Julius Mägiste, kuid ta jätab etümoloogia lahtiseks. (Mägiste 1952: 86–87) Irma Mullonen on vepsa nime etümologiseerinud lapi keele abil: *deadno* ‘suur jõgi’ (Mullonen 2005: 49). Vepsa jõele selline nimi sobiks, Eesti omad tunduvad selleks küll liiga väikesed.

Tuulukse

Kahjuks jääb ilmselt ebaselgeks ka nime *Tuulukse* etümoloogia. See on olnud küla Vaivaras (praegu Laagna küla koosseisus) ja karjamõis. Viimase nimena esineb ka *Tulus*, seega on tegemist jälle vaheldusega **Tuulus* : **Tuulukse*. Oluline jõgi Aunuse Karjalas on ka *Tuulos*, allatiiv *Tuuloksele*. Soome kohanimeramatu järgi on Alus- Hämes vald nimega *Tuulos*, mis varem on olnud kihelkond (1431 *twlox*, 1433 *Tulås*). Nimi pole algselt olnud külanimi, vaid hüdronüüm: kiriku lähedal on kaks umbjärve nimega *Tuuloslammi*. Ka Leppävirtas on *Tuulosjoki*. Kui väljapakutud etümoloogia, et *Tuulos* tuleneb verbist *tuulastaa* (SPK 2007: 468) ‘tulusel käia’ paika peab, kuulub nimi läänemere-soome kihistusse.

Ilmjärve, Ilmandu, Ilmatsalu jt

Vepsas on veel üks seda tüüpi sufiksiga jõenimi, nimelt *Ilmas* : allatiiv *Ilmaksale*. Aleksandr Popov on seda Novgorodi juures asuva Ilmeni järve (вп Ильмень) kohta, mille varasem kuju oli Ильмерь (< **Ilmäř*) arvanud, et järvenimi pärineb sõnast *ilm* ja selle järve järgi ennustati ilma (Попов 1981: 46–47) Jõenimes *Ilmas* apellatiivi *ilm* esinemist siiski nagu uskuda ei tahaks. Võimalik siiski, et see esineb Otepää järvenimes *Ilmjärv* ja selle kaldal asuva *Ilmjärve* kohta. Aga Eestist on veel teada *Ilmandu*

külad Keilas ja Väike-Maarjas ning *Ilmatsalu* – alevik ja küla Tartu-Maarjas, sellega liitub Kuusalu *Ilmastalu*. Lisaks on veel Harju-Madisel *Ilmasoo* ja Lüganusel *Ilmaste*.

Eino Koponen on nimesid *Ilmoi*, *Ilmari* võrrelnud kagusoome murdesõnaga *ilminen*, millele on ka lapi vaste *âlmâš* : *âlmai* (Koponen 2000: 104–107) Soome ja Ingerimaa *Ilmola* (Randefelt 1992), külad on isikunimest pärinevad, on ju *Ilma*, *Ilmari*, *Ilmo(i)* üldise käsituse järgi üks vanemaid eelkristlikke nimesid (Mikkonen-Paikkala 2000: 151) ning esineb paljudes sufiksilistes ja liitnimedes (Stoebke 1964: 86).

Sufiksi vokaal + *s* esinemist Põhja-Venemaa toponüümias on käsitlenud Soome uurijad Jalo Kalima (1944b) ja E. A. Tunkelo (1953). Kalima (1944b: 100) peab ekslikult sufiksit *-as* vene murretest pärinevaks, kuna nimes *Салмас-озеро* ei saavat see olla läänemeresoome päritolu. Tunkelo (1953: 103) peab aga vene päritolu küsitavaks ja leiab, et sufiks on siiski läänemeresoomeeline. Kumbki pole pööranud tähelepanu asjaolule, et nende poolt kasutatud kirjalikes allikates (nt kadastriraamatuis) võivad olla vead. Nii see ongi, kusjuures vähemalt osal juhtudel on meil tegemist nime inessiiviga. Antud juhul on nimi tavaline läänemeresoome (vepsa) *Salmjärv*.

Läänemeresoome aladel leidub teisigi kohanimesid, mis esinevad küll rohkem kui ühe läänemeresoome nimevaras, kuid millele pole leitud rahuldavat etümoloogiat. Huvitavamad on muidugi sellised nimed, mille levik on laiem, kuid millele etümoloogiat leida raske. Sellistele raskesti etümologiseeritavatele kohanimedele leidub paralleele ka ajaloolistel läänemeresoome aladel, mis tänaseks on läti- või venekeelsed. Põhja-Venemaa nimevaras on neid kohanimesid arvukalt ja need on sinna tulnud läänemeresoome keeltest, kuid alati pole need nimed läänemeresoome keeltest etümologiseeritavad ja esindavad ilmselt mingit soome-ugri eelset substraati. Need kohanimed peavad siiski olema üpris vanad, sest nimed esinevad läänemeresoome alal kas hüdronüümidenä või vanade asustuskeskuste nimedena. Mõnikord on sellistel toponüümidel vasted ka eesti ja/või läänemeresoome antroponüümias. See ei tähenda küll tingimata, et kohanimi pärineks isikunimest, vaid nii toponüümi kui ka antroponüümi aluseks võib olla sama apellatiiv.

Salla

Simunas on Salla küla, Salla jõgi on üks Pedja jõe osa. Kirde-Soomes on Salla vald. Kaks üksteisest küllalt kaugel asuvat jõge on *Šala* Äänisjärve taga kaljujooniste levikualal ja *Šola* idapoolsemate vepslaste alal Vologda oblastis. Viimane kõlab vepsa keeles ka *a*-lisena *Šal* ning on ka *a*-tüveline (iness. *Šalas*). Needki jõed on andnud ka asulanime. Mõlemad on olnud olulised keskused ning asuvad praegu venekeelsel alal. Sõnaalguline Š- vepsa ja S- eesti ja soome keeles ei tekita probleeme, Š- ja S- vaheldumisele sõna algul Põhja-Venemaa substraatkohanimedes on tähelepanu juhtinud juba Jalo Kalima (1944a: 161–162). Vepsa keeles üldiselt geminaadid puuduvad ja lõpukao tõttu on *Šal* eesti ja soome *Salla*-nimele häälikuliselt vastav. Eesti külanime puhul on küll probleemiks, et nime varasemates kirjanekutes esineb tüves *d*: 1241 *Salda*, 1479 *Salde* (Johansen 1933: 588).

Kurba

Muraste mõisa (Keila khk) varasem nimi on olnud *Kurba* samanimelise küla järgi, mis on esinenud Muraste küla kõrval; 1561 on kaks küla: *Morras* ja *Kurba* (BHO 1985: 365). Vepsa alalt on tuntud mitmed hüdronüümid *Kurbjärv*, *Kurbjogi* ning ka jõenimest lähtuv asulanimi *Kurba*. Ka Põhja-Kuramaal on praegu küla *Ḳurbe*, mis on 1456. aastal kirja pandud kujul *Kurpekulle* (LUB I: 11, 455) ja mille nimi liivi keeles on Valentin Kiparsky andmeil (1939: 218) *kurbkilà r* peal peaks olema pikk kriips, *Kurpekulle* teine pool on äratuntavalt läänemeresoome *küla* ja kohanimi sobib liivi nimeks ka geograafiliselt. Raske on ka öelda, kas algushäälik *K-* on algne või lihtsalt kirjaneku viga. Külanimi *Ḳurbe* on ära toodud ka läti kohanimede sõnaraamatus, kuid etümoloogiat pole antud (Endzelīns 1961: 240). Eestis on nime *Kurba* perekonnanimede paneku ajal 19. sajandi alguses antud neljal korral: kaks korda Hiiumaal ja kaks korda Virumaal (Jõhvis ja Simunas), seega nii Lääne- kui ka Ida-Eestis ja suhteliselt kaugel Murastest. Kuid Väike-Maarjas Ärina külas Simuna Lasinurme lähedal, kus üks perenimedest pandi, on 1725-1726.

a. adramaarevisjoni järgi elanud *Kurba Tönno* (Virumaa 1988: 255), seega peab nimi olema vana. Perekonnanimi *Kurba* oli seisuga 30. juuli 1940 kantud perekonnanimede kaitseregistrisse (Mõistlik 2005: 274). Aasta 2004 seisuga kandis seda perekonnanime 13 inimest.

Nime etümoloogia on paraku ebaselge. Apellatiivi *kurb* on peetud nii balti kui ka vene laenuks ning lisaks eesti ja vadja keelele esineb sõna ka liivi keeles (Vaba 2010: 549–550). Seega piirdub sõna levik läänemeresoome lõunarühma keeltega. Vepsa keeles nagu teisteski läänemeresoome põhjarühma keeltes sõna ei esine, ka ei sobi see hüdronüümi nimeks juba tähenduslikult.

Kuigi substraatnimede esinemist läänemeresoome alal on eeldatud, pole siiski leitud, mis keelest substraat võiks pärineda. Ühe teooria on välja pakkunud Paul Ariste. Läänemeresoome keeltes on hulga sõnu, sealhulgas maastikuterminoloogiat, millele pole vasteid kaugemates sugulaskeeltes. Ariste pean neid sõnu substraadiks ja seostab neid nn. protoeurooplastega. Need indo-euroopaeesed rahvad kõnelesid keeli, millest teatakse õige vähe ja arvatavalt mille hulka Ariste luges baski keele ning väljasurnud etruski keele Loode-Itaalias, pelasgi keele Põhja-Itaalias, liguuri keele Põhja-Itaalias ja Kagu-Gallias, kreeta keele Kreetal ja eteoküprose keele Küprosel. Protoeurooplaste esindajateks Eestis peab ta Kunda arheoloogilise kultuuri kandjaid (Ariste 1981: 9–10), kelle ürgseid asulaid on ka Pärnu jõe ääres, mistõttu ta leiab, et *Pärnu* on substraatnimi protoeuroopa keelest. Substraatnimede hulka arvab ta ka järvenimed *Peipsi* ja *Võrtsjärv*. (Ariste 1981: 17)

Kui me eeldame, et protoeurooplaste keelest on tulnud meile sõnalaene, siis miks ei ole võinud tulla ka kohanimed, ja vahel ilma apellatiivita. Tõsi nõrk koht selles teoorias kohanimede seisukohalt on, et Ariste paigutab laenuandmise pigem Läänemere äärde, tegelikult on asi nii, et mida rohkem ida poole, seda rohkem mitteetümologiseeritavaid nimesid leiame. Lisaks sellele, et *Peipsi* järvele on ka Ingerimaa rahvastel omakeelne nimi (vdj *Peipuz*, is *Peibuz*, sm *Peipus*), on see etümoloogiliselt seotud teise järvenimega Ingerimaal vdj *Peipijä*, is *Peibijä*. Ariste teooria sobitub tegelikult laiemasse konteksti, see haakub Euroopas levinud muinaseuroopa (*Alteuropäisch*) toponüümia

teooriaga, mille esindajad on Krahe, Schmid jt (Йоалайд 1989: 128)

Pärnu

Mis puutub Ariste välja pakutud nime *Pärnu*, siis seda nime kannab linn, mis asub Pärnu jõe ääres. Algselt on praegune Pärnu jõgi kandnud siiski nime Emajõgi, vrd Henriku Liivimaa Kroonika *Mater Aquarum* (HLK 1962: 305) ja 1243 *Embecke*, 13. saj keskpaik *Emmagekke*. Pärnu nime (13. saj keskpaik *Perona*, *Pyronowe*) on kandnud hoopis Pärnu lisajõgi, praegune Sauga jõgi (Pärnumaa 2010: 52, 61), mille ääres Väandras asub tänaseni *Pärnjõe* küla.

Soome toponüümias esinevad samuti asustusnimed tüvega *Pern-*: *Pernaja* vald Ida-Uusimaal, rts *Pernå*, *Perniö* vald Pärissoomes, *Pernoo* küla Kymenlaaksos, *Pernu* külakond Kesk-Pohjanmaal ja küla Lappi kihelkonnas, millele eri kirjutajad soome kohanimeraamatus annavad ka eri etümoloogiaid (SPK 2007: 327–328). Matti Vilppula vaatleb külanime *Pernoo*, mis on 17. sajandi keskel olnud maksuvaba mõisa nimi, kuid külas on kosk, mida on mainitud 1555 *Pernokoski*. Vilppula seob nime *Pernoo* kahtlevalt nimedega *Perniö* ja *Pernaja* ja võtab nende kohta käivad teooriad kokku. Peamisi etümoloogiaid on kaks: saksapärase mehenimi *Bern* jms. ning apellatiiv *pernä* ~ *pärnä*. Viimase tõlgenduse nõrk koht on aga, et sõna *pärn* esineb küll eesti keeles, aga soome keeles vaid Karjala maakitsusel ja Ingerimaal, mujal tähistavad seda puud nimetused *niinipuu* (muuseas Kymis, kus *Pernoo* asub), *lehmus* ja *vennä*. Kuna aga *Pärnä*-alguselisi kohanimesisid esineb kogu Soome lõunaosas, on sõna levik varem olnud tõenäoliselt laiem. Nii Sirkka Paikkala kui Matti Vilppula peavad tõenäoliseks Saulo Kepsu teooriat (2005), kes on arvanud *Pernaja* (19. sajandil olevat eksisteerinud paralleelselt ka *Perna* ja *Pernaa*) kihelkonna nime pärinevat kirikust idas oleva oja soomekeelsest nimest **Pärnäoja*. Rootsi nimi oleks siis osaline tõlge soome nimest (rts *å* 'jõgi'), aga mõjutanud omalt poolt soome nime muutumist *Perna*-alguseliseks. Kui tahta kohaldada Kepsu teooriat *Pernoo* nime puhul, peaks Vilppula järgi lähtuma ehk nimest **Pernäjoki*, küla asub ju

Kymi jõe ühe haru kaldal. Külanime häälikulist kuju võrdleb Vilppula nimedega *Maksjoo* < *Maksjoki* Lohjal, *Vanjoo* < *Vanjoki* Vihtis. Peter Slotte leiab, et soome *Perniö* ja rootsi *Bjäörnå* kuuluvad küll ilmselgelt kokku, kuid täit selgust nimede taustast pole vaatamata pikaajalisele uurimisele täit selgust ja toetub pigem Lars Huldénile, kes pakub välja soome mehenime *Pernu*, mis lähtub germaani *Bern*-elementi sisaldavast isikunimest, vrd. **bernu* 'karu'. Rootsi nime lõppu on tõlgendatud kui sõna *å* 'jõgi'. Ka soome nimi on algselt jõenimi, mille alguses on sama isikunimi. Nimest **Pernjoki* on saanud *Perniö*. Seevastu mõlemat külanime *Pernu* arvab Paikkala pärinevat talunimest toetudes Nissiläle (1980), kes on taas ühendanud need germaani mehenimega *Bern*, *Pern*, *Pernu* (skandinaavia *Björn*).

Tundub, et kindlasti eesti *Pärnu* ja vähemalt osa soome vastavaid kohanimedid on selleks liiga vanad, et neid mehenimedest ja veel laenulistest pärinevaks pidada. Pealegi vaatavad Soome uurijad ennekõike Skandinaavia poole, mis eesti kohanime suhtes hästi ei sobi. Apellatiiv *pernä* ~ *pärnä* puu tähenduses võib küll Soome kohanimedes esineda vaatamata sellele, et seda keeles praegu eriti ei tunta. Kui sõna esineb oma murretes ja ka sugulaskeeltes, on selle kunagine esinemine keeles ja seega ka kohanimedes väga usutav. Sellegipoolest näib, et ülaltoodud nimed nende hulka ei kuulu. Torkab silma, et Soome vastava nimega asulad asuvad jõgede ääres ja asulanimi võib pärineda hüdro-nüümist. Erandiks on *Pernu*-külad, kuid kuna neid on peetud talunimedest pärinevaks, võib ka olla, et jõele või ojale pole tähelepanu pööratud või on neid peetud sekundaarnimedeks.

Kas aga jõgi on saanud oma nime puult? Võimalik, kuid hiljuti on *Pärnu*-nime kohta esitatud veel üks etümoloogia. Timo Rantakaulio (2008: 168) on oma *laudatur*-töös ühendanud kohanime *Pärnu* vepsa sõnaga *pern* : *pernan*, mis vepsa sõnaraamatu järgi (Зайцева-Муллонен 1972: 408) on: крутой, обрывистый берег реки или озера 'järsk jõe- või järvekallas'. Etümoloogia väärrib igatahes tähelepanu. Võib-olla peaks kõik enne kõne all olnud asulateäärsed jõed üle vaatama, kui järsud nende kaldad on või olid.

Lisaks Ariste poolt välja pakutuile võiks võimalik substraatnimi veel olla Põltsamaa jõe vana nimi *Paala*, mis on kujul *Pala*

samuti mainitud Henriku Liivimaa kroonikas. *Pala* küla on ka Kuusalus ja Kodaveres on lausa *Pala* vald. Nimele on vasteid Lõuna-Vepsast: *Palajärv* ja laht *Palalaht Penajärves*, mille kaldal asub eesti *Põlulale* otseselt vastav *Peloil*. Kuigi vepsa keelest oleksid need nimed etümologiseeritavad, *pala* võib tähendada tükki, ka põllutükki, või siis oleks sõna tagasiviidav verbile *palada* 'põleda', kuid vepslased ise ei paku kumbagi etümoloogiat välja, vaid jätavad päritolu ebaselgeks. Ka eesti nimede puhul ei tahaks neid tähendusi pakkuda. *Pal-* ~ *Pol-*alguselised hüdronüümid on ka lääne pool Euroopas levinud. (Йоалайд 1989: 128) Niisama on levinud *Nar-* ~ *Ner-*alguselised hüdronüümid, millele võiks tuua paralleeliks *Narva* jõenieme, mille kaldal olevat küla on esmakordselt mainitud *Narvia* nime all aastal 1241. Ka Soomes on *Narvanjoki*, variandiga *Naarvanjoki*, mille ääres on samanimelised asulad.

Kui nüüd eelnev kokku võtta, siis ilmselt on idapoolse Põhja-Euroopa toponüümias kiht substraatnimesid, mille loojad on siin elanud enne läänemeresoomlasi. Seda tõendab fakt, et tundmatu etümoloogiaga nimesid esineb eelkõige hüdronüümide hulgas, mida teatavasti peetakse vanimaks kohanimede liigiks. Ka tundub, et sellised nimed on levinud üle kogu läänemeresoome ala. Täna on osa neist jõudnud läänemeresoomlaste vahendusel substraatnimedena ka vene ja läti toponüümiasse. Millise rahvaga on tegu, kas see rahvas on tänaseks hoopis välja surnud, ei saa praeguse uurimise juures öelda.

Muidugi võib raskesti etümologiseeritavate nimede hulgas leiduda ka selliseid, millele tegelikult leidub etümoloogia ka läänemeresoome keeltest. Eesti kohanime etümologiseerimisel võiks

- 1) senisest rohkem tähelepanu pöörata hüdronüümidele;
- 2) senisest rohkem tähelepanu pöörata (muistsetele) isikunimedele;
- 3) vaadelda nimesid laiemas läänemeresoome (~ soome-ugri) kontekstis;
- 4) arvesse võtta, et mõned nimed võivad omada veel laiemat tausta, olla substraatnimed juba läänemeresoome keelealal.

Marje Joalaid
Tallinna Ülikool
Eesti Keele ja Kultuuri Instituut
Narva mnt 29
10120 Tallinn
joalaid@tlu.ee

Kirjandus

- Ariste, Paul 1957:** *Pandivere, Pandja ja Pandju*. – Emakeele Seltsi aastaraamat III. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 130–133.
- Ariste, Paul 1981:** *Mõnda substraadist*. – Keelekontaktid. Tallinn: Valgus, 5–25.
- BHO = Baltisches historisches Ortslexicon. Teil 1. Estland (Einschliesslich Nordlivland).**
Begonnen von H. Feldmann, herausgegeben von Heinz von zur Mühlen. Köln-Wien: Böhlaus.
- EAMN 1984 = Eesti ala mõisate nimestik.** Teine, täiendatud ja parandatud trükk. Tallinn: Eesti Raamat.
- EE 1994 = Eesti Entsüklopeedia 7.** Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.
- Endzelis, J. 1961:** *Latvijas PSR vietvārdi*. I daļa. 2. sējums. K–Õ. Rīgā: Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas izdevniecība.
- ETA 1992 = Eesti talurahva ajalugu.** I köide. Tallinn: Olion.
- Forsman A.V. 1894:** *Tutkimuksia suomen kansan persoonallisen nimistön alalla I*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapaino.
- Harjumaa 1988 = Eestimaa 1725.–1726. a. adramaarevisjon.** II köide: Harjumaa. Allikpublikatsioon. Tallinn.
- Johansen, Paul 1933:** *Die Estlandliste des Liber Census Daniae*. Kopenhagen–Reval.
- Jung, Jaan 1898:** *Muinasaja teadus Eestlaste maalt II*. Kohalised muinasaja kirjeldused Liivimaalt, Pernu ja Wiljandi maakonnast. Kogunud ja Väljaannud J. Jung. Jurjew.

- Jögewer, J[aan] 1913:** *Mida kõnelevad Liber Census Daniae (Daani hindamise raamatu) kohanimed Eesti rahva minevikust.* – Eesti Kirjandus, 156–168.
- Kalima, Jalo 1944a:** *Zu den anl. Sibilanten der ostseefinnischen Ortsnamen im Russischen.* – Finnisch-Ugrische Forschungen XXVIII, 1–3. Helsinki, 151–162.
- Kalima, Jalo 1944b:** *Einige russische Ortsnametypen.* – Finnisch-Ugrische Forschungen XXVIII, 1–3. Helsinki, 99–150.
- Kallasmaa, Marja 1996:** *Saaremaa kohanimed I.* Tallinn: Eesti Keele Instituut.
- Kallasmaa, Marja 2010:** *Hiiumaa kohanimed.* Toimetanud Eevi Ross. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Katkendid 1929 = Katkendid Tallinna esimestest turberaamatutest 1365–1458.** Tallinna linna arhiivi väljaanded. Nr. 4. Revaler Geleitsbuchs-Bruchstücke 1365–1458. Publikationen aus dem Revaler Stadtarchiv Nr. 4. Tallinn: Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus.
- Kettunen, Lauri 1922:** *Lõunavepsa häälik-ajalugu.* I. Konsonandid. II. Vokaalid. Acta et Commentationes Universitatis Dorpatensis B II, 2; B III, 4, Tartu.
- Kettunen, Lauri 1925:** *Vepslaste pulmakommetest.* – Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat I. Tartu, 45–52.
- Kettunen, Lauri 1938:** *Livisches Wörterbuch mit grammatischer Einleitung.* Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Kettunen, Lauri 1955:** *Etymologische Untersuchung über estnische Ortsnamen.* Suomalaisen Tiedeakatemia toimituksia. Academia Scientiarum Fennicae. Sarja-Ser. B Nide-Tom. 90,₁. Helsinki.
- Kiparsky, Valentin 1939:** *Die Kurenfrage.* Suomalaisen Tiedeakatemia toimituksia. Annales Academiae Scientiarum Fennicae. Sarja/Ser. B. Nide/Tom XLII. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.
- Kiviniemi, Eero 1982:** *Rakkaan lapsen monet nimet.* Suomalaisen etunimet ja nimenvaihtu. Espoo: Weilin+Göös.
- Koponen, Eino 2000a:** *Soome ruhka ja ruuhka. Paar sõna ühest läänemeresoome sõnakimbust.* – Inter dialectos nominaque. Pühendusteos Mari Mustale 11. novembril 2000. Koostanud

- ja toimetanud Jüri Viikberg. Eesti Keele Instituudi toimetised 7. Tallinn, 91–99.
- Koponen, Eino 2000b:** *Zu Methoden und Prinzipien der ostseefinnischen etymologie der rätselhafte Mensch.* – Facing Finnic. Some Challenges to historical and contact linguistics. *Castrenianum*in toimitteita 59, 100–112.
- Leimus, Ivar 1997:** *Lääne hommikumaalane ja Astlanda.* – Austrvegr/Idatee. Muinasteaduse ajakiri 3, 23–26.
- Liukkonen, Kari 1999:** *Baltisches im Finnischen.* Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 235. Helsinki: Finnisch-ugrische Gesellschaft.
- LUB 1853–1910 =** *Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch nebst Regesten.* Begründet von F. G. Bunge. Bd. I–VI, hrsg. von F. G. Bunge; Bd. VII–IX von H. Hildebrand; Bd. X–XI von Ph. Schwartz; Bd. XII von Ph. Schwartz und A. Blumenrincq. Riga, Moskau.
- Markus, Kersti 2009:** *Misjonär või mõisnik? Tsistertslaste roll 13. sajandi Eestis.* – Acta historica Tallinnensia 14, 3–30.
- Mikael Agricolan** jumalaluettelo. – <http://materiaalit.internetix.fi/fi/opintojaksot/1filosofiapsykologia/kansanusko/jumalat>. (11.06.2013)
- Mikkonen, Pirjo ja Sirkka Paikkala 2000:** *Sukunimet.* Uudistettu laitos. Helsinki-Keuruu: Otava.
- Mullonen, Irma 2005:** *Vepsän etnisen alueen muodostuminen paikannimistön perusteella.* – Vepsä. Maa, kansa, kulttuuri. Toimittanut Lassi Saressalo. Tampere-Helsinki: Tampereen museot. Suomalaisen Kirjallisuuden seura, 48–62.
- Mõistlik, Piret 2005:** *Isikunime õiguslik korraldus.* Nimeseaduse kommentaarid. Tallinn: Juura.
- Mägiste, Julius 1952:** *Drei ostseefinnische Ortsnamen.* – Eesti Teadusliku Seltsi Rootsis Aastaraamat / Annales Societatis Litterarum Estonicae in Svecia 2. Stockholm, 71–87.
- Mägiste, Julius 1964:** *Nimederegister.* – Henriku Liivimaa kroonika. Ladina keelest tõlkinud Julius Mägiste. Kirjastus Vaba Eesti–Kirjastus Maarjamaa. Stockholm–Rooma, 290–317.
- Oinas, Felix 1980:** *Veel kord Kastre nimest.* – Tulimuld nr 1, 54.

- Pae, Taavi 2012:** Pandivere kõrgustik ja ta nimi. – Keel ja Kirjandus nr 6, 450–453.
- Pall, Valdek 1969:** *Põhja-Tartumaa kohanimed*. I. Toimetanud M. Norvik. Tallinn: Valgus.
- Pärnumaa. Loodus, aeg, inimene**. 1. Eesti Entsüklopeediakirjastus 2010.
- Randefelt, Roland 1992:** *Inkeri*. Tiekartta. 1: 200000. Ingriainfo OY. Regio.
- Reimaa, Vallo 2007:** *Teekond alu-rahva mõttemaailma (Alutaguse vanad kohanimed)*. Jõhvi Muuseumi Seltsi toimetised. IV. Jõhvi.
- Räisänen, Alpo 2009:** *Kallavesi ja muita Savon paikannimiä*. – *Virittäjä* no. 1, 38–57.
- Ränk, Gustav 1971:** *Die älteren Baltischen Herrenhöfe in Estland*. Eine bauhistorische Studie. Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi. Uppsala.
- Saks, Edgar V. 1974:** *Commentaries on the Liber Census Daniæ*. Studies in Mediaeval European history. Montreal / Ann Arbor.
- Salve, Kristi 1995:** *Kangelaslugu Siberist läänemeresoomlasteni*. – Ajalaval. Kangelane & väärtused. Toimetanud Jan Blomstedt, Maarja Lõhmus, Eero Tarasti. Tartu–Helsinki: Kullervo–Syntheesi.
- SPK 2007 = Suomalainen paikannimikirja**. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 146. Päätoimittaja Sirkka Paikala. Jyväskylä: Karttakeskus. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Gummerus Kirjapaino OY.
- SSA 1992–2000 = Suomen sanojen alkuperä I–III**. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 556. Kotimaisten Kielten Tutkimuskeskuksen julkaisuja 62. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Kotimaisten Kielten Tutkimuskeskus.
- Stoebke, Detlef-Eckhard 1964:** *Die alten ostseefinnischen Personennamen im Rahmen eines urfinnischen Namensystems*. Nord- und osteuropäische Geschichtstudie 4. Hamburg: Leibniz-Verlag.
- Tort-Donada, Joan 2012:** *Some reflections on the relation between toponymy and geography*. – *Onoma*. Journal of the International Council of Onomastic Sciences. Vol. 45 (2010).

- Uppsala: International Council of Onomastic Sciences (ICOS), 253–276.
- Tunkelo, E. A. 1953:** *Über die Ortsnamen Nordrusslands auf as.* – Finnisch-Ugrische Forschungen XXXI, 1–2. Helsinki, 92–103.
- USN 1988** = *Uusi suomalainen nimikirja. Etunimet:* Kustaa Viikuna, avustajat Marketta Huitu ja Pirjo Mikkonen. Sukunimet: Pirjo Mikkonen ja Sirkka Paikkala. Helsinki-Keuruu: Otava.
- Vaba, Lembit 2010:** *Tuhandeaastase keelekontakti lugu* (Roger Blokland. The Russian Loanwords in Literary Estonian). – Keel ja Kirjandus, nr 7: 548–550.
- Vaba, Lembit 2012:** *Kura kaja liivi keeles.* – Pühendusteos emeritprofessor Mati Hindi 75. sünnipäevaks. Koostanud ja toimetanud Reili Argus, Annika Hussar ja Tiina Rüütmaa. Tallinna Ülikooli Eesti Keele ja Kultuuri Instituudi Toimetised 14. Tallinn, 177–202.
- Viidas, Aleksander 1992:** *Viimsi ajalugu. Esi- ja keskaeg.* Tallinn: Varrak.
- Virumaa 1988:** *Eestimaa 1725.–1726. a. adramaarevisjon.* III köide. Allikpublikatsioon. Tallinn.
- VMS 1989** = *Väike murdesõnastik II.* Tallinn: Valgus.
- Vuorela, Toivo 1979:** *Kansanperinteen sanakirja.* Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Wiedemann, Ferdinand Johann 1893:** *Eesti-saksa sõnaraamat.* Neljas, muutmata trükk teisest, Jakob Hurda redigeeritud väljaandest. Tallinn: Valgus. 1973.
- Даль, Владимир 1882:** *Толковый словарь живаго великорускаго языка.* Том третій. Санкт-Петербург–Москва.
- Йоалайд, Марье 1989:** *Стратиграфия южновепских топонимов.* – Вопросы финно-угорской ономастики. Ижевск, 118–129.
- Зайцева, М. И. –Муллонен М. И. 1972:** *Словарь вепского языка.* Ленинград: Наука, Ленинградское отделение.
- Майнов, В. Н. 1881:** *Несторова Весь и карельскія дльти.* – Живописная Россія. Отечество наше въ его земельномъ, историческомъ, племенномъ, экономическомъ и бытовомъ значеніи. Том I, часть II. Сльверная Россія. Озерная

- или Древне-Новгородская область. (Продолжение). Санкт-Петербург-Москва, 493–526.
- Матвеев А. К. 2001–2004:** *Субстратная топонимия Русского Севера*. Часть I–II. Екатеринбург: Издательство Уральского университета.
- Муллонен И. И. 1994:** *Очерки вепсской топонимии*. СПб., 1994.
- Муллонен И. И. 2002:** *Топонимия Присвирья. Проблемы этноязыкового контактирования*. Петрозаводск: Карельский научный центр РАН. Институт языка, литературы и истории.
- Муллонен И. И. 2008:** *Топонимия Заонежья. Словарь с историко-культурными комментариями*. Петрозаводск: Карельский научный центр РАН. Институт языка, литературы и истории.
- Мызников С. А. 2003:** *Русские говоры Обонежья. Ареально-этимологическое исследование лексики прибалтийско-финского происхождения*. Санкт-Петербург: Наука.
- Попов, А. И. 1981:** *Следы времен минувших. Из истории географических названий Ленинградской, Псковской и Новгородской областей*. Ленинград: Наука, Ленинградское отделение.
- Чистов К. В. 1958:** *Былина “Рахта Рагнозерский” и предание о Рахкое из Рагнозера* – Славянская филология. М., 1958. Вып. 3. С. 358–388.

Käsikirjalised allikad

- Rantakaulio, Timo 2008:** Savitaipaleen Kaulion kylän paikannimiä. Itämerensuomalaista nimistöntutkimusta. Helsingin yliopisto. Suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos. Pro-gradu tutkielma. Käsikiri Helsingis Kodumaiste Keelte Uurimiskeskuse Nimearhiivis.
- Rootsmäe Lemming ja Ilse Rootsmäe 1990:** Võnnu kihelkonna asustusnimed ja minevik. Tartu. Käsikiri Eesti Kirjandusmuuseumis (RKM, Rootsmäe 1 ja 2)

Siilin, Lea 1985: Salmin pitäjän kylännimet asiakirjanimistön valossa. Suomen kielen sivulaudaturtyö. Joensuun yliopisto. Huhtikuu. Käsikiri Kodumaiste keelte Keskuse Nimearhiivis Helsingis.

Simm, Jaak 1973: Võnnu kihelkonna asustusalaane toponüümika. Lisa: Toponüümide varasemad kirjapanekud ajaloolistes dokumentides. Tallinn. Käsikiri Eesti Keele Instituudis.

Arhiiviallikad

EAA = Eesti Ajalooarhiiv.

РАН = Российская академия наук.

Marje Joalaid: Eesti kotusõnimeq õdagumeresoomõ ruumin

Ku om rassõ arvo saiaq, kost kotusõmini peri om, võivaq appi tullaq eesti murdõq (*Salme*), keelest kaonuq sõnaq (*Kasti*) vai ka sugukeeleq (*Saha, Pandivere, Kallavere*). Kotusõnime sisse või ollaq käkit ka muistinõ inemisenimi. Tuud om sagõhõhe lõüt *lajaku* iin (*Rahkla, Põlula, Undla*). Muistidsõ inemisenime taadõ om samal aol sagõhõhe käkit määnegi ülene nimisõna. Eestin om viil tõisigi õdagumeresoomõ keelin pruugituid kotusõnimmi, mink periolõmist olõ-õi ütegi õdagumeresoomõ keele perrä selges tett (*Salla, Kurba*). Säantside nimmi hulgan om ka jakkõga nimmi (*Tänassilma, Tuulukse*). Paul Ariste on pruuvnuq mõnt kotusõnimme kõütäq arvatava protoõuruupa substraadiga, nt *Pärno*, midä om siski seletet ka õdagumeresoomõ keelist periolõvas. Protoõuruupa substraadi teooria lätt kokko ka Õuruupan tunnõdu muinasõuruupa (*Alteuropäisch*) kotusõnimmi teooriaga, a nõrk kotus õdagumeresoomõ kotusõnimmi kotusõ päält om tuu man tuu, et midä inämb hummogu poolõ, tuu inämb lõvvüs säantsit kotusõnimmi, mink periolõmist mõistõta-ai kimmäs tetäq. Säantseq kotusõnimeq ommaq olõman üle terve õdagumeresoomõ ala ni osa naist om joudnud läbi õdagumeresoomõlaisi ka vinne ja läti kotusõnimmi sekkä. Substraatkeele kõnõlõjaq ommaq siin elänüq inne õdagumeresoomõlaisi. Määntse

rahvaga om tegemist, kas tuu rahvas om täambädses hoobis vällä koolnuq, saa-ai parhilladsõ uurmissaiso man üteldäq.

Ku uuritas seeniq tiidmäldä periolõmisõga kotusõnimmi etimoloogiat, sis võinuq

- 1) seenitsest inämb tähele pandaq viikogonimmi;
- 2) seenitsest inämb tähele pandaq (muistitsit) inemisenimmi;
- 3) kariaq nimmi laemban õdagumeresoomõ (~ soomõ-ugri) kontekstin;
- 4) pitäq meelen tuud, et mõnõl nimel või ollaq viil laemb, substraatnime taust.

Tähüssõnaq: kotusõnimeq, viikogonimeq, inemisenimeq, üldseq nimisõnaq, etimoloogia, keeletiidüs, murdõq, soomõ-ugri keeleq, õdagumeresoomõ keeleq, eesti kiil

Märksõnad: kohanimed, hüdronüümid, isikunimed, üldnimed, etimoloogia, keeleteadus, murded, soome-ugri keeled, lääneme-resoome keeled, eesti keel

Marje Joalaid: Estonian Toponyms in the Balto-Finnic Space

If a toponym has an unclear etymology, Estonian dialects (*Salme*), as well as the words that have disappeared from the language (*Kasti*) and also related languages (*Saha*, *Pandivere*, *Kallavere*) can help here. An ancient anthroponym can also be hidden in a toponym before the suffix *-la* (*Rahkla*, *Põlula*, *Undla*). At the same time some common noun can be found in an ancient anthroponym.

In Estonia, there are some other Balto-Finnic toponyms which cannot be etymologised on the basis of any Balto-Finnic languages (*Salla*, *Kurba*). Likewise, there are some suffixed place names (*Tänassilma*, *Tuulukse*) among them. Paul Ariste has tried to connect some toponyms with the hypothetical Proto-European substratum, for example *Pärnu*, which has still been ascribed to the Balto-Finnic etymology as well. The theory of the Proto-European substratum also hooks into the theory of An-

cient-European (*Alteuropäisch*) toponymy spread in Europe, but the weakness of this theory in the Balto-Finnic point of view is the fact that the more to the east, the more place names with unclear etymology are found. Such place names have spread all over the Balto-Finnic language area, some of them have reached also to the Russian and Latvian toponymy through the Balto-Finnic people. Which people are we dealing with; have these people become extinct by now already? We cannot say that on the bases of contemporary research.

When etymologising Estonian toponyms one could

- 1) pay more attention to hydronyms;
- 2) pay more attention to (ancient) anthroponyms;
- 3) look at the place names in a larger Balto-Finnic (~ Finno-Ugric) context;
- 4) take into consideration the fact that some place names can have a larger background and be substratum names.

Keywords: toponyms, hydronyms, anthroponyms, appellatives, etymologies, linguistics, dialects, Finno-Ugric languages, Balto-Finnic languages, Estonian

**COLLIDING PASSIVES.
A MORPHOSYNTACTIC PERSPECTIVE
ON FINNIC LANGUAGE CONTACTS**

HELKA RIIONHEIMO

1. Introduction

Passive or impersonal constructions of the Finnic languages form an interesting research theme that lies at the crossroads of many paradigms of linguistic research. The uses of passive verb forms have attracted recently much attention in both Finnish and Estonian linguistics and the present study contributes this discussion by combining the previous syntactic and semantic findings with language contact research. This paper introduces some preliminary findings from an ongoing study that concerns the uses of passive verb forms in language contact settings among the Finnic language family. The passive forms of the Finnic languages share a common diachronic origin but have developed into different directions so that at present, there are some remarkable differences. In language contact, the close structural affinity between the Finnic languages seems to lead to interesting mixing of passive constructions. At this point, a pilot study has been conducted by using data from the speakers of Ingrian Finnish dialect living in Estonia. Here I will first briefly introduce the language contact situation and then proceed by describing the basic characteristics of Finnish passive and presenting some uses of passive forms that are of interest in this language contact. On the basis of a pilot analysis, I will then give a preliminary look at the changes that seem to be caused by the language contact. Finally, I will conclude by discussing the future challenges of the Finnic passives as a research topic.

2. Cognate languages in contact: Ingrian Finnish in Estonia

This study concerns Ingrian Finnish, which is considered a dialect of Finnish language even though it has never been spoken in Finland but in Russia in the area surrounding present-day St. Petersburg. The dialect originated in the 17th century when the Swedish rulers transferred Finns to the area they had conquered from Russia. After St. Petersburg was founded in 1703 and the area was officially affiliated back to Russia in 1721, more and more Russians moved in. At the beginning of the 19th century, Russians were already in the majority, but the Finns still maintained their language, culture and religion in rural villages. It was only the socialist era of the 1920s and 1930s with its ethnic oppression and the actions of the Soviet Union during World War II that practically destroyed the Ingrian Finnish language and culture. The few Ingrian Finns that were living in the originally Finnish-speaking areas after the war went through a language shift and often started to use Russian as their daily language.

The informants of the present study were born in Russia (or the Soviet Union) in the 1910s or 1920s and grew up in Finnish-speaking rural families. They were forced to leave their homes during World War II and after the war their families were settled in inner Russia, from where they soon fled to Estonia. Estonia had been incorporated into the Soviet Union and was consequently not a secure environment for Ingrian Finns. Although they had actually been born in Russia, they were regarded as Finnish-born in the Soviet policy and were thus stigmatized as politically suspicious. For many years, the informants lived in constant fear of deportation, trying to hide their ethnic origin. The Ingrian Finns were a small minority with a low social status and they lived scattered all over Estonia and during the post-war decades, they gradually began to assimilate into the Estonian society (or into the Russian communities in Estonia). Estonian was easily learned by Ingrian Finns because of its close resem-

blance with Finnish and while the domain of Ingrian Finnish became very restricted and suppressed, Estonian often became the dominant language in the daily life of the informants.

The ultimate starting point for the present study is the Ingrian Finnish data, collected in 1990s when the informants had lived in Estonia for 50 years. The linguistic outcome of the contact between Ingrian Finnish and Estonian, manifested in the spontaneous speech in an interview setting with a Finnish-speaking interlocutor, is a miscellaneous constellation of multidirectional cross-linguistic influences, the origin and direction of which are not always possible to define (see Riionheimo 2007). Despite its heterogeneity – or rather because of it – the data provide a rich and multifaceted picture of the grammatical mixing and blending of various elements from Finnish and Estonian (and in some cases, also Russian) and offer an exceptional opportunity to examine the forms that intense language mixing has gained after a decades-long stay in Estonia.

3. Passive constructions in Ingrian Finnish compared with Estonian

3.1. General characteristics of Finnish and Estonian passive

For the purposes of the present study, I define passive construction morphologically in a similar way as Helasvuo (2006), i.e. as a construction that contains a verb form that carries morphological passive markers, distinct from the active forms. The status of Finnish (and more broadly Finnic) passive has been a debated issue but when viewed from a broad typological perspective, Finnish passive is seen to fulfill the main criteria for passive constructions (Helasvuo & Vilkuna 2008: 227–229). Both Finnish and Estonian passives have, however, some special characteristics that differ remarkably from the more prototypical passives. One of such features is the fact that passive inflection is possible for both transitive and intransitive verbs and that the

only requirement for passivization is that the verb can get a subject argument that refers to a human referent. The passive presupposes a human agent, and furthermore, the implied agent is usually plural, a (collective) group of people. The passive construction leaves the identity of the agent open and thus it allows for different interpretations of the agent. However, even though the agent is left unspecified in the sentence structure, the referent can often be construed from the pragmatic or discourse context. (For more detailed description of Finnish and Estonian passive, see e.g. Blevins 2003, Helasvuo 2006, Kaiser & Vihman 2006, Helasvuo & Vilkuna 2008 and Torn-Leesik & Vihman 2011.)

3.2. Speaker-exclusive and speaker-inclusive uses of simple passive

Helasvuo (2006) has argued that the Finnish passive should be separated into two constructions, the simple passive, which is most often used in present and simple past tense and which consists of a verb stem and the markers of passive and tense attached to it, and the periphrastic *be*-passive in which the predicate is two-part including an auxiliary *olla* 'be' and the main verb in past passive participle form. The implication of human agency is connected to the simple passives, which are used to describe action or activity (Helasvuo *ibid.*). In interaction, the simple passive can be used in various ways: either in a generic meaning or referring to specific events and the interpretations of the implicit agent may exclude or include the speaker him/herself. In what follows, the different uses of Finnish simple passive are illustrated by authentic examples from the Ingrian Finnish dialect.

The most prototypical way to use simple passive may be termed generic; the term refers to the fact that the agent is not specified but the interpretation of the agent applies to all referents within the relevant context. In other words, the agent may be anyone, within the limits set by adverbs or the discourse con-

text, and the exact identity of the agent is unimportant. In the interview data, this kind of usage is common when the informants describe the old customs or habit as in the example (1). Generic use also seems to be frequent in connection with the verb *sanoa* 'say' where the passive form serves as a metalinguistic device when explaining the meaning of words from different languages or the dialectal words like in the example (2).

(1) *siis niinku pyhiks keiteti hernesoppa*
 so ptl holy.day:pl:tra cook:pst.pas pea.soup
 'so they made pea soup for the holy days'

(2) *yks kellari oli, noh, sitä sanottii maitokellari*
 one cellar be:pst ptl it:par say:pst.pas milk.cellar
 'there was a cellar, it was called the milk cellar'

The passive forms can also be used in a more specific way to refer to particular events and particular agents that are involved in these events. The specific usages may be divided into two groups according to the fact whether the speaker is involved in the action or not. The first subgroup is termed here speaker-exclusive because in these utterances, the speaker does not belong to the group of the agents. In the Ingrian Finnish data, speaker-exclusive use is most obvious in those instances where the action is directed to the speaker or to his/her family as in the examples (3) and (4), often by an army, a police force or another authority. Syntactically, the speaker-exclusive passive construction is often characterized by a topicalized object in the theme positions (see Shore 1988), for example *sisko* 'sister' and *minut* 'I' in (3) and *meitä* 'we' in (4).

(3) *ja sisko myös jätettiin ja minut*
 and sister also leave:pst.pas and I:acc
jätettiin sinnä, töihin saksalaisil
 leave:pst.past here work:pl:ill German:pl:all

‘and my sister was also left and I was left there to work for the Germans’

(4) *meitä, laitetti täältä pois*
we:par send:pst.pas from.here away
‘we were sent away from here’

The speaker-exclusive usage of Finnish passive resembles the Germanic passive constructions, but the other type of specific reference, the speaker-inclusive one, is very different from the Germanic languages and may be perceived as confounding (Blevins 2003: 486). In this kind of constructions, the speaker is him/herself involved in the action and belongs to the group of agents, like in the examples (5) and (6); the inclusiveness is construed from the conversational context preceding these extracts. The speaker-inclusive construction is also syntactically different from the speaker-exclusive one in that very often the clause begins with a verb so that there are no arguments in the theme position (Shore 1988).

(5) *oltii sellasii pienii tyttöloi viel*
be:pst.pas such:par small:par girl:pl.par still
‘we were still such little girls’

(6) *ja sit mänti sinne yhte tallo kysytti yöks*
and then go:pst.pas there one:ill house:ill ask:pst.pas night:tra
‘and then we went there into a house and asked [a place] for the night’

In its most extreme form the speaker-inclusiveness has led to a well known peculiarity of the Finnish passive, i.e. the use of passive verb forms as part of personal inflection, replacing the original personal form in 1pl inflection. In this usage, the overt pronoun subject explicitly states that the speaker is in on the action as illustrated with the dialectal pronoun *myö* ‘we’ in (7) and (8). This usage has been originated in the eastern Finnish dia-

lects and spread to other dialects (Nirvi 1947, Pertilä 2000) and it is also a prevalent feature in modern colloquial Finnish.

(7) *myö sielä kauva ei oltu*
we there long neg be-pp
'we weren't there for a long time'

(8) *myö työtettii kaikes kuus tuntii päeväs*
we work:pst.pas all:ine six hour:pl:par day:ine
'we worked all in all six hours a day'

Of the usages of passive forms described above, the generic and speaker-exclusive usages are common in Estonian, too (see e.g. Torn-Leesik & Vihman 2011). On contrary to this, the speaker-inclusive use and especially the use of passive forms together with overt 1pl pronoun subject are restricted to Finnish and do not have a counterpart in Estonian. For this reason, the inclusive use of passive forms was chosen for a subject of the pilot analysis.

3.3. Periphrastic *be*-passive with an adessive argument

The other construction examined in the pilot phase of this study is the Estonian construction [NP_{ADE} *olema* 'be' (NP) PP] that has been named the possessive perfect by Lindström & Trigel (2010). The construction includes an NP inflected in the adessive case and followed by the auxiliary verb *olema* 'be' and the passive past participle of the main verb. The adessive argument is in the role of agent and the construction expresses a resultative meaning, i.e. the result of the action described by the main verb as in (9). Lindström & Trigel (ibid.) consider the development of the construction as contact-induced grammaticalization, triggered by strong influence from European languages (especially German) on Estonian. On the other hand, the use of an adessive argument in various semantic roles is wide-spread in Estonian as

well as other Finnic languages like in Karelian and Veps, and it has been explained as influence from Russian (Savijärvi 1995).

- (9) *Mul on auto pestud*
I:ade be:3sg car wash:pp
'I have washed the car' (Lindström & Tragel 2010)

The possessive perfect construction described above is not found in standard Finnish but the construction does not differ that much from Ingrian Finnish. NP's in the adessive case are used in Finnish possessive constructions, and in the Ingrian Finnish dialect, the use of adessive case is wider than in the standard language, showing possible influence from Russian (see Kokko 2007: 123–128). Furthermore, it has to be noted that Finnish periphrastic passive forms in perfect and pluperfect tense are used in a similar way than the Estonian possessive construction: to characterize an entity and focusing on the result instead of the action itself (Helasvuo 2006). Thus it is possible to find examples very similar to the Estonian construction in the Ingrian Finnish dialect, as demonstrated in (10) and (11). It still seems that the possessive perfect construction is in Estonian much more established and more widely used than in Ingrian Finnish, and therefore it is interesting to examine the fate of this construction in language contact, in comparison with the inclusive use that is restricted in Finnish.

- (10) *lapsel ol mul kuvakirjoi ostettu*
child:all be.pst I:ade picture.book:pl.par buy:pp
'I had bought picture books for the child'

- (11) *hänel ol jo tehty oma kohta*
he:ade be:pst already build:pp own place
'he had already built his own place'

4. Colliding passives in the language contact data

The Ingrian Finnish data consists of transcribed interviews that were conducted with in research project by Finnish-speaking interlocutors in three different locations in Estonia and five locations in Russia in the early 1990's. The Estonian data is treated here as the main data and the Russian one serves as reference data. These two datasets offer an exceptional possibility to compare two language contact settings that are socially relatively similar (both groups of Ingrian Finns lived the post-war decades in the Soviet Union having a low social status) but differ with respect to the dominant language: Estonian is a close cognate of Finnish whereas Russian is typologically divergent. When the Estonian data deviates from the data obtained in Russia, it is often evidence for Estonian influence. The pilot study of the usage of passive forms is based on a sample of the Estonian data, approximately 13 hours of interview recordings from 17 informants and a 9 hour sample of the Russian data with 8 informants. The Estonian sample contains altogether 1983 passive forms and the reference sample 1369 passive forms.

Of the occurrences of passive constructions, the simple passives (i.e. the passive forms that are in the present tense or in simple past tense) were classified to generic, speaker-exclusive or speaker-inclusive interpretations; in those cases where the reference remained unclear, the occurrences were not included in the calculations. Figure 1 illustrates the raw frequencies of inclusive passives used in the Ingrian Finnish datasets and of the occurrences of simple passive with an overt 1pl pronoun subject. The figure shows that the inclusive use is less frequent in the speech of those informants who lived in Estonia and clearly more frequent in the reference data that was collected in Russia (even though the Estonian sample is considerably larger than the Russian sample). As was noted in Section 3.2, this kind of passives are frequent in original Ingrian Finnish dialect but do not have a counterpart in Estonian, and their diminished use may be attributable to the fact that Estonian language has given support

for the generic and speaker-exclusive passives but not the speaker-inclusive ones.

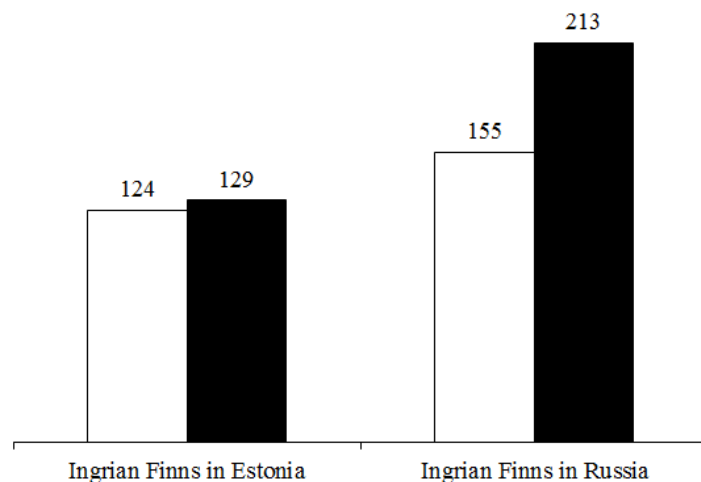

Figure 1. The frequencies of the inclusive passives (white) and passive forms with a 1st person subject (black) in the speech of Ingrian Finns in Estonia vs. Russia.

On contrary to the inclusive construction, the possessive perfect construction with an agent argument in the adessive case is used more frequently in Estonian than in Ingrian Finnish. Figure 2 presents the occurrences of this construction in the two datasets. Predictably, this construction is used much more infrequently than the inclusive construction, but the most important finding, based on comparison between the Estonian data and the reference data from Russia, is that the use of adessive constructions appears to have been maintained or even slightly increased in the speech of the Ingrian Finns in Estonia, probably with the support of the corresponding Estonian construction.

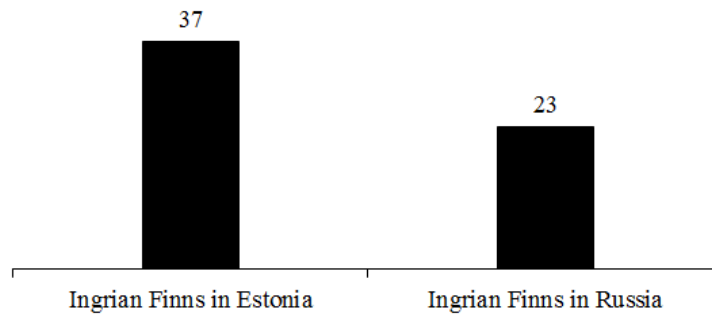

Figure 2. Frequencies of periphrastic passives with an adessive agent in the speech of Ingrian Finns in Estonia vs. Russia.

5. Conclusions

This paper has addressed two passive constructions, the speaker-inclusive simple passive and the periphrastic *be*-passive with an adessive argument, using interview data collected from the Ingrian Finns living in Estonia. The pilot analysis presented above has shown that there is Estonian influence in the use of passive forms by Ingrian Finns living in Estonia but this kind of morphosyntactic influence is more covert and less easily noticeable compared with, for example, lexical borrowing. The reduced use of inclusive passive, a construction specific to Finnish language, seems to exhibit a case of a phenomenon that may be termed *interferential reduction* (Smits 1996) or *negative borrowing* (Dorian 2006), referring to situations where a minority language tends to lose those features that are not shared by the dominant language. The present study offers here a slightly different perspective as the category of passive has remained in Ingrian Finnish but its usage seems to be assimilating to the use of passive in the dominant language, Estonian. The other finding of this preliminary study is that when Estonian gives support to a certain construction, like the periphrastic passive with an adessive ar-

gument, this construction is maintained in Ingrian Finnish (or is even becoming more frequent). In both cases, Ingrian Finnish seems to be converging to Estonian.

The pilot analysis has proven that the various kinds of passive constructions of Ingrian Finnish and Estonian and their uses in language contact data are a fruitful area for linguistic research. Future research on passive usage faces, however, several linguistic and methodological challenges. Linguistically, the use of passive constructions is closely connected to the use of other kinds of impersonal constructions (such as the impersonal use of 2sg, 3sg and 3pl personal forms) and this interface has to be taken into consideration. Another challenge is caused by individual variation: the uses vary between idiolects and also within single idiolects. This variation has to be analyzed carefully and it is also necessary to compare the use of passives to other kinds of Estonian influence in the idiolects. Methodologically it is challenging to provide conclusive evidence for the hypothesis that certain uses of passive have been decreased. Analyzing syntactic variation quantitatively and comparing two datasets is a complicated task because the choice between passive and active constructions, between the different uses of passives or between passive and other impersonal constructions is dependent on numerous factors, including such as personal style or topic of conversation. Finally, the close resemblance of Finnish and Estonian poses challenges to contact linguistic research because of multiple causation behind language changes, i.e. intertwining of language-internal development and crosslinguistic influence. Nevertheless, this contact between Finnic languages seems to result such forms of crosslinguistic influence that are not found in the contacts between typologically different languages and which are thus worth examining despite the difficulties.

Helka Riionheimo
Itä-Suomen yliopisto
Joensuun kampus
Agora 162, PL 111
80101 Joensuu
helka.riionheimo@uef.fi

Glossing abbreviations

1pl = first person plural
3sg = third person singular
acc = accusative case
ade = adessive case
all = allative case
con = conditional mood
ela = elative case
gen = genitive case
ill = illative case
ine = inessive case
neg = negation
par = partitive case
pas = passive
pl = plural
pp = past participle passive
pr = present tense
pst = past tense (preterite)
ptl = unspecified particle
tra = translative case

References

- Blevins, James P. 2003:** Passives and impersonals. – *Journal of Linguistics* 39, 473–520.
- Dorian, Nancy C. 2006:** Negative borrowing in an indigenous language shift to the dominant national language. – *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 9:5, 557–577.
- Helasvuo, Marja-Liisa 2006:** Passive – personal or impersonal? A Finnish perspective. In: Marja-Liisa Helasvuo (ed.), *Grammar from the Human Perspective: Case, Space and Person in Finnish*, 233–255. Amsterdam: John Benjamins.
- Helasvuo, Marja-Liisa & Vilkuna, Maria 2008:** Impersonal is personal: Finnish perspective. – *Transactions of the Philological Society* 106:2, 216–245
- Kaiser, Elsi & Virve-Anneli Vihman 2006:** Invisible arguments. Effects of demolition in Estonian and Finnish. In: Torgir Solstad (ed.), *Demoting the Agent: Passive, Middle, and Other Voice Phenomena*, 121–141. Amsterdam: John Benjamins.
- Kokko, Ossi 2007:** *Inkerinsuomen pirstaleisuus. Eräiden sijojen kehitys murteen yksilöllistymisenkuvastajana.* [Scattered Inghrian Finnish. The development of selected cases as reflectors of the individualisation of a dialect.] University of Joensuu Publications in the Humanities 48. Joensuu: University of Joensuu.
- Lindström, Liina & Ilona Tragel 2010:** The possessive perfect construction in Estonian. *Folia Linguistica* 44/2, 371–400.
- Nirvi, R. E. 1947:** Passiivimuotojen aktiivistumisesta. [Activation of passive forms.] *Suomi* 104 s. 1–47. Helsinki: Finnish Literature Society.
- Pertilä, Laura 2000:** Passiivimuotojen aktiivistuminen suomen kielessä. [Activation of passive forms in Finnish.] – *Sananjalka* 42, 115–139.
- Riionheimo, Helka 2007:** *Muutoksen monet juuret. Oman ja vieraan risteytyminen Viron inkerinsuomalaisten imperfektin-*

muodostuksessa [The Multiple Roots of Change. Mixing Native and Borrowed Influence in the Past Tense Formation by Ingrian Finns in Estonia]. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1107. Helsinki: Finnish Literature Society.

Savijärvi, Muusa 1995: Sympaattinen rakenne itäisissä itämerensuomalaisissa kielissä. [The sympathetic construction in eastern Finnic languages.] In Palander (ed.), *Murteiden matkassa*. Studia Carelica Humanistica 6, 232–238. Joensuu: University of Joensuu.

Shore, Susanna 1988: On the so called Finnish passive. – *Word* 39:3, 151–176.

Smits, Caroline 1996: Disintegration of inflection: the case of Iowa Dutch. The Hague: Holland Academic Graphics.

Torn-Leesik, Reeli & Virve-Anneli, Vihman 2010: The uses of impersonals in spoken Estonian. – *SKY Journal of Linguistics* 23, 301–343.

Helka Riionheimo: Passiivõ kokkopõrkaminõ. Morfosüntaktilinõ kaehus õdagumeresoomõ keelekontaktõhe

Seo artikli võtt ossa soomõ ja eesti keele passiivikonstruktsiunõ uurmisõst läbi tuu, et sääd passiivist tettüid süntaktiliidsi ja semantiliidsi tähelepandmiisi kokko keelekontaktiurmisõga. Soomõ ja eesti keele passiivimoodõl om takan ütine keeleaolugu, a naaq ommaq arõnuq tõõnõ tõõsõn tsihin, nii et noq om kiili vaihõl selgit lahkominekit. Artiklin silmätäs kattõ passiivikonstruktsiunõ: kõnõlõjat ütenhaardvat passiivi ja perifrastilist passiivi, kohe käü mano päälkäänüssen argument. Matõrjalis ommaq Eestin elävide ingerisuumlaisiga tettüq küsütelemiseq. Siin annõduq edimädseq uurmistulosõq näütäseq, et ingerisuumlaisi passiivipruukmisõn om nätäq eesti keele mõotust, a sääne morfosüntaktilinõ mõotus olõ-õi niisama kergehe nättäv, ku näütüses sõnno lainaminõ. Uurminõ näütäs kattõ sorti mõjjo. Kõgõpäält kõnõlõjat ütenhaardva, õnnõ soomõ keelele umadsõ passiivi pruukmist paistus eesti keelega kokkoputmisõl vei-

dembäs jääbev. Sääne veidembäsjäämine käü nättüse alaḡ, midä om kutsut kiilivaihõlidsõs redutsiirümises vai negatiivsõs lainamisõs. Tuu tähendäs, et veidembüskeelest nakkasõḡ tassakõistõ ärḡ kaoma sääntseq konstruksiooniḡ ja joonõḡ, mil olõ-õi vastust valitsõvan inämbüskeelen. Tõõnõ tähelepandminõ om tuu, et päälkäänüseargumendiga ütenskäüvä perifrastilinõ passiivikonstruktsiuun, miä saa tukõ eesti keele säänest samma muudu konstruksioonist, om alalõ hoitunuḡ ja tuud om esiki kuigivõrd mano tulnuḡ. Mõlõmba passiivimoodu man om nätäḡ, et ingerisoomõ ja eesti passiivi pruuḡminõ lätt tõõnõõtõõsõlõ lähkümbäs.

Tähüssõnaḡ: ingerisoomõ murrõḡ, eesti kiil, keelekontakt, passiiv, kiilivaihõlinõ reditsiirümine, negatiivnõ lainaminõ, kiilivaihõlidsõḡ mõotusõḡ

Märksõnad: ingerisoomõ murre, eesti keel, keelekontakt, passiiv, keeltevaheline reditseerumine, negatiivne laenamine, keeltevahelised mõjud

Helka Riionheimo: Colliding passives. A morphosyntactic perspective on Finnic language contacts

This paper contributes the discussion on Finnish and Estonian passive constructions by combining the previous syntactic and semantic findings with language contact research. The passive forms of these two Finnic languages share a common diachronic origin but have developed into different directions so that at present, there are some remarkable differences. The paper addresses two passive constructions, the speaker-inclusive simple passive and the periphrastic *be*-passive with an adessive argument, using interview data collected from the Ingrian Finns living in Estonia. The pilot analysis presented here shows that there is Estonian influence in the use of passive forms by Ingrian Finns but this kind of morphosyntactic influence is more covert and less easily noticeable compared with, for example, lexical borrowing. The

study reveals two kinds of Estonian influence. First, the use of inclusive passive, a construction specific to Finnish, has been reduced, and this seems to exhibit a case of a phenomenon that may be termed interferential reduction or negative borrowing, referring to situations where a minority language tends to lose those features that are not shared by the dominant language. The other preliminary finding is that when Estonian gives support to a certain construction, like the periphrastic passive with an adessive argument, this construction is maintained in Ingrian Finnish (or is even becoming more frequent). In both cases, Ingrian Finnish is converging to Estonian in respect of the uses of passive forms.

Keywords: Ingrian Finnish, Estonian, language contact, passive, interferential reduction, negative borrowing, crosslinguistic influence

AVOIMET PERSOONAVIITTAUKSET RAJAKARJALAISURTEISSA

MILLA UUSITUPA

1. Johdanto

Persoonamuotojen avoimesta, geneerisestä ja impersonaalisesta käytöstä on kirjoitettu viime vuosina fennistiikassa vilkkaasti. Näkemys, että vain tiettyjä kieliopillisia persoonia olisi mahdollista käyttää kielessämme viittaamassa epäspesifeiksi jääviin tarkoitteisiin, on osoittautunut vanhentuneeksi. Avoin viittaus voidaan nykynäkömyksen mukaan luoda suomen kielessä kaikilla seitsemällä persoonalla: yksikön ensimmäisellä, toisella ja kolmannella persoonalla, monikon ensimmäisellä, toisella ja kolmannella persoonalla sekä passiivilla (ks. Helasvuo–Laitinen 2006). Kuva persoonamuotojen käytöstä, ilmaisuvoimasta ja pragmaattisista tehtävistä onkin monipuolistunut.

Avoimen persoonaviittauksen referenttinä ei ole kukaan tietty henkilö vaan kuka tahansa, johon sanottu soveltuu. Avoin viittaus ei tarkoita täysin geneeristä viittausta, sillä avoimen viittauksen referenssi määrittyy lopullisesti vasta käyttökontekstissaan. Puhe persoonamuotojen avoimesta käytöstä on lisääntynyt fennistiikassa vasta viime vuosina, ja esimerkiksi englanninkielisessä kirjallisuudessa käytetään yleensä termiä impersonaalinen (*impersonal*). Suomenkieliseen tutkimukseen termi ei kuitenkaan ole ainakaan toistaiseksi vakiintunut (impersonaalinen-termin käyttöön liittyvistä ongelmista ks. Helasvuo–Vilkuna 2008). Useissa muissa kielissä lauserakenne edellyttää ilmisubjektia ja verbien persoonataivutus on vähäisempää kuin suomessa. Tästä syystä persoonamuodon avoimella käytöllä tarkoitetaan usein persoonapronominin avointa käyttöä. Suomessa avoimesti voidaan kuitenkin käyttää kaikkia persoonaa edustavia kielenaineiksia eli persoonapronominien lisäksi myös verbin persoonamuotoja ja omistusliitteitä.

Avointen persoonaviittausten tarkastelu on keskittynyt Suomessa toisaalta nykypuhekieleen (mm. yksikön 2. persoonan

avoimesta käytöstä Leino–Östman 2008, Helasvuo 2008, Seppänen 2000; yksikön 3. persoonan avoimesta käytöstä Laitinen 2006), toisaalta kirjoitettuihin aineistoihin ja teoreettisiin pohdintoihin (esim. nollasubjekttilauseiden rajatapauksista Huumo 2006, nollapersoonaviittauksista kaunokirjallisuudessa Jaakola 2006, suomen ja viron nollapersoonalauseiden vertailusta Jokela 2012; avointen viittausten kääntämisestä myös mm. Auvinen 2005 ja Mauranen 2006; avoimen 2. ja 3. persoonan subjektiivisuudesta ks. myös Visapää 2008). Vilkkaasta keskustelusta huolimatta persoonamuotojen avointa käyttöä ja keskinäistä vaihtelua suomen murteissa ei vielä tarkasti tunneta. Tekeillä olevassa väitöskirjassani tutkin erityisesti kahta referenssiltään avointa viittauskeinoa, avointa yksikön 2. ja 3. persoonaa rajakarjalaismurteissa. Tässä artikkelissa tarkastelen, mitä yksikön 2. ja 3. persoonan avoimesta käytöstä suomen kielessä on aiemmin sanottu. Esittelen myös alustavia havaintojani rajakarjalaisaineistosta. Aloitan kuitenkin perustelemalla, miksi kyseisiä viittauskeinoja on erityisen mielenkiintoista tutkia juuri Raja-Karjalan alueella puhutuissa murteissa.

2. Raja-Karjalan monet murteet

Rajakarjalaismurteilla tarkoitetaan Laatokan pohjois- ja luoteispuolella Salmissa, Suojärvellä, Suistamolla, Impilahdella, Korpi-selässä ja Soanlahdella sekä Ilomantsin itäosissa ennen vuosien 1939–1944 sotia puhuttuja murteita. Sotien jälkeen Raja-Karjalan alue siirtyi lähes kokonaan Suomelta Neuvostoliitolle, ja nykyisin se on osa Venäjän federaation Karjalan tasavaltaa.

Jo Raja-Karjalan nimi viittaa siihen, että alue on sijainnut raja-alueella. Raja-Karjalan kohdalla eriasteisia rajoja voi löytää useita. Alue on maantieteellisesti sijainnut vuosisatoja eri valtioiden ja hallitsijoiden hallinta-alueiden rajalla, mikä on tehnyt siitä valtaapitävien kiistakapulana ja toistuvien sotatoimien ja muuttoliikkeiden myllerryskentän. Raja-Karjala on kuitenkin sijainnut myös aineettomamman rajan läheisyydessä: Raja-Karjalassa ovat kohdanneet kaksi eri kulttuuripiiriä (itäinen ja läntinen), kaksi eri uskontoa (kreikkalaiskatolinen ja katolinen ja

myöhemmin kreikkalaiskatolinen ja luterilainen) ja usean eri kielen puhuma-alueet. (Tarkemmin Raja-Karjalan alueen historiasta Hämynen esim. 1993 ja 1995; myös Uusitupa 2011 ja siinä mainitut lähteet.)

Raja-Karjalan alueella on vanhastaan puhuttu sekä suomen savolaismurteita että karjalan kieltä, jotka ovat geneettisesti hyvin läheisiä kielimuotoja. Sekä suomen itämurteet että karjala kuuluvat historiallisesti myöhäiskantasuomen itäryhmän jatkaajiin (alun perin Itkonen 1983). Raja-Karjalan kielimaisemaan ovat vaikuttaneet myös muut alueella tai alueen välittömässä läheisyydessä historian saatossa puhutut kielet, kuten venäjä, vepsä ja saamen kielet (ks. tarkemmin Karjalan kielikontakteista esim. Sarhimaa 1995).

Raja-Karjalassa puhutut karjalaismurteet muodostivat Suomessa puhutun osan karjalan kielestä. Vaikka historiallisesti vanhaan karjalaisalueeseen kuuluivat myös lännempänä sijainnut Savo ja etelässä Viipurin seutu, näiden alueiden kielimuodot olivat suomalaistuneet jo keskiajan lopulla ruotsalaishallinnon myötä. Raja-Karjalan murrealue rajoittui lännessä suomen savolaismurteiden itäryhmään ja lounaassa suomen kaakkoismurteisiin kuuluneisiin Sortavalan seudun välimurteisiin. Idässä ja pohjoisessa rajakarjalaismurteiden alue yhtyi saumattomasti karjalan kielen puhuma-alueisiin. Lännessä ja kaakossa puhuttiin aunuksenkarjalaa eli livviä; pohjoisessa ja koillisessa taas toisen karjalan päämurteen, varsinaiskarjalan eteläisiä murteita.

Suomen itsenäistyminen vuonna 1917 vaikutti merkittävästi Raja-Karjalan kielioloihin. Itsenäistymiseen asti rajakarjalaisen väestön kanssakäyminen Aunuksen Karjalaan oli tiivistä niin kulttuurisesti kuin taloudellisestikin. Itsenäistymisen jälkeen raja kuitenkin sulkeutui ja vanhat yhteydet katkesivat. (Tarkemmin Raja-Karjalan taloudellisista oloista ja Suomen itsenäistymisen vaikutuksesta niihin ks. Hämynen 1993 ja 1995.) Kun kulttuuriset ja yhteiskunnalliset vaikutteet alkoivat nyt saapua yksinomaan lännestä, myös alueella puhuttu karjalan kieli ja rajakarjalaiset murteet alkoivat saada yhä enemmän vaikutteita suomalaismurteista ja suomen yleiskielestä. Toisen maailmansodan jälkeen karjalankielinen väestö asutettiin muun siirtoväen

tavoin Suomen muihin osiin. Vanhat kyläyhteisöt hajosivat, ja suomen kielen vaikutus karjalaisiin kielimuotoihin voimistui.

Mielenkiintoisesta historiastaan huolimatta Raja-Karjalan alueella puhutut murteet ovat jääneet viime vuosiin asti Suomessa vaille perusteellista tutkimusta (kuitenkin mm. Turunen esim. 1973 ja 1982). Rajakarjalaismurteita on äänitetty Suomen kielen nauhoitearkistoon (SKNA) 1960-luvulla, ja näitä haastatteluja on litteroitu vuosina 2009–2012 Itä-Suomen yliopistossa osana Suomen Akatemian tutkimushanketta “Suomen ja karjalan rajalla – näkökulmia lähisukukieliin ja niiden murteisiin” (FINKA)¹. Nämä litteraatiot toimivat myös oman väitöskirjani primaariaineistona.

Rajakarjalaisten kielenäytteiden nopeakin tarkastelu osoittaa, etteivät pitäjärajat merkinneet Raja-Karjalassa tiukkoja murrerajoja. Suomea äidinkielenään puhuva huomaa kuitenkin heti outoja sanoja ja vieraita äänneitä, jotka eivät kuulu suomen yleiskieleen. Rajakarjalaismurteita on kuvattu kirjallisuudessa seka- ja törmäysmurteiksi, ja ne on laskettu milloin suomen kielen, milloin karjalan kielen murteisiin. Eri luonnehdinnat lienevät kaikki yhtä osuvia, sillä murrealueen voi hahmottaa eräänlaiseksi jatkumoksi, jonka toisessa päässä ovat Suomen Pohjois-Karjalassa puhuttavat savolaismurteet ja toisessa päässä Aunuksen Karjalassa puhuttavat karjalan kielen livvin murteet. Eri rajakarjalaismurteet asettuvat jatkumolle sen mukaan, miten paljon niissä on toisaalta suomen kielen savolaisuuksia ja toisaalta livvin murteen tunnuspiirteitä. Oma tutkimukseni pyrkii osaltaan täsmentämään kuvaa siitä, miten suomen ja karjalan rinnakkaiselo näkyy alueen kielimuotojen syntaksissa.

3. Avoin yksikön 3. persoona suomen yleiskielessä

Suomen kielen avoimista persoonaviittauksista toistaiseksi tutkituin lienee yksikön 3. persoona, jota kutsutaan fennistiikassa **nollapersoonaksi** (alun perin Laitinen 1995). Aiemmin samaan ilmiöön on viitattu muun muassa nimityksillä epämääräinen

¹ Hankkeen kotisivut löytyvät osoitteesta www.uef.fi/finka/home.

persoona ja kadonnut persoona (nimityksistä tarkemmin mm. Laitinen 1995 ja Ison suomen kieliopin verkkoversio = VISK §1347). Nykyinen nimitys nollapersoona kuvastaa viittauskeinon statuksessa vuosikymmenien kuluessa tapahtunutta muutosta: nolla on alettu laskea yhä useammin osaksi suomen persoonaparadigmaa.

Runsaan tutkimuksen ansiosta nollapersoonan käyttö suomen yleiskielessä tunnetaan jo melko tarkasti. Nollapersoonan tiedetään esimerkiksi suosivan tiettyjä määräkonteksteja ja semanttisia rooleja (ks. tarkemmin Laitinen 1995 ja 2006). Sanomalehdistä poimitut esimerkkilauseet 1 ja 2 ovat nollapersoonalauseita, joissa lauseen ilmipanematon inhimillinen tarkoite toimii lauseessa subjektina. Lauseissa on siis **nollasubjekti**.

1) Baanalla *polkee* talvellakin (HS 20.9.2012).

2) Ollin kaltaisia pelaajia *täytyy kunnioittaa*, kun he ovat jäällä (IS 3.7.2012).

Esimerkissä 1 nollasubjekti on jopa epätyypillisen agenttiivinen kevyenliikenteenväylällä pyöräilijä. Esimerkki 2 edustaa prototyyppisempää nollapersoonalauseita, sillä siinä predikaattina toimii yksipersonainen nesessiiviverbi *täytyy*. Nesessiivilauseiden on todettu olevan yksi nollapersoonalle ominainen esiintymiskonteksti. Samaan tulokseen päädyin myös pro gradukseni. Väitöstutkimuksestani olen kuitenkin rajannut yksipersonaiset nesessiiviverbit tarkastelun ulkopuolelle. Nesessiiviverbien kieliopillistuminen ja semantiikka tunnetaan jo melko tarkasti (ks. Laitinen 1992 ja Kangasniemi 1992). Persoonaissa taipuviin verbeihin keskittyminen mahdollistaa myös paremmin yksikön 2. ja 3. persoonan vertailun.

Nollapersoona on mahdollinen myös muissa lauseasemissa kuin subjektina silloin, kun välittömässä tekstikontekstissa esiintyy myös avoimeksi tulkittavia nollasubjekteja. Nollapersoonalauseet siis mielellään ketjuuntuvat. (Nollaketjuista tarkemmin Laitinen 2006 ja VISK §1358.) Rajakarjalaisaineistosta tekemieni havaintojen mukaan nollaketjujen sijaan voitaisiin puhua yleisemmin myös **avoimien viittauksien ketjuista**. Rajakarjalaisaineistossa yksikön 2. ja 3. persoonan viittaukset näyttävät nimittäin usein esiintyvät kielenoppaiden puheessa ryppäinä, kuten esimerkissä 3.

3) nyt en_oo koko vuoesä käynyt, kun *ei jaksa*. ei vaikka kuim *miel tekis*. se mänt semmoseks tämä elämä. ennel lapset *kylyvetit* jo ussiimpi päivä *lämmittit* vielä *kävit* puut mečstä ja kaikki. työt *teit pesit* pyykkis *paissoit* leipäs nyt *ei jaksas* jos ois semmoset työjoukot ni, *töllötä pitäs* - -. (Ilomantsi; SKNA 6509:1.) [‘nyt en ole koko vuotena käynyt, kun *ei jaksa*. ei vaikka kuinka *mieli tekisi*. se on mennyt semmoiseksi tämä elämä. ennen lapset *kylvetit* jo useampana päivänä *lämmittit* vielä *kävit* puita metsästä ja kaikki. työt *teit pesit* pyykkisi *paistoit* leipäsi nyt *ei jaksaisi* jos olisi semmoiset työmäärät niin, *kuolla pitäisi*.’]²

Esimerkistä on kursivoitu 3. persoonan verbimuodot, joiden subjektiksi voi hahmottaa nominatiivi- tai genetiivimuotoisen nollapersoonan, sekä yksikön 2. persoonan verbi- ja omistusliitemuodot, joiden referenssi jää avoimeksi. Nollasubjekttilauseisiin kuuluu myös kokijan genetiivirakenne *ei vaik kuim* [0:n] *miel tekis*. Lisäksi nollapersoonaiseksi hahmottuu ympärillä olevien avoimen viittauksen sisältävien lauseiden avulla myös omistuslause *jos ois* [0:lla] *semmoset työjoukot*.

4. Avoin yksikön 2. persoona suomen itämurteissa ja karjalassa

Samalla tavoin kuin nollapersoonan myös muiden persoonamuotojen avointa käyttöä on tarkasteltu lähinnä yleispuhekielessä tai kirjoitetussa aineistossa. Nollapersoona on selvästi yleiskielen viittauskeino, mutta puhutussa kielessä ja puhekielen tyyliä jäljittelevässä kirjoituksessa käytetään suomessa myös avointa yksikön 2. persoona.

4) Jos *sä ajat, sä käytät* turvavyötä (TS 17.3.2009).

5) *Sä voit valita sun* tulevaisuuden? (KU 25.9.2012.)

Yksikön 2. persoonan avoin käyttö on kielenpiirre, joka tuntuu herättävän harvinaisen paljon huomiota ja tunteita myös maallikoiden keskuudessa. “*sä*-passiivista” ja “formulakuskien

² Olen kääntänyt esimerkit suomen yleiskielelle merkityksien tarkkuudella.

kielestä” suivaannutaan milloin lehtien palstoilla, milloin radion ajankohtaisohjelmissa. Nykypuhekielisen käytön on arveltu ottaneen mallia erityisesti englannista ja ruotsista (esim. Helasvuo–Laitinen 2006: 201).

Suivaantuneisuus vaihtuisi luultavasti hämmennykseen, jos yleisemmin olisi tiedossa, että yksikön 2. persoonan avoin käyttö on vanhastaan kuulunut myös suomen itämurteisiin (esim. Yli-Vakkuri 1986, Seppänen 2000; myös Surakka 2011, Uusitupa 2011). Tästä vanhasta käytöstä löytyy paljon esimerkkejä muun muassa Itä-Suomesta kerätyistä sananlaskuista.

6) Kaks turkulaista ku haastaat keskenää – a *et ymmärrä* (Sirelius 1894: 113). [‘Kaksi turkulaista kun puhuu keskenään – *et ymmärrä.*’]

7) Mil suul *nagrat*, sill i *itket* (Sarala 1982: 60). [‘Millä suulla *naurat*, sillä myös *itket.*’]

Kielitypologinen tutkimus on osoittanut, että yksikön 2. persoonaa käytetään maailman kielissä yksikön 3. persoonaa useammin impersonaalisesti eli viittaamassa epäspesifeihin tarkoituksiin tai tarkoitejoukkoihin (Siewierska 2004: 212). Myös useissa suomen lähisukukielissä, kuten karjalassa (8, 9) ja virossa (10), yksikön 2. persoonaa on yksikön 3. persoonaa yleisempi avoin persoonakonstruktio.

8) Kenen riez *istut*, sen i pajua *pajata* (Vitele; KKS). [‘Kenen reessä *istut*, sen myös laulua *laula.*’]

9) Muailmas on äijä varattavua. Sie nikel ei ole nimittumua dieluo *sinuh* da niken ei kyzy, midä *sinä suvaičet* da midä *varuat*. (Jansson 2010: 15.) [‘Maailmassa on paljon pelättävää. Siellä kukaan ei ole kiinnostunut *sinusta* eikä kukaan kysy, mistä *sinä pidät* tai mitä *pelkää.*’]

10) Kui *vaid viitsid otsida* ja *valida*, *võid seal teha* elu parimad ostud (Jokela 2012: 154). [‘Kun vain *jaksat penkoa* ja *valikoida*, *voit* siellä *tehdä* elämäsi parhaat ostokset.’]

Suomen itämurteita näyttäisi siis yhdistävän muihin itämerensuomalaisiin kieliin yksikön 2. persoonan avoin käyttö. Raja-Karjalassa, jossa suomea ja karjalaa on puhuttu rinnan satoja vuosia, on käytetty rinnan myös molempia viittauskeinoja (ks. Uusitupa 2011). Se, millaiset syntaktiset ja semanttiset tekijät viittauskeinojen käyttöä ja vaihtelua selittävät, vaatii vielä

laajemman aineiston analysointia. Seuraavassa luvussa esittelen kuitenkin joitakin alustavia havaintoja rajakarjalaisaineistostani.

5. Yksikön 2. ja 3. persoonan avoin käyttö rajakarjalaismurteissa

Tutkimustyötäni ohjaa hypoteesi, että karjalan kielen vaikutuksen lisääntyessä myös yksikön 2. persoonan avoin käyttö lisääntyy sitä mukaan, mitä idemmäs rajakarjalaismurteiden aluetta ja mitä lähemmäs karjalan kielen sydänalueita siirrytään. Ennako-oletus on muotoutunut aiheesta jo tekemäni pro gradu -tutkielman pohjalta, sillä työn tulokset antoivat viitteitä, että viitatuskeinojen käytöstä on mahdollista löytää sekä kvalitatiivisia että kvantitatiivisia eroja eri pitäjänmurteiden kesken (ks. tarkemmin Uusitupa 2011).

Jo aiemmassa tutkimuksessa nollapersoonan on todettu viihtyvän erilaisissa ehtoa tai mahdollisuutta ilmaisevissa yhdyslauseissa (11). Rajakarjalaisaineisto ei tee tässä poikkeusta vaan osoittaa lisäksi, että myös avoimesti viittaava yksikön 2. persoona suosii esiintymiskontekstinaan yhdyslausetta (12).

11) tuhkissahan ni kuumissa tuhkissa p-, nauris paistui niim pehmeeksi ja hyväksi. van jos tulen alla @, naureem *panoo* ni siinä palaa paljo piältä (Ilomantsi; SKNA 5115:1). [‘tuhkissahan niin kuumissa tuhkissa p-, nauris paistui niin pehmeäksi ja hyväksi. vaan jos tulen alle, nauriin *pane* niin siinä palaa paljon päältä.’]

12) ne oltii iha riihivuaatteet. muuta ku pölyt kopisteltii da sitte riihee ku *lähit* ni, ne piäl. saunas ku *kävit* sitte *muutit*, toiset. (Impilahti; SKNA 7352:3.) [‘ne olivat ihan riihivaatteet. muuta kuin pölyt kopisteltiin ja sitten riiheen kun *lähdit* niin, ne päälle. saunassa kun *kävit* sitten *vaihdoit*, toiset.’]

Näkyvin ero nykypuhekielisen ja vanhan itämurteisen yksikön 2. persoonan avoimessa käytössä on persoonapronominin käyttö. Ero kuuluu jo nykypuhekielisen muodon leikillisessä nimityksessä *sä*-passiivi: yksikön 2. persoonan verbimuotoon liittyy yksikön 2. persoonan persoonapronomini yleensä muodossa *sä* (persoonapronominin läsnäolon ja muodon vaikutuk-

sesta ilmauksen merkitykseen ks. Leino–Östman 2008). Kuten edellä olleet esimerkitkin 6 ja 7 osoittavat, vanhassa itämurteisessa käytössä verbimuotoon ei ole yleensä liittynyt persoonapronominia (myös Yli-Vakkuri 1986 ja Seppänen 2000). Myös rajakarjalaisaineistoni vahvistaa kuvaa itämurteisesta, pronominittomasta viittaustavasta: avoin yksikön 2. persoonan verbimuoto esiintyy rajakarjalaisoppaiden puheessa vain harvoin ilmisubjektina toimivan persoonapronominin kanssa (13).

13) nii. ei sitä kačota jotta missä *sie oot kasvat* tai. nii. sellaised ne ofi. (Korpiselkä; SKNA 3035:1.) [‘niin. ei sitä katsota että missä *sinä olet kasvanut* tai. niin. sellaiset ne olivat.’]

Rajakarjalaisaineistosta löytyy kuitenkin tapauksia, joissa viittaussuhteiltaan avoin yksikön 2. persoona ei toimi lauseessa subjektina vaan muussa lauseenjäsen-tehtävässä. Tällöin persoonapronominin läsnäolo lauseessa on tietenkin välttämätöntä. Esimerkissä 14 referenssiltään avoimen passiivimuodon ja nollapersoonaviittauksen välissä on avoin yksikön 2. persoonan pronomini *siul*, joka on lauseenjäsen-tehtävältään omistuslauseen omistajaa ilmaiseva habitiiviadverbiaali.

14) tyvet vaav vassakkaih pannaaj ja sittuu ja, silloha *siul_ois* ollut hyvä vasta. nii. se ois niät kaikki *kylyppii sua*, puolii toin tullut hyväks, kerrala. (Ilomantsi; SKNA 6510:1.) [‘tyvet vain vastakkain pannaan ja sitoa ja, silloinhan *sinulla* olisi ollut hyvä vasta. niin. se olisi näet kaikki *kylpeä saa*, puoli toinen tullut hyväksi, kerralla.’]

Esimerkki 15 taas havainnollistaa, että ilmisubjektina voi persoonapronominin lisäksi toimia myös *iče* ‘itse’. Katkelma sopii myös esimerkiksi avoimien viittauksien ketjusta (ks. edellä esimerkkiä 3), jossa esiintyy sekä yksikön 2. että 3. persoonan avoimia viittauksia.

15) perunoita muita kaikkia kui *pañit* viiffua keviäl muah. vaikka midä *huolit iče ruavoit* jotta *sais* kezät talvi vai einehtä *panna* vai kezäl anna kasvais. (Korpiselkä; SKNA 3041:1.) [‘perunoita muita kaikkia kun *panit* viljaa keväällä maahan. vaikka mitä *pidit* tarpeellisena *itse teit töitä* jotta *saisi* kesät talvet vain ruokaa *valmistaa* vaan kesällä jotta kasvaisi.’]

Esimerkissä yksikön 2. persoonan avoimet verbimuodot ovat indikatiivissa (*pañit*, *huolit*, *ruavoit*). Katkelman ainoa nolla-

persoonaviittaus sitä vastoin on konditionaalissa (*sais panna*). Koska jo aiemmassa tutkimuksessa nollapersoonan on todettu sopivan erinomaisesti erilaisten mahdollisten maailmojen rakenteluun, konditionaali on nollapersoonalauseelle mitä odotuksenmukaisin modus. Ei siis olekaan lainkaan yllättävää, että myös rajakarjalaisaineistossa nollapersoonaa näyttää esiintyvän konditionaalissa avointa yksikön 2. persoonaa useammin. Kiinnostavaa on kuitenkin yksikön 2. persoonan käyttö eri tapaluokissa: viittaussuhteitaan avoin yksikön 2. persoona näyttää esiintyvät nollapersoonaa useammin imperatiivilauseissa. Merkille pantavaa näissä tapauksissa on, ettei imperatiivimuotoinen avoin viittaus välttämättä esiinny muiden avoimien viittauksien kanssa ketjussa. Päinvastoin, avoin yksikön 2. persoonan imperatiivi voi olla kontekstinsa ainut avoin viittaus tai esiintyä yhdessä passiivin kanssa, kuten esimerkissä 16.

16) ni se yks pieñ muruñe annettii vua lapsile sokerii. sit *juo* sil kuppi tahi kaks kupillista, sidä, koffii. mm. (Impilahti; SKNA 7351:2.) [‘niin se yksi pieni murunen annettiin vain lapsille sokeria. sitten *juo* sillä kuppi tai kaksi kupillista, sitä, kahvia. mm.’]

Sen selvittäminen, millainen suhde avoimen viittauksen persoonan vaihtelulla ja moduksilla lopulta on, vaatii vielä tarkempaa tarkastelua. Selvää kuitenkin jo nyt on, etteivät avoin yksikön 2. ja 3. persoona ole viittauskeinoina päällekkäisiä tai vaihdettavissa keskenään. Kummallekin on todennäköisesti mahdollista määrittää omat tyypilliset syntaktiset esiintymisympäristön- ja pragmaattiset funktionsa puhetilanteessa.

6. Lopuksi

Suomen persoonajärjestelmä on osoittautunut paljon monivivahteisemmaksi, kuin se vielä 1900-luvun puolivälin kieliopissa ja tieteellisissä artikkeleissa näyttäytyi. Järjestelmän kuvaus kaipaa kuitenkin edelleen tarkennusta. Yksi menetelmä tässä työssä on vertailu lähisukukieliin ja niiden murteisiin. Suomenkin yleiskielen juuret ovat mitä syvimmällä suomen murteissa. Murteiden ilmaisuvoimasta ja kieliopin vivahteista kuitenkin vain pieni

osa on päätynt yleiskieleen ja sitä kautta kielioppeihin, koulu-
kirjoihin ja joukkotiedotusvälineisiin. Näiden vivahteiden selvittäminen ei rikastuta kuvaa vain suomen persoonajärjestelmästä, vaan parhaimmillaan se selventää myös suomen ja sen sukielien keskinäisiä suhteita ja niiden historiaa.

Milla Uusitupa
Itä-Suomen yliopisto
Kalevankatu 40 B 10
80100 Joensuu
muusitup@student.uef.fi

Lähteet

Aineslähteet

HS = *Helsingin Sanomien* verkkosivut. Saatavilla http://omakaupunki.hs.fi/paakaupunkiseutu/uutiset/baanalla_polkee_talvellakin/ (28.9.2012).

IS = *Iltä-Sanomien* verkkosivut. Saatavilla <http://www.iltasanomat.fi/nhl/art-1288481549789.html> (28.9.2012).

Jansson, Tove 2010: *Varattavu Iivananpäivy*. Kääntänyt livviksi Natalja Sinitskaja. Helsinki: Karjalan Kielen Seura.

Jokela, Hanna 2012: *Nollapersoonalause suomessa ja virossa. Tutkimus kirjoitetun kielen aineistosta*. Scripta Lingua Fennica Edita 334. Turun yliopisto.

KKS = *Karjalan kielen verkkosanakirja*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 18. Kotimaisten kielten keskus. Helsinki 2009. Saatavilla http://kaino.kotus.fi/cgi-bin/kks/kks_etusivu.cgi (12.10.2012).

KU = *Kansan Uutisten* verkkosivut. Saatavilla <http://www.kansanuutiset.fi/uutiset/kotimaa/2878984/sa-voit-valita-suntulevaisuuden> (28.9.2012).

Sarala, Aleksanteri 1982 (koonnut): *Suistamolaisia sananparsia*. Toim. Helmi Virtaranta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Sirelius, U. T. 1894:** *Lauseopillinen tutkimus Jääsken ja Kirvun kielimurteesta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SKNA** = Suomen kielen nauhoitearkiston murrehaastattelut. Kotimaisten kielten keskus. Helsinki.
- TS** = *Turun Sanomien* verkkosivut. Saatavilla <http://www.ts.fi/viihde/1074341372/Jos+sa+ajat+sa+kaytat+turvavyota> (28.9.2012).

Kirjallisuus

- Auvinen, Mira 2005:** Geneerinen sinä käännössuomessa ja alkuperäissuomessa – kvantitatiivinen vertailu. – Anna Mauranen ja Jarmo Jantunen (toim.), *Käännössuomeksi. Tutkimuksia suomennosten kielestä*, 71–83. Tampere University Press.
- Helasvuo, Marja-Liisa 2008:** Minä ja muut. Puhujaviitteisyys ja kontekstuaalinen tulkinta. – *Virittäjä* 112, 186–206.
- Helasvuo, Marja-Liisa, Laitinen, Lea 2006:** Person in Finnish. Paradigmatic and syntagmatic relations in interaction. – Marja-Liisa Helasvuo ja Lyle Campbell (toim.), *Grammar from the human perspective: case, space and person in Finnish*. CILT 277, 173–207. Amsterdam: John Benjamins.
- Helasvuo, Marja-Liisa, Vilkuna, Maria 2008:** Impersonal is personal: Finnish perspective. – *Transactions of the Philological Society Volume* 106:2, 216–245.
- Huumo, Tuomas 2006:** *Kalliolta näkyy merelle*. Nollasubjekttilause vai subjektiton tilalause? – Taru Nordlund, Tiina Onikki-Rantajääskö ja Toni Suutari (toim.), *Kohtauspaikkana kieli. Näkökulmia persoonaan, muutokseen ja valintoihin*, 143–162. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1078. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hämynen, Tapio 1993:** *Liikkeellä leivän tähden. Raja-Karjalan väestö ja sen toimeentulo 1880–1940*. Historiallisia Tutkimuksia 170. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Hämynen, Tapio 1995:** *Suomalaistajat, venäläistäjät ja raja-karjalaiset. Kirkko- ja koulukysymys Raja-Karjalassa 1900–*

1923. Ortodoksisen teologian laitoksen julkaisuja n:o 17. Joensuun yliopisto.
- Itkonen, Terho 1983:** Välikatsaus suomen kielen juuriin. – *Virittäjä* 87, 190–229, 349–386.
- Jaakola, Minna 2006:** Pussikaljaromaanin ääniä. – Taru Nordlund, Tiina Onikki-Rantajääskö ja Toni Suutari (toim.), *Kohtauspaikkana kieli. Näkökulmia persoonaan, muutoksiin ja valintoihin*, 163–181. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1078. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Jokela, Hanna 2012:** *Nollapersoonalause suomessa ja virossa. Tutkimus kirjoitetun kielen aineistosta*. Scripta Lingua Fennica Edita 334. Turun yliopisto.
- Kangasniemi, Heikki 1992:** *Modal expressions in Finnish*. Studia Fennica Linguistica 2. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Laitinen, Lea 1992:** *Välttämättömyys ja persoona. Suomen murteiden nesessiivisten rakenteiden semantiikkaa ja kielioppia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 569. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Laitinen, Lea 1995:** Nollapersoona. – *Virittäjä* 99, 337–358.
- Laitinen, Lea 2006:** Zero person in Finnish. A grammatical resource for construing human reference. – Marja-Liisa Helasvuo ja Lyle Campbell (toim.), *Grammar from the human perspective: case, space and person in Finnish*. CILT 277, 209–231. Amsterdam: John Benjamins.
- Leino, Pentti, Östman, Jan-Ola 2008:** Language change, variability, and functional load. Finnish genericity from a constructional point of view. – Jaakko Leino (toim.), *Constructional Reorganization. Constructional Approaches to Language* 5, 37–54. Amsterdam: John Benjamins.
- Mauranen, Anna 2006:** Genre, käänös ja korpus. Elämäntaitopöytä tarkastelussa. – Anna Mäntynen, Susanna Shore ja Anna Solin (toim.), *Genre – tekstilaji*, 214–239. Tietolipas 213. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Sarhima, Anneli 1995:** Karjalan kansat ja kielet kontakteissa. – *Virittäjä* 99, 191–223.

- Seppänen, Eeva-Leena 2000:** Sinä ja suomalaiset: yksikön toisen persoonan yleistävästä käytöstä. – *Kielikello* 3/2000, 16–18.
- Siewierska, Anna 2004:** *Person*. New York: Cambridge University Press.
- Surakka, Anne 2011:** *Yleistävän yksikön 2. persoonan käyttö inkerinsuomessa*. Pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopiston humanistinen osasto.
- Turunen, Aimo 1973:** Raja-Karjalan murteet ja vepsän kieli. – *Kalevalaseuran vuosikirja* 53, 83–94. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Turunen, Aimo 1982:** Raja-Karjalan murteet. – Yrjö-Pekka Mäkinen ja Ilmari Lehmusvaara (toim.), *Karjala* 2, 65–89. Hämeenlinna: Arvi A. Karisto Oy.
- Uusitupa, Milla 2011:** *Avoimet persoonaviittaukset rajakarjalaismurteissa*. Pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopiston humanistinen osasto.
- Visapää, Laura 2008:** *Infinitiivi ja sen infiniittisyys. Tutkimus suomen kielen itsenäisistä A-infinitiivikonstruktiosta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1181. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- VISK = Ison suomen kieliopin verkkoversio.** Hakulinen, Auli – Vilkuna, Maria – Korhonen, Riitta – Koivisto, Vesa – Heinonen, Tarja Riitta ja Alho, Irja. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 950. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Verkkoversio saatavissa <http://kaino.kotus.fi/visk/etusivu.php> (tammikuu 2013).
- Yli-Vakkuri, Valma 1986:** Suomen kieliopillisten muotojen toissijainen käyttö. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 28. Turun yliopisto.

Milla Uusitupa: Vallalidsõq eränäütämiseq piirikaála murdin

Vallalinõ eränäütämine näüdü-äi täpsähe mõnt kimmäst inemist, a kedä taht, kedä üteld asi pututas. Vallalinõ eränäütämine lask egälütel valliõ, kas tä taht hindä lukõõ näütämise alaõ kuuluvas

vai eiq. Periselt saa näütamine selges pruukmiskontekstist. Uman väütekiräuurmisõn kae ma täpsämbähe kattõ vallalist näütämismuudu, vallalist ütsüse 2. ja 3. käänüst piirikafala murdin. Piiri-Kafalan om vanast aost kõnõld nii soomõ ku kafala kiilt, nii et sääl kõnõlduin piirikafala murdin saavaq kokko mõlõmbaq keeleq.

Soomõ keelen või vallalidsõlt pruukiq kõiki eräsmuudõ. Ütis-keele ülene näütämismuud om vallalinõ ütsüse 3. käänüs ehk nullpersuun. Kõnnõn ja kõnnõkeele stiiliga kirotõdun keelen pruugitas siski vallalidsõlt pallõ ka ütsüse 2. käänüst ehk nn. *säpassiivi*. Kuigi ütsüse 2. käänüse vallalist pruukmist om pikkä aigo peet germaani kiili mõos, om seo näütämismuud jo vanast aost soomõ hummogumurdin olõman olnuq. Vallalinõ ütsüse 2. käänüs om ülene näütämismuud ka mitmõn muun õdagumeresoomõ keelen, nigu kafala ja eesti kiil. Piirikafala murdin tulõ ette nii 2. ku 3. käänüse vallalist pruukmist.

Seon artiklin kae, kuis vallaliidsist eränäütämiisist om õdagumeresoomõ keeletiidüsen innemb arvo saad. Näädüskele ütsüse 2. ja 3. käänüse vallalist pruukmist umahindä piirikafala murdist kofadu ainõga ja näädüssidega, midä olõ kořanuq viimätsil aastil ilmunuist aolehists, ilokirändüsest ja keeleuufmiisist. Näädüssist näge, et ütsüse 2. ja 3. käänüse mooduq lää-äi periselt kokko, a näil ommaq umaq hariliguq – süntaktilidselt ja semantilidselt tõõnõtõõsõst lahkomineväq – ettetulõmiskontekstiq.

Tähüssõnaq: Piiri-Kafala, Hummogu-Soomõ murdõq, kafala kiil, persuun, vallalinõ näütamine, nullpersuun

Märksõnad: Piiri-Karjala, Ida-Soome murded, karjala keel, isik, avatud viitamine, nullisik

Milla Uusitupa: The open use of the second- and the third-person singular in Border Karelian dialects

This article examines the open use of the second- and the third-person singular in Border Karelian dialects. Both Finnish and

Karelian were originally spoken in Border Karelia. Until recently the interrelationship between these two close cognates has remained almost unexplored. In this paper I will examine this contact situation from a syntactic point of view.

When a person form is openly used, it does not refer to any specific individual or group of individuals but people in general. The final reference is constructed in context. Border Karelian dialects contain ingredients from both the Finnish and Karelian usages of openly used person forms. In Standard Finnish, the most common means of open reference is the third-person singular, the so-called zero-person. It is also by far the most examined. However, in many other Finnic languages, in Karelian and Estonian for instance, more frequent is the openly used second-person singular. It has originally belonged to the Eastern Finnish dialects as well.

In this paper, I discuss what is said about open person forms in Finnish in earlier research. With diverse examples I will show that the second- and the third-person singular forms differ syntactically and semantically. The paper is based on my on-going PhD research. The primary data is collected from samples recorded in the 1960s. I have also included examples from modern Finnish since in spoken Finnish the open use of the second-person singular has become more and more popular during the last decades, presumably because of foreign influence.

Keywords: Border Karelia, Eastern Finnish dialects, Karelian, person, open reference, zero-person

**KARJALAN KIELEN
INTERROGATIIVIPOHJAISTEN
KVANTTORIPRONOMINIEN
LUOKITTELU**

NATALIA GILOJEVA

Venäjän kandidaatin tutkielmassani (Giloeva 2004) olen erottanut interrogatiivipohjaisista pronomineista indefiniittiset ja definiittiset, jotka luokittelin edelleen pienempiin semanttisiin alaryhmiin. *Ison suomen kieliopin* (2004; tästä lähtien viitataan Ison suomen kieliopin verkkoversioon = VISK) pronominiinien luokitteluihin perehdyttyäni valitsin kuitenkin tutkimalleni pronominiryhmälle nimen **kvanttoripronominit**, sillä se on täsmällisempi kuin pitkä ja moniosainen nimi “indefiniitti-, definiitti- ja negatiivipronominit”. Ensimmäisenä vastaavat pro-sanat on erottanut omaksi ryhmäkseen Tuomikoski (1969: 75–82), joka nimitti sanoja kvantoriaalisiksi asemoisilmauksiksi.

Kvanttoripronominit kvantifioivat eli ilmaisevat jotakin tarkoitettujen joukon suuruudesta suhteessa ilmauksen potentiaaliseen viittausalaan. Päämerkityksen mukaan kvanttoripronominit jakautuvat pienempiin alaryhmiin: indefiniittisiin, universaalsiin ja kieltohakuisiin sekä samantekevyyden ja lukumäärän pronomineihin. (VISK§740) Viimeistä lukuun ottamatta jokaiseen mainituista alaryhmistä kuuluu karjalan kielessä interrogatiivipohjaisia kvanttoripronomineja, joiden luokittelua esittelen tässä artikkelissani.

Haspelmath (1997: 26) on huomauttanut, että juuri interrogatiivipronominit ovat maailman kielten indefiniittipronominiinien kantasanoina tavallisimpia. Karjalassakin interrogatiivipronominit ovat yleisin kvanttoripronominiinien kantasanojen päätyyppi.

Forsbergin (1995: 37) mukaan pronominivartaloihin *mi-*, *ku-* ja *ke-* perustuvat pronominit, adverbit ja adjektiivit kuuluvat suomen kielen monifunktioisimpiin: niitä käytetään paitsi interrogatiivisuuden, myös relatiivisuuden, indefiniittisyyden ja erilaisten affektien ilmaisuun. Sama koskee myös mainittuihin vartaloihin perustuvia karjalan kielen pronomineja.

Indefiniittiset kvanttoripronominit

Iso suomen kielioppi (VISK §746) määrittelee indefiniittiset kvanttoripronominit pronomineiksi, joiden tarkoitettu entiteetti tai joukko on identifioimaton, yksi monista mahdollisista. Karjalan kielessä indefiniittiset kvanttoripronominit ovat laajin kvanttoripronominien joukko, ja se voidaan jakaa seuraavasti viiteen ryhmään:

1. Indefiniittisinä käytetyt interrogatiivipronominit ilman mitään liitettä: *mi* 'mikä', *ken* 'kuka', *mittuine*, *miitus* 'mikä, millainen' ja *kudai*, *kudama*, *kumban* 'e 'kumpi'.

Vienankarjala: konsa *mitä* ottau n`i silloin [vetehini] näyttäytyy (Vuokkiniemi; Virtaranta 1958: 64). 'kun jotain ottaa, silloin vedenhaltija näyttäytyy'

Tveri: ongo *kedä* ristikanzua? (Tolmatsi; KKO 1907: 32.) 'onko ketään ihmisiä'

Livvi: se puuttunuh *mittuine* masin libo heboine, se jo meil oli puazniekku (Riipuskala; Pyöli 2000: 15). 'se sattunut jokin auto tai hevonen, se meille jo oli juhla';

2. Omaperäisten eli alkuperältään suomalais-ugrialaisten liitteiden avulla muodostetut pronominit: *kenki (-gi)* 'joku', *miki (-gi)* 'jokin' ja *mittuinegi* 'jokin'.

Livvi: pane *mittuinegi* paikku piäh (Kotkatjärvi; Nauhoite 1). 'pane jokin huivi päähän'

Rajakarjala: annettih lahjaa piti, *kel mitägi* antua (Impilahti; SKNA 6826:2). 'annettiin lahjaa piti kenelle mitäkin antaa'

3. *Tahtuo* ja *olla* -verbeihin pohjautuvien liitteiden avulla muodostuneet pronominit: *kentah(to)*, *kenliennöy* 'joku', *mitah(to)*, *milie(ne)*, 'jokin', *mittuinetah(to)* ja *mi(i)ttuineliene* 'jonkunlainen'.

-*tahto* ja -*tah* -liitteitä käytetään livvissä, rajakarjalassa ja varsinaiskarjalan etelämurteissa. On mahdollista, että ensin oli sellaisia sanaliittoja kuin *kuču kedä tahtot*. Siitä kehittyi muoto *kedä tahto*, joka vastaavasti lyheni muotoon *kentah*. Liitteet -*lien(n)öy*, -*liene*, -*lie* ovat yleisesti käytössä kaikissa karjalan kielen murteissa. Pronominien kehitys on luultavasti ollut seuraavanlainen:

ken liennöy sie kävellyh > **ken** liennöy sie käveli.

Ensimmäisessä lauseessa *liennöy kävellyh* on potentiaalinen perfekti. Toisessa lauseessa *kenliennöy* on jo kehittynyt indefiniitti-pronominiksi. Muoto *käveli* on lauseessa indikatiivin imperfekti. Kummankin tyyppisiä lauseita tavataan kaikissa karjalan murteissa. *Tahtuo-* ja *olla-*verbeihin pohjautuvien liitteiden avulla muodostetut pronominit ovat kieliopillistumisen tuloksia. Raja verbikäytön ja partikkelikäytön välillä ei kuitenkaan kaikissa tapauksissa ole selvä. Esimerkiksi muodon *liene* partikkelistuminen on parhailaan menneillään. Samassa lauseessa voi esiintyä sekä partikkelistunut että ei-partikkelistunut *liene*:

Rajakarjala: hän otti *minkä lienöös* sen, lauta- mh, palan, vai *millä lie* lekalla *lyönyt*, täh, otsaluuhu, keskelä (Ilomantsi; SKNA 6509:1a). ‘hän otti jonkin sen lautapalan vai millä lienee lyönyt lekalla tähän otsaluuhun, keskellä’

Esimerkissä *lienöös* on partikkelistunut ja osa pronominia *minkä lienöös*. Jälkimmäinen *lie* on kuitenkin osa verbimuotoa *lie lyönyt*. Tämän tyyppiset tapaukset osoittavat sanan *liennöy: lie(ne)* kieliopillistumiskehitystä. Esimerkiksi *tahtuo-*verbiin pohjautuvat liitteet *kentahto tiedäy* ja *kentah tiedäy* ovat jo täysin partikkelistuneita eivätkä osoita samanlaista horjuvuutta eri sanaluokkien välillä.

Vienankarjala: se Varlamii on ollut *mitä lienöü* vetämässä (Kiestinki; KKN 1994: 49). ‘se Varlamii oli ollut jotakin vetämässä’

Livvi: äijäs kyläs ečči roadajoa, *kudoazlienne* kyläz jälgimäi sai (Säämäjärvi; KKS 1974: 477). ‘monessa kylässä etsi työntekijöitä, jostain kylästä lopuksi sai’
krome tuohastieloi puuastettu *midätahto* muudu oligo? (Vitele; KKN 1994: 310.) ‘paitsi puuastioita jotain muuta oliko?’
heile *ken tahto* on névvonuh (Kotkatjärvi; OKP 1969: 154).
‘heitä joku on neuvonut’

Rajakarjala: Pekonj Griiša pyydihä se. pyydihäi se [hukkia] *mil lē* myrkyl (Impilahti; SKNA 7440: 1). ‘Pekon Griiša pyysihän se, pyysihän se [susia] jollakin myrkyllä’
tule pois meillä tule. syöt käyt miuņ ker *mitä tahto* työtä tegemää (Korpiselkä; SKNA 3041:1). ‘tule pos, meille tule, syöt käyt kanssani jotain työtä tekemässä’

4. Venäjän kielestä lainattujen suffiksien avulla muodostuneet pronominit: *-to* < *-mo*: *kento* ‘joku’, *mito* ‘jokin’ ja *mitusto* ‘jonkunlainen’; *-nibuť*, *-ni(h)* < *-нибудь*: *kennibut*, *kennih* ‘joku’ ja *minih* ‘jokin’.

Viimeksi mainittu *-ni(h)*-liite on syntynyt nähtävästi venäläisen lainan *-нибудь* ensimmäisestä tavusta. Voi kuitenkin olla, että sellaiset pronominit kuin *kennih* ja *minih* ovat tulleet karjalaan venäjänkielisten *кто бы ни был, что бы ни было* -tyyppisten lauseiden vaikutuksesta: karj. *ken ni olis, mi ni olis*.

-ni-liite on suuressa käytössä vienankarjalassa. *-nibuť*-variantit esiintyvät yleensä tverissä ja toisinaan myös livvissä. Myös vepsässä indefiniittisyyden tunnuksena käytetään samaa venäjän kielestä lainattua affiksia *ken ni* (Hienonen 2009: 26–30).

Vienankarjala: *mihinih* pannah vettä (Kiestinki; KKN 1994: 65). ‘johonkin kaadetaan vettä’
jos *kennih* vielä veičellä leikkuau (Kiestinki; KKN 1994: 60).
‘jos joku vielä veitsellä leikkaa’

Tveri: mängiä ze *ken nibuit* da hebone tuogua (Tolmatsi; OKP 1980: 35). ‘menkäähän joku ja hevonen tuokaa’

Livvi: eigo millo *minibuŋ* ehtinuh dostalin uöl (Riipuskala; СКЯ 1990: 45). ‘eikö minulle jotain sattunut viime yöllä (terveydestä)’
tua *mito* viruu (Kotkatjärvi; Nauhoite 1). ‘siellä jotain on’

5. *ku*-interrogatiivipronominin etuliitteenä käytetyn partitiivi-muodon avulla muodostuneet pronominit: *kutaken* ‘joku, eräs’, *kudami* ‘jokin, eräs’ ja *kudamittuine*, *kudakumbaŋe* ‘joku, eräs’.
ku-liite on käytössä kaikissa karjalan päämurteissa eli vienankarjalassa, tverissä ja livvissä.

Vienankarjala: Enonsuuh tuotih *kuta mitäi* [tavaruua] (Uhtua; KKS 1974: 399). ‘Enosuuhun tuotiin jotain [tavaraa]’

Tveri: suutkazie *kudamidä* (Tolmatsi; KKN 1932: 17). ‘vitsejä joitakin [eräitä]’
kudakumbažista tuhjoloista jo keräin marjat (Kotkatjärvi; СКЯ 1994: 119). ‘eräistä pensaista jo keräsin marjat’

Livvi: *kudamittustu* ruaduo ruammo (Kotkatjärvi; СКЯ 1990: 160). ‘jotakin työtä teemme’
kuda midä ostua lapsil (Riipuskala; Pyöli 2000: 89). ‘jotakin lapsille ostaa’

Joskus samassa lauseessa voi esiintyä pronomini liitteen kanssa ja toinen pronomini ilman liitettä:

Livvi: *kengo* halgoo halгаа, *kengo* pilaa, *ken midä* raadaa (Vitele; Pyöli 2000: 32). ‘kuka halkoja halkoo, kuka sahaa, kuka mitäkin tekee’
ken gosfu tulou kalliz libo oma *kentahto*, ga sen piän järgiezeh lämmitetäh külü (Kotkatjärvi; Pyöli 2000: 84). ‘jos tulee joku vieras arvoisa tai sukulaisista joku, samana päivänä heti lämmitetään sauna’

Erilaisten varianttien määrää lisää edelleen se, että pronomini-osaan voi liittyä prefiksin lisäksi myös suffiksi: *kudamisgi* ‘jostain’ (livvi), *kudamidäigi* ‘jotakin’ (tveri).

Universaaliset kvanttoripronominit

Universaaliset kvanttoripronominit ilmaisevat, että sanottu pätee koko puheena olevaan joukkoon (VISK §750). Niihin kuuluvat interrogatiivipohjaisista pronomineista *kuki*, *kudaigi*, *kumpiki*, *mittuinegi* ja *miitusgi*, kun ne ilmaisevat kahta yksilöä tai 'jokaista':

Vienankarjala: ottakoa kanki käteh *kumpiki* (Kiestinki; KKN 1936: 154). 'ottakaa kanki käteen kumpikin'
käyköä *kuki* milma muistelomah miun hauvan peällä (Paana-järvi; KKO 1907: 6). 'käykää kumpikin minua muistelemaan haudan päällä'

Livvi: *kudaigi* suadih hyvästi dengoa (Säämäjärvi; KKS 1974: 477). 'molemmat saivat riittävästi rahaa'
evähäd juattih pakittsieloil palaine *kelgi* (Vitele; KKS 1974: 125). 'eväät jaattiin kerjäläisille annos jokaiselle'

Kieltohakuiset kvanttoripronominit

Kaikki kieltohakuiset kvanttoripronominit ovat interrogatiivipohjaisia. Kieltohakuiset kvanttoripronominit voidaan edelleen jakaa kahteen ryhmään sen mukaan, liittykö niihin etuliite *ni*-vai *ei*. Ensimmäisen ryhmän kieltohakuiset pronominit muodostetaan ilman mitään liitettä. Ne ovat siis toisin sanoen kielteisessä merkityksessä käytettyjä interrogatiivipronomineja. Varsinaiskarjalassa pronominiin liittyy usein kuitenkin vahvistuspartikkeli *-na*, *-nä*.

Vienankarjala: ei enämpi *mitänä* paissun (Uhtua; KKN 1936: 129). 'ei enää puhunut mitään'

Livvi: ei *mid* azuo, pidäy eleä (Säämäjärvi; KKN 1934: 73). 'ei tee mitään, pitää elää [edelleen]'
ei ole *kelle* sanella (Kotkatjärvi; Nauhoite 1). 'ei ole kenelle kertoa'

Toisen ryhmän muodostavat kieltohakuiset pronominit, jotka on muodostettu venäjän kielestä lainatun *ni*-etuliitteen avulla.

Vienankarjala: en tiijä *nimitä* (Uhtua; KKN 1994: 39). ‘en tiedä mitään’

ei oštan *niken* (Uhtua; KKN 1936: 139). ‘ei ostanut kukaan’

Livvi: älä vai *nimidä* varua (Vitele; Pyöli 2000: 19). ‘älä vaan pelkää mitään’

ei ole pertiz *ni kedä* (Vitele; Pyöli 2000: 19). ‘ei ole huoneessa ketään’

Rajakarjala: kai jädii sinne. emmä suanu *ni midä* ottua (Korpiselkä; SKNA 3041:1). ‘kaikki [tavarat] jäivät sinne, emme saaneet ottaa mitään’

Jos lauseessa on sekä kieltohakuinen pronomini että adverbi tai toinen kieltohakuinen pronomini, *ni*-prefiksi voi liittyä vain toiseen niistä: *en ole nikus midä nähnyh* (Säämäjärvi; KKN 1934: 67). Nykyisten karjalan kielen kielioppien mukaan kaikki liitteet kirjoitetaan yhteen pronominosan kanssa.

Samantekevyyden kvanttorigonominit

Karjalan kielessä samantekevyyden kvanttorigonominit muodostetaan interrogatiivipronomineista modaalisten partikkelien avulla. Kysymykseen tulevat seuraavat modaalipartikkelit:

1. Venäjän kielestä lainatut modaalipartikkelit: pronominosan eteen liittyvä *hot* (*hod, hos, hoz*) < *хоть* ja pronominosan jälkeen esiintyvä *luubo* < **любо*: *hot* (*hod, hoz, hos*) *mi, miluubo* ‘mikä tahansa’; *hos, hot ken, kenluubo* ‘kuka tahansa’; *hos, hot kumpani, kudai* ‘kumpi tahansa’.

Tveri: *hoš mifutlä* marjua sais kerätä (Tolmatsi; СКЯ 1994: 56). ‘mitä tahansa marjoja saisi poimia’

midä luubo rua (Tolmatsi; OKP 1963: 118). ‘tee mitä tahansa, mitä vaan’

Livvi: rua *hod' midä*, ei nimidä sanota (Kotkatjärvi; Nauhoite 1). ‘tee mitä vaan, ei sanota mitään’
tulghah *hot ken*, kaikkii vastuan (Riipuskala; Nauhoite 2). ‘tul-
koon kuka tahansa, kaikkia otan vastaan’

2. Omaperäinen pronominosan eteen liittyvä modaalipartikkeli
vaikka: *vaikka mi* ‘mikä vaan’, *vaikka ken* ‘kuka vaan’. *vaikka*-
partikkeli on käytössä varsinais- ja rajakarjalassa.

Vienankarjala: *vaikka mittyössä* sovassa (Vuokkiniemi; KKS
1983: 327). ‘missä vaan vaatteissa’

Rajakarjala: juhlie piettii da monda luatuu *vaikka mitä* luatuu
(Korpiselkä; SKNA 3041:1). ‘juhlia pidettiin monta tyyppiä
mitä vaan laatua’

3. *Tahtuo*-verbistä muodostunut partikkeli *tahto*: *ken tahto* ja
mittuine tahto -pronominit.

Livvi: olgah *mittuine tahto* kodi (Kotkatjärvi; CKЯ 1990: 208).
‘olkoon mikä tahansa talo’
olgah *mittuine tahto* pakkaine, ga mennä pidäü (Riipuskala;
Nauhoite 2). ‘olkoon mikä tahansa pakkänen, mutta on mentävä’

Modaalisen partikkelin *tahto* ja indefiniittisen suffiksin *-tahto*
välinen ero on syntaktista. Pronomini ja *tahto*-partikkeli esiin-
tyvät karjalan kielessä usein verbin imperatiivimuodon kanssa,
kuten esimerkissä *olgah mi tahto päivy, ruadoh pidäy lähti*
‘olkoon mikä tahansa päivä, työhön on mentävä’. Sitä vastoin *-*
ta(hto)-liitteinen pronomini esiintyy useimmiten yksinkertaisissa
väitelauseissa: *kentahto tulou tänäpäi käymäh, muga duumaičen*
‘joku tulee tänään käymään, niin minä ajattelen’. *tahto*-suffiksi
on painoton, ja usein se lyhenee muotoon *-tah*. Partikkelin *tahto*
ensimmäinen tavu on sitä vastoin aina painollinen.

Ojansuun (1922: 94) mukaan indefiniittipronominit ovat itämerensuomalaisissa kielissä “morfologisesti kirjavaa karjaa”. Näin karjalan interrogatiivipohjaisiin pronomineihin kuuluvat liitteettömät *mi* ja *ken*, liitteelliset *migi* ja *kento*, kaksiliitteiset *kudakengi* sekä kieliopillistuneet *milienne*, *kentahto* -tyypin pronominit.

Maitinskaja (Майтинская 1966: 236) on huomauttanut, että vaikka kieleen lainataan toisesta kielestä harvoin pronomineja, suffikseja ja liitteitä lainataan useammin. Karjalassa suffiksien ja liitteiden helpommasta lainautuvuudesta sopii esimerkiksi *hos ken* ja *mito* -tyyppiset pronominit (vrt. ven. *hosh kto, tsto-to*).

Edellä esitellyn luokittelun mukaisesti olen koonnut seuraavaan taulukkoon kaikki livvinkarjalan interrogatiivipohjaiset kvanttoripronominit:

Taulukko 1. Livvinkarjalan interrogatiivipohjaiset kvanttoripronominit.

Indefiniittiset pronominit	<i>mi, ken, kudai, mittuine; migi, kengi, kudaigi, mittuinegi; mitah(to), kentah(to), kudaitah(to), mittuinetah(to); milienne(-liennöy), kenlienne(-liennöy), kudailienne(-liennöy), mittuinelienne(-liennöy); mito, kento, kudaito, mittuineto; kudami(dä), kudaken</i>
Universaaliset pronominit	<i>kengi, kudaigi, mittuinegi</i>
Kieltohakuiset pronominit	<i>(ei) mi, ken, kudai, mittuine; nimi, niken, nikudai, nimittuine</i>
Samantekevyyden pronominit	<i>hos (hot) mi, hos (hot) ken, hos (hot) kudai, hos (hot) mittuine; mi tahto, ken tahto, kudai tahto, mittuine tahto</i>

Natalia Gilojeva
Itä-Suomen yliopisto
Filosofinen tiedekunta
Joensuun kampus / Regia 108, PL 111
80101 Joensuu
natalia.giloeva@uef.fi

Aineslähteet

- KKN 1932–1936** = *Karjalan kielen näytteitä 1–3*. Julkaissut Eino Leskinen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KKN 1994** = *Karjalan kielen näytteitä 1. Karjalan tasavallan ja Sisä-Venäjän karjalaismurteet*. Toimittaneet Vladimir Rjagoev ja Matti Jeskanen. Joensuu–Petroskoi: Joensuun yliopisto ja Venäjän tiedeakatemia.
- KKO 1907** = *Karjalan kielen opas. Kielennäytteitä, sanakirja ja äänneopillisia esimerkkejä*. Julkaissut Heikki Ojansuu. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Pyöli, Raija 2000**: Elostu paginan välis. Nykyaunusta ja karjalaiskultturia. Kuopio: Salmi-Säätiö.
- Virtaranta, Pertti 1958**: *Vienan kansa muistelee*. Porvoo: WSOY.
- OKP 1963** = *Образцы карельской речи*. Toimittanut Г. Н. Макаров. Москва – Ленинград.
- OKP 1969** = *Образцы карельской речи*. Toimittaneet В. Д. Рягоев & Г. Н. Макаров. Ленинград.
- Nauhoite 1** = Natalia Giloevan Kotkatjärvi-nauhoite.
- Nauhoite 2** = Natalia Giloevan Riipuskala-nauhoite.
- SKNA** = Suomen kielen nauha-arkiston kokoelmat. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus.

Kirjallisuus

- KKS 1968, 1974, 1983** = *Karjalan kielen sanakirja I–III*. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XVI. Helsinki: Suomalais-Ugri-

- lainen Seura. Verkkoversio saatavissa http://kaino.kotus.fi/cgi-bin/kks/kks_etusivu.cgi.
- СКЯ 1990** = *Словарь карельского языка*. Toimittanut Макаров Г. Н. Петрозаводск.
- СКЯ 1994** = *Словарь карельского языка*. Toimittanut Пунжина А. В. Петрозаводск.
- Forsberg, Hannele 1995**: Kysymyssanojen indefiniittistä käyttöä suomen murteissa. – Marjatta Palander (toim.), *Murteiden matkassa. Juhlakirja Alpo Räisäsen 60-vuotispäiväksi*, 37–69. Studia Carelica Humanistica 6. Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta. Joensuu.
- Haspelmath, Martin 2004**: *Indefinite pronouns*. Oxford Studies in Typology and Linguistic Theory. Oxford: Clarendon Press.
- Haspelmath, Martin 2008**: Indefinite Pronouns. – Matthew S. Dryer & Martin Haspelmath (toim.), *The World Atlas of Language Structures Online*. Munich: Max Planck Digital Library, luku 46. Saatavissa <http://wals.info/feature/46> (22.1.2010).
- Hienonen, Heini 2009**: *Vepsän kielen kvanttoripronominin*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomalais-ugrilainen laitos. Helsinki.
- Hienonen, Heini 2010**: The implicational semantic map for veps indefinite pronouns. – *Linguistica Uralica* 46 (4), 281–292.
- Larjavaara, Matti 1986**: *Itämerensuomen demonstratiivit. 1. Karjala, aunus, lyydi ja vepsä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Maitinskaja, Klara 1966**: *Заимствованные элементы в местоименной лексике финно-угорских языков*. Советское финно-угроведение 2 (4). С.235—240. Москва.
- Markianova, Ljudmila 1993**: *Livvin murdehen morfologii*. Petroskoin yliopisto.
- Markianova, Ljudmila 2002**: *Karjalan kielioppi 5-9*. Petroskoi: Periodika.
- Ojansuu, Heikki 1922**: *Itämerensuomalaisten kielten pronominioppia*. Turun (Suomalaisen) Yliopiston julkaisuja 1:3. Turku.

VISK = *Ison suomen kieliopin verkkoversio*. Hakulinen, Auli – Viilkuna, Maria – Korhonen, Riitta – Koivisto, Vesa – Heino- nen, Tarja Riitta – Alho, Irja: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Verkkoversio saatavissa <http://kaino.kotus.fi/visk/etusivu.php> (1.9.2012.).

Zaikov, Pekka 1992: *Karjalan kielen kielioppi*. Petroskoin yli- opisto.

Zaikov, Pekka 2002: *Karjalan kielioppi 5-9*. Petroskoi: Perio- dika.

Natalia Giloeva: Kafala keele kūsiasōsōnno-pōhidsidō hulgaasōsōnno jaotus ja ehitūs

Kaeskōlō uman artiklin kafala keele kūsiasōsōnno-pōhidsidō hulgaasōsōnno semantilist jaotust ja kokkosäädmisspōhimōttit. Sōnna *kūsiasōsōna* olō-ōi siiāniq kafala keele asōsōnno man pruugit. Innembäidsin keeleoppuisin om pruugit nimitüisi *mää- rämäldä asōsōnaq* vai *määrämäldä ja määrädiq asōsōnaq*.

Hulgaasōsōnaq kōnōlōsōq midägi kōnnōalodsō hulga suuru- sōst võrrōldōn kōnnōalodsō võimaligu näütämisalaga (VISK § 740). Tähendüse perrä võidasōq hulgaasōsōnaq jakaq viil edesi vähāmbis jakōs. Kafala keele kūsiasōsōnno-pōhidsōq hulgaasō- sōnaq saa jakaq neljä jakko: määrämäldä (*kenliene* ‘kiäki’, *mi- tah(to)* ‘miäki’), universaalsōq (*kudaigi* ‘kumbki’), eitüstnōud- vaq (*nimi* ‘midägi’) ja ütškōiksust näütävāq hulgaasōsōnaq (*mi tahto* ‘miä taht’).

Uma ehitüse poolōst pōhāndusōq kōik muq kaeduq asōsōnaq kūsiasōsōnno pääle. Huvitavaq ommaq tähendüse poolōst läh- keidsi asōsōnno safaq, miä sünnüseq, ku samalō pääasōsōnalō pandas mano esiqsugutsit jakkō. Näütüses soomō keele *joku- asōsōnalō* vastasōq kafala keelen mooduq *kengi*, *kenollou*, *kento*, *kennih*, *kentah(to)* ja *kenliennöy*. Esiq jakuq andvaq asōsōnolō esiqsugutsit tähendüsvafonduisi. Sammo jakkō vōi ette tullaq mitmōn hulgaasōsōnno allrühmān.

Uma artikli keeleainō olō ma kōfanuq kafala keele esiq vari- andōst: livvi, vienakafala, tverikafala ja piirikafala murdist. Liv- vi, vienakafala ja tverikafala keeleainō olō kōfanuq trükütüist

keelenüdüsside raamatist, sõnaraamatist ja hindä ülesvõetuist küsüteleemiisist. Piirikařala nädüseq olõ kořanuq 1960-ndil aastil tettüist murdõküsitelemiisist, miä olõ saanuq Soomõ keele ülesvõttõarhiivi kokõst (SKNA) ja miä ommaq ülesvõttist üles kirotdõduq Hummogu-Soomõ ülikoolin FINKA-projekti all aastil 2009–2012.

Tähüssõnaq: kařala kiil, kařala murdõq, määrämäldä asõsõnaq, hulgaasõsõnaq, universaalsõq asõsõnaq, ütskõiksust näütäväq asõsõnaq, asõsõnno semantiline jagaminõ

Märksõnad: karjala keel, karjala murded, indefiniitpronoomenid, kvantorpronoomenid, universaalsed pronoomenid, ükskõiksust väljendavad pronoomenid, pronoomenite semantiline klassifikatsioon

Natalia Giloeva: The Classification and Structure of the Karelian Interrogative-based Quantifier Pronouns

In this article I will present the semantic classification and the formation of interrogative-based Karelian pronoun quantifiers. So far, the term *quantifier pronoun* has not been used in discussions about Karelian pronouns. In earlier grammars, quantifiers have been referred to as *indefinite pronouns*, or *indefinite and definite pronouns*.

Quantifier pronouns provide information about their intended referent in relation to the potential extension of the expression (VISK § 740). Quantifiers may be divided into subgroups on the basis of their meaning. The Karelian interrogative-based quantifier pronouns consist of four groups: indefinite pronouns (*kenliene* ‘someone’, *mitah(to)* ‘something’), universal pronouns (*kudaigi* ‘both’), negative pronouns (*nimi* ‘nothing’), and concessive conditionals (*mi tahto* WH-ever pronouns, e.g. ‘which-ever’).

The quantifier pronouns discussed in this article derive structurally from interrogative pronouns. Quantifier pronoun clusters that share similar meaning and are formed by adding affixes to

the same pronominal stem are especially interesting. For instance, the Finnish pronoun *joku*, 'someone' corresponds to the Karelian variants *kengi*, *kenollou*, *kento*, *kennih*, *kentah(to)* and *kenlienöy*. Different affixes indicate different semantic nuances. The same affixes may be attached to various subtypes of quantifier pronouns.

This article is based on the data which is collected from Olonets Karelian, North Karelian, Tver Karelian, and Border Karelian dialects. The material for Olonets Karelian, North Karelian and Tver Karelian comes from the collections of printed language samples, dictionaries and from the interviews that I have recorded myself. The examples for Border Karelian dialects are collected from dialect interviews recorded in the 1960s. These recordings are part of *the Audio Recordings Archive's* (SKNA) collection, and they have been transliterated at the University of Eastern Finland in 2009–2012 as a part of the FINKA-project.

Keywords: Karelian, Karelian dialects, indefinite pronouns, quantor pronouns, universal pronouns, WH-ever pronouns, semantic classification

ETHNOLINGUISTIC VITALITY OF MARI: INSTITUTIONAL SUPPORT FACTOR

ELENA VEDERNIKOVA

Introduction

At present, in the age of globalization, many people are turned out to be threatened. That especially concerns the ethnic groups that are comparatively not numerous and according to various characteristics are not in very advantageous ground. This statement relates to ethnic groups with weak social positions and especially with not widespread language sphere of influence. This problem is especially acute for the Mari who struggle for maintaining their language and culture under the conditions of the Russian reality.

The article is focused on the vitality of Mari in the context of institutional support factor, i.e. how the maintenance and the development of this ethnic group is supported institutionally. As it is argued the institutional support refers to the degree of formal and informal support a language receives in the various institutions of a nation, region or community (Breton 1971). The formal level includes mass media, education and governmental services, and informal level relates to the industrial, religious and cultural support in language and ethnic group maintenance and its further development.

By this time the issue of the vitality of Mari has been explored rather weakly. There are no special works concerning this problem but some aspects of it were highlighted in papers of some Finno-Ugric scientists (Ivanov 2003, Kalinin 2000, Mariytsy 2005, Aktualnie Problemy 1989). The significance of raising such an issue is also conditioned by the anxiety of the Mari themselves with language and ethnic disappearing that forces them to make attempts in order to retain it and by their strong dependence on the policy of local authorities and social institutions.

Formal level

Mass media

The issue of influence of mass media on the vitality of Mari is ambivalent and if to take into consideration the situation concerning television and radio it is better to view both separately.

As to television first of all it should be mentioned that the Mari people do not have any national TV channel broadcasting in their native language. There is the *State-owned TV and Radio Company Mari El* in Mari El Republic that broadcasts in Russian and Mari in two Russian channels: *Rossia-1* and *Rossia-K*. Broadcasting on *Rossia-K* Channel comprises about 1.5 hour per week and broadcasting *Rossia-1* Channel is about 14 hours per week (8.4% of total *Rossia-1* Channel broadcasting time for a week).

The whole data related to the rate of broadcasting time in Russian and Mari is shown in Diagram 1.

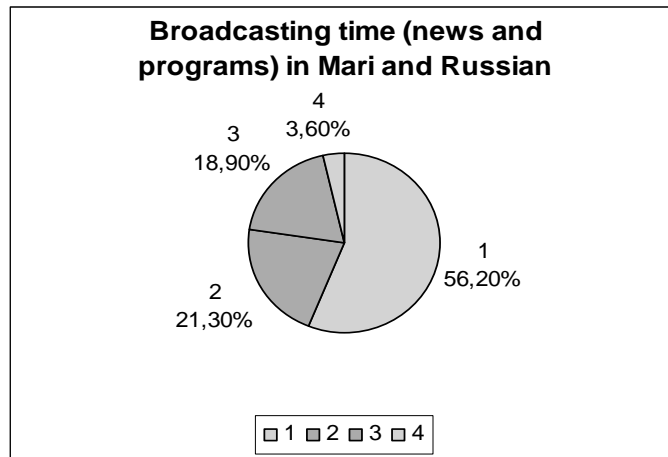

Diagram 1. Broadcasting time in Mari and Russian.

Total amount of broadcasting time of *Mari El TV Channel* for a week:

1. Broadcasting time for news in Russian
2. Broadcasting time for news in Mari
3. Broadcasting time for Mari programs
4. Broadcasting time for Russian programs

One can be seen that the amount of broadcasting time for news in Russian is 56.2%, and in Mari it is 21.3%. The situation with programs is reverse: the amount of broadcasting time for programs in Mari consists 8.9% and in Russian 3.6% consequently.

If to represent the given statistics in numbers that the whole data will be represented in Table 1.

Table 1. Broadcasting time in Mari and Russian.

Language used	News	Programs	Broadcasting time in Mari and Russian
Mari	3 hours	2, 6 hours	5, 6 hours
Russian	7, 9 hours	0,5 hour	8, 4 hours

Hence total amount of time for news in Russian is 72.5%, in Mari it is 27.5%. The data demonstrate low amount of broadcasting time in Mari El with less rate given for news and programs. It can be concluded that such limited time can not offer many opportunities in seeing news and programs in the native language. Here TV influence on the population is hard to be characterized as strong.

As to radio broadcasting until the recent time the situation has been similar, i.e. a few hours of hosting in Mari on state Russian broadcasting station *Radio Rossii*. In 2005 non-state *Mariy El Radio* broadcasting station started transmitting days and nights and total amount of time increased significantly. In the beginning *Mariy El Radio* broadcasting was available only for the residents of some districts close to Yoshkar Ola city. In the meantime broadcasting area coverage is rather large as it covers partly the territories of Chuvash Republic, Nizhego-

roskiy, Kirovskiy regions where Mari population locates as well. Creation of *Mariy El Radio* meant much for Mari. First, Mari people got the opportunity to listen to the radio in their native language around the clock that is supposedly contributed the increase of language popularity to some degree. Second, as the total information broadcast block (includes both news and informational programs) comprises more than 40% of air time (V Yoshkar Ole...) its informative load upon the local population is rather high. And as there are lots of programs thematically-oriented to different targeted audiences the rate of listeners is also high. And third, the informal broadcasting format provides the active on air participation of the population himself. That gives the opportunity for people to share the information concerning different themes like history, oral folk etc. In this vein *Mariy El Radio* serves as a mediator between rural and urban populations in getting acquainted with Mari folk culture at all as that have been partly retained by people in the countryside.

The extent to which the Mari broadcasting station influences on indigenous population and their perception of themselves as a nation with its peculiar culture and on their vitality on the whole has not been investigated yet. But it is likely to assume that at present when the role of broadcasting mass media in people's consciousness and reality perception is evident it can be stated definitely that Mari media has the same impact. And consequently that has some influence on their ethnical identification and vitality as well.

Education

Education is one of the most important components of institutional support factors as the use of the minority language in all levels of the educational system facilitates the extension of language performance and, hence, the increase of its vitality.

In the contemporary Russian context some minority groups have officially recognized native regions with the opportunities to develop their ethnic culture, education and deal with their national policy. According to the law the Russian language is offi-

cially recognized language on the whole territory of Russia. It means that the whole educational system is based on Russian and only the subjects relating to native language and culture are taught in native languages. That is typical for Mari El as well. Its secondary educational system is adapted to native and non-native speakers that resulted in teaching students of ordinary Mari El (mostly in rural areas) schools in different classes: *ethnic* (it is called “national class” in Russia) for Mari students and those who wish to study the Mari language and literature, and *Russian class* for those whose mother tongue is not Mari or who don’t want to study the Mari language. So in schools with double-class divisions some classes are taught according to double educational programs: *ethnic* (so called *national*) and *Russian*. First of all, the difference in teaching concerns the load in teaching of the Russian language and literature. That means that the students of Russian classes study the Russian language and literature in more depth than the students of ethnic ones. And the native language and literature teaching is conducted due to reducing the amount of the Russian language and literature. According to the Russian law each person living any national region has an opportunity to choose to be taught an ethnic language or not. In Mari El non-native students can study the basic Mari language at their will i.e. studying the basic Mari language is optional, except for gymnasiums (MK 2009). Gymnasiums are only kinds of schools where the basic Mari language is compulsory for studying in all groups. Among the problems influencing negatively on the ethnic education it is necessary to mention reducing the number of hours for teaching the Mari language and literature and decreasing in training the specialists in this field. As to the first problem it partly can be explained by the reformation of the Russian educational system that resulted in increasing loads on curricular. Since 2009 all Russian students have to take the Universal State Exam when finishing schools so most of the focus is on three compulsory subjects, i.e. the Russian language and Mathematics and one optional one. That caused increasing the total instruction hours in these courses due to reducing some other course hours. First off, that concerns native language and culture subjects. The second problem,

decreasing in training the specialist of the Mari language and culture, was mainly caused by reluctance of applicants in getting the education in this field and few workplaces for the teachers of the Mari language and literature. The first problem is explained mainly by low salaries and few working places for teachers of the Mari language and literature in cities. Mostly such specialists are required in rural areas where at present young people do not tend to move due to social exclusion.

So under such conditions studying of the Mari language and literature becomes more and more challenging. And the main factor influencing negatively on it, is insufficient support of the ethnic language at different educational levels for providing rather positive perspectives. That can have crucial meaning for the vitality of Mari, for its future.

Governmental services

The governmental services in relation to the maintenance and development of the Mari language and culture require detailed investigation for giving objective evaluation. But even on this phase of the research it is possible to say that current top-down political support for Mari is hard to evaluate as high. Partly that may be explained by the fact that average salary, level of services are rather low so one can suppose that the local government is more busy with other problems, like economical ones than the cultural. Here the activity of the Ministry of Culture of Mari El should be mentioned separately as its involvement in the national life of region and support of holding different events and festivals is rather high.

As to other kinds of social services (medical treatment, consultations etc) offered in Mari El one can be said that their providing is not differentiated according to ethnic composition of the population.

At present when the issue of language preserving is on the agenda again some meetings related to that were organized at the initiative of social workers (particularly, of Mari doctors) together with non-governmental organization 'Mari Ushem'

(Iylme da kalyk). And similar meetings with members of other non-governmental organizations are supposed to be held in the very near future (Iylme da kalyk). They are also actively supported by the Mari religious organization “Mariy Kumaltysh” that calls on people to pay more attention to their language and culture and be proud of it. So here the tendency of cooperating individuals and non-governmental organizations in taking duties that are supposed to be provided by governmental authorities is noticeable. And it is hoped that in the future that cooperation will go on at the governmental level as well.

Informal level

Informal level of vitality of any ethnic group is equally important as formal one. And the components of the informal level are those determining factors that contribute the maintenance and development of the language and nation to a significant extent. That is exemplified by Mari that demonstrates encouraging results, especially in religion and culture, the components of informal level.

Industry

Industrially Mari El is developed rather weakly. Main reasons are hard economic situation all over Russia and the absence of large deposits of commercial minerals. There are some factories and plants in Mari El but the extent to which they relate to the vitality of Mari and support requires further detailed investigation. Probably the only kind of industry that relates to Mari is handicraft industry (souvenirs and basket manufacturing) that is especially developed in southern of Mari El, among Highland Mari who have been doing that since old times as the close location to the Volga favored it. First of all, it was conditioned by the availability of purple willow, the feedstock, that grew on vast areas of lower reach, and by closeness of big industrial cities that allowed the craftsmen to sale their goods. Unfortunately

basket manufacturing vanishes as the number of craftsmen decreases because of its unprofitability. It is interesting to mention that nowadays souvenir making slowly but develops and gradually being conveyorized. Partly it can be explained by the increasing number of tourists visiting Mari El over the last few years.

Religion

Religion often plays a crucial part in ethnic group's vitality as "the spirit of nation". And it is often the religion that holds people together and contributes to raising their vitalities (Doklad). That can be exemplified by Muslims whose ways of life are closely connected to religious beliefs.

As for the Mari it is unlikely to say that their ways of life is based on religious views. But it contributes to their lives and influences the vitality as well. For seeing the extent to which belief of Mari influences its vitality it should be reviewed in the retrospect of time.

The original traditional religion of the Mari is paganism. It originates from ancient times and could succeed in maintaining down the ages. Until the XVIII century the Mari kept their only traditional pagan religion (Mariytsy: 215) but because of the process of Christianization started in the XVIII century the traditional religion underwent some changes. Despite Mari traditional religion could retain its main features that might have prevented the Mari from huge internal religious controversies (though they also existed) and from splitting as an ethnic group on a basis of religion. Though there were some dramatic periods in the history of the Mari when its traditional religion was really threatened like the second half of the XIX century (period of persecution against Mari religion and massive Christianization) or from the 1940s to the 1980s (prohibition to visit *küisoto*, holy grove, the place of praying) it didn't destroy paganism as people continued to keep their religion domestically. The period of reconstruction (famous as 'Perestroika') relieved the situation as it was followed by the ideological crisis that resulted in an in-

crease of interest to religion, and for the Mari, to the origin of culture (Mariytsy: 225). A watershed in the history of Mari pagan religion was the Russian law "About religion liberty" enacted on October 25, 1991 according to which the Mari got official permission for holding collective praying in the holy groves. Thus, from 1991 to 1998 seven big all-Mari praying (so called "worldwide praying") were held in Mari El. (Mariytsy: 226).

It can be asserted that traditional religion of the Mari succeeded in maintaining and strengthening for last twenty years. That can be proved by some facts: first, that from year to year such praying attracts more and more people. It is noteworthy to mention that for last few years the number of young people being interested in traditional Mari religion increased significantly. "Mostly young people come to praying just because of curiosity or just to help elders. And gradually they become interested in it themselves (VYO). If to compare the situation about twenty years ago when it was unlikely easy to find a young man keeping old religious traditions the current situation is more positive. Second, the process of legitimacy of traditional Mari religion started materializing. The idea of legitimacy had existed since the very old times but that could be started only after the breakdown of the USSR. Thus, by August 2004 two religious communities had been registered as corporate bodies (Trifonov 2005). Third, the traditional religion is also supported by other noncommercial associations like "Mariy Ushem" ("Mari Union") that deals with the issues of maintenance and development of Mari paganism; "Mari Kumaltysh" (literally "Mari Praying") that assists to revive praying in holy groves (VYO).

Thus, one can conclude that the traditional religion gains more popularity among the Mari and is gradually strengthened institutionally. That is by no means unimportant fact can indicate the possible positive influence on the vitality of Mari for the future.

Culture

The present culture of the Mari can be characterized as developing and the positive side of it is in being supported institutionally

by the Ministry of Culture of Mari El as it has been mentioned before. Besides there are some institutions training the specialists relating to Mari culture like Mari State University (Faculty of Culture and Arts), Musician School named after I.S. Kliuchnikov-Palantai, President School No.1, Mari Republican College of Culture and Art named after I.S. Palantai. So the professional development of Mari culture is in the process.

Mari culture has long history and for centuries it stayed at the level of oral folk art. In the first half of the last century it started switching to a professional manner and since that made some progress.

The most obvious example of that is the evolvement of the folk ensembles until the professional folk groups (*Mari El*, *Osh Peledysh* ('white flower'), *Olyk Sem* ('meadow melody'), *Mursem* ('melody of song') and their performing not only in Mari El but in other Russian regions. Despite the tendency of disappearing of folk ensembles in rural areas those existing ones go on holding up old Mari traditions and acquainting it with large public. As the practice shows they are rather positively perceived by native people.

Other important feature is the development of modern Mari culture, mainly modern ethnic pop music. It appeared at the beginning of 90s but only for the last ten years it became the subject of high interest from the native population. Mostly that is conditioned by new opportunities of mass media and by active support of the Ministry of Culture of Mari El; good opportunities of being performed in different events that promotes its popularity, Recent appearance of Mari rock music (rock band "Peledysh", literally 'flower') can also promote evolving modern Mari music for the future.

One of the interesting factors of increasing the interest of the Mari to its own culture is a sudden interest of the Russian and then world community to it. That resulted in taking films about the Mari (*Europe's Last Pagans*; *Mari El. Shadows of Medieval: Yoshkar Ola*; *The Divine Wives of Meadow Mari* (2011) and taking films by the Mari themselves (*You Live in My Heart*; *Salika*) that can be good a motivation for them for future. And participation of Mari actors in Russian movies (*The Passover*, *The*

Features of the National Fishing, The Trace etc) and serials also contributes to their popularization and to increasing the sense of national pride from native people.

The Internet also promotes the distribution of Mari culture. At present many videos relating to Mari culture are available; and it is possible to watch Mari TV and listen to a broadcasting station online.

But not all the aspects of Mari culture development are so positive. There are still other spheres of Mari culture (like decorative and applied arts) developed rather weak. There are many still unsolved problems concerning the decreasing the popularity of Mari culture and the language. The main of them are indifference and unwillingness of younger generation to participate in its maintenance and development. Of course that is caused by various reasons (financial etc) but as it is exemplified when people are eager to improve the situation and are supported institutionally the positive results are inevitable.

Conclusion

On basis of undertake study about the vitality of Mari in the context of institutional support factor one can make conclusion that results at the informal level are more positive than at the formal one. So, mass media and governmental services demonstrate low vitality and medium low in education. Medium vitality is observed in religion and culture but low in industry. From this point one can assure that on the whole the vitality of Mari in the context of institutional support factor can be characterised as medium. As it can be seen that from local and governmental institution the support is not high the vitality is partly compensated at the informal level. That gives the reason to believe that on this basis or in combination with other vitality factors the future of Mari can be rather positive.

Elena Vedernikova
Tartu Ülikool
Puiestee, 112A-9
51009 Tartu
helenharp1@mail.ru

References

- Bourhis, Richard 1971:** Institutional completeness of ethnic communities and personal relations of immigrants, In: *Canadian Society: Sociological Perspectives*. (eds B.R. Blishen, F.E. Jones, K.D. Naegels and J. Porter). Macmillan, Toronto.
- Breton, Raymond 1971:** Institutional completeness of ethnic communities and personal relations of immigrants, in “Canadian Societies: Sociological Perspectives.” (Ed. B.R. Blishen, F. E. Jones, K. D. Naegels and J.Porter) Macmillan, Toronto.
- Doklad** = Доклад профессора Лонни Д. Кливера. 26 сентября , 1994: <http://www.scientologyfacts.ru/1/117.html> (22. 12. 2012).
- Giles, Howard, Bourhis, Richard Y, Taylor D. M 1977:** Towards a theory of a language in ethnic group relations. In Howard Giles (ed.) In: *Language, ethnicity and intergroup relations*, London: Academic Press, 307–48.
- Ivanov, Ivan 2003** = Иванов, Иван: *Марий литератур йылме историй*. Йошкар-Ола: Марийский государственный университет.
- Iylme da kalyk** = *Йылме да калык*. Марий Эл. 2012. 15 декабрь.
- Kalinin, Igor 2000** = Калинин, Игорь: *Восточно-финские народы в процессе модернизации*. М.: Наука.
- Mariytsy 2005** = *Марийцы*. Историко-этнографический очерк. Йошкар-Ола.
- Mariytsy** = Марийцы. Материал из википедии <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%B9%D1%86%D1%8B> (6.12.2012).
- МК 2009** = Межрегиональная конференция “Инновационные проекты в сфере функционирования государствен-

ных языков финно-угорских народов: работа с детьми и молодёжью” (8-9 апреля 2009 года, Республика Коми, г. Сыктывкар) <http://www.finnougoria.ru/photo/1125/11911/> (4.10.2012)

Voprosy 1989 = *Вопросы мари́йского языка*. Актуальные проблемы литературного языка. Йошкар-Ола.

VYO = *В Йошкар-Оле вышла уникальная книга “Күсото” (“Святая роуца”)* – <http://www.mgrazhdanin.ru/culture/5122-svyataya-roscha.html> (4.10.2012)

Trifonov 2005 = Трифонов, Александр: *О феномене мари́йского язычества*, 16 мая, 2005. - http://merjamaa.ru/news/o_fenomene_marijskogo_jazychestva/2010-08-13 (3.10.2012)

Elena Vedernikova: Mari keele etnolingvistilinõ elojoud: ammõtligu tugõmisõ mõjo

Kirotusõn hinnatas mari keele elojoudu, läbi tuu, kuis keele hoitmist ja edendamist om ammõtligult toet. Tugõmist kaias katõn jaon tuu perrä, kas taa om inämb vai veidemb ammõtlik. Kirotusõ autor om juhatus saanuq Giles'i jt etnolingvistilidsõ vitaalsusõ teooriasõ (Giles et al 1977).

Kõgõ päält om selgehe nätäq, et mari keele hoitmisõ ja edendamise jaos antavat ammõtlikku api om rassõ pitäq suurõs. Vähäkese inämb tukõ om nätäq veidemb ammõtligul tasõmõl, kon mariq esiq toimõndasõq tuu nimel, et nimäq ku rahvas püsümä jääsiq. Tuu üts põhjus om väärtüisi, esiqeränis uma vana uso tähtsüse ümbrehindaminõ, miä om pandnuq marilaisi uma rahva püsümist tähtsämäs pidämä ja umma kultuuri umahindä võimaluisiga edendamä. Paigpäälidse võimu mitte kuigi heldet tukõ, proovitaski tasa tetäq veidemb ammõtligul tasõmõl.

Uufmistulõmisi perrä või üteldäq, et ammõtligu tugõmisõ osan om mari keele elojoud keskmäne, a ku rehkendäq ka tõisi tähtside mõotajidõga, või pilt ollaq tõistsugunõ.

Tähüssõnaq: etnolingvistiline elojoud, ammõtlik tugõminõ, keelehoitminõ

Märksõnad: etnolingvistiline vitaalsus, institutsionaalne toetus, keelehoid

Elena Vedernikova: Ethnolinguistic vitality of Mari: Institutional support factor

The article presents the evaluation of the vitality of Mari in the context of institutional support factor, i.e. how the maintenance and development of this ethnic group and its language are supported institutionally. In pursuing the aim the formal and informal levels of institutional support were investigated. The author was guided by the Theory of Ethnolinguistic Vitality by Giles et al. (Giles et al. 1977). The data show that the official support of local authorities in maintaining and developing the Mari language and culture is hard to characterize as high.

The results are more positive at the informal level that reveals the activity of the Mari themselves in the direction of their surviving as an ethnic group. One of the reasons for that is redefinition of some values, especially, those related to traditional religion and culture that eventually resulted in increasing the interest to them. It is exemplified by the attempts of the Mari to develop their culture by their own means. As the current support from local governmental institutions is not unstinting the vitality is partly compensated at the informal level.

Based on empirical research the article concludes that in terms of institutional support the vitality of Mari is characterized as medium. The author admits that in combination with other objective factors the results might be different.

Keywords: ethnolinguistic vitality, institutional support, language maintenance, Mari

Võro Instituudi toimõnduisist om innemb ilmunuq:

Nr 1 Õdagumeresoomõ lõunapiir.

Toimõndanuq Karl Pajusalu ja Jüvä Sullõv. Võro, 1997.

Nr 2 Ku kavvas Setomaalõ seto rahvast jakkus.

Toimõndanuq Külli Eichenbaum. Võro, 1998.

Nr 3 Lõunaesti keelest ja kiräkeelest.

Toimõndanuq Nele Reimann ja Tõnu Tender. Võro, 1998.

Nr 4 Õdagumeresoomõ väikuq keeleq.

Toimõndanuq Jüvä Sullõv ja Karl Pajusalu. Võro, 1998.

Nr 5 Tiidüs ja tõdõ. Märgütüisi.

Toimõndanuq Enn Kasak ja Jaan Kangilaski. Võro, 1998.

Nr 6 Õdagumeresoomõ veeremaaq.

Toimõndanuq Karl Pajusalu ja Tõnu Tender. Võro, 1999.

Nr 7 Võro kirändüse luumine.

Toimõndanuq Kauksi Ülle ja Nele Reimann. Võro, 2000.

Nr 8 A kiilt rahvas kynõlös.

Toimõndanuq Kadri Koreinik ja Jan Rahman. Võro, 2000.

Nr 9 Tiijuht ABC kiräoppusõ manoaq.

Nele Reimann. Võro, 2000.

Nr 10 Õdagumeresoomõ piirisüämeq.

Toimõndanuq Karl Pajusalu ja Jüvä Sullõv. Võro, 2000.

Nr 11 Õdagumeresoomõ ütistüseq.

Toimõndanuq Karl Pajusalu ja Jan Rahman. Võro, 2001.

Nr 12 Võro-esti synaraamat.

Kokko pandnuq Jüvä Sullõv. Tarto-Võro, 2002.

Nr 13 Võromaa kotussõnimmist.

Mariko FASTER ja Evar Saar, toimõndanuq Peeter Päll. Võro, 2002.

Nr 14 Väikeisi kiili kokkoptmisõq.

Toimõndanuq Karl Pajusalu ja Jan Rahman. Võro, 2002.

Nr 15 Õdagumeresoomõ hummogupiir.

Toimõndanuq Karl Pajusalu ja Jan Rahman. Võro, 2003.

Nr 16 Kiil ja hindätiidmine.

Toimõndanuq Karl Pajusalu ja Jan Rahman. Võro, 2004.

Nr 17 Piirikultuuriq ja -keeleg.

Toimõndanuq Karl Pajusalu ja Jan Rahman. Võro, 2005.

**Nr 18 Mitmõkeelisüs ja keelevaihtus õdagumeresoomõ
maiõ pääl.**

Toimõndanuq Helen Koks ja Jan Rahman. Võro, 2006.

Nr 19 Seto sõnastik.

Julius Mägiste, toimõndanuq Mariko Faster. Võro, 2007.

Nr 20 Õdagumeresoomõ kodo.

Toimõndanuq Helen Koks ja Jan Rahman. Võro, 2007.

Nr 21 Kuis eläs mulgi, saarõ ja võro kiil?

Külli Eichenbaum ja Kadri Koreinik. Võro, 2008.

Nr 22 Koolitus ku keele ja kultuuri umamoodu hoitja.

Toimõndanuq Jüvä Sullõv. Võro, 2008.

Nr 23 Kirändüs/kiil veidembüsen.

Toimõndanuq Jüvä Sullõv. Võro, 2009.

Nr 24 Väikuq keeleg mitmõkeelitsen ütiskunnan.

Toimõndanuq Jüvä Sullõv. Võro, 2010.

Nr 25 Ruum, kotus ja kotussõnimeq.

Toimõndanuq Jüvä Sullõv. Võro, 2011.

Nr 26 Õdagumeresoomõ piiriq.

Toimõndanuq Jüvä Sullõv. Võro, 2012.